

1. Een eerste kennismaking

1.2 De sociologische verbeelding

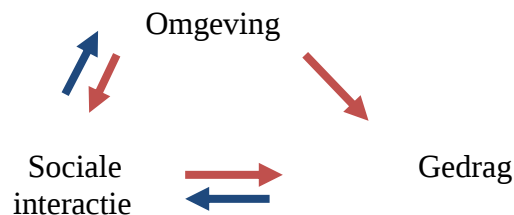
Het startpunt van een sociologische verklaring is de sociologische verbeelding. Dit is een **specifieke wijze van kijken naar wat met mensen in hun leven gebeurt**.

Alles wat mensen ervaren, maakt deel uit van hun **levensloop of biografie**. Gebeurtenissen die het leven van mensen typeren, worden gezien vanuit het ruimeren geheel waarbinnen mensen met elkaar samenleven. Onze **biografie ondergaat de invloed** van het geheel **van de sociale relaties** waarvan we deel uitmaken.

Het geheel van sociale relaties noemen we onze **samenleving**. Dit is het **voorlopige resultaat van een historische ontwikkeling**.

→ **Sociale relaties bepalen de biografieën van mensen, die sociale relaties zijn echter zelf het resultaat van een historisch proces.**

1.3 Van gedrag tot samenleving

1.3.1 Gedrag

Onder gedrag verstaan we elke **actie of reactie van een individu**. Gedrag bevat altijd 2 dimensies:

- **de objectief waarneembare of externe componenten:** aspecten die door ten minste twee individuen (ego en alter) kunnen worden waargenomen
- **subjectieve of interne componenten:** aspecten die maar door één waarnemer (ego) waarneembaar zijn

Belangrijke onderdelen van de **subjectieve dimensie** zijn:

- **motivationale component:** de ultieme drijfveer van het handelen die aanzet tot gedrag
- **emotionele component:** innerlijke gevoelens van angst, onrust,...
- **cognitieve component:** beelden die we ons vormen van de werkelijkheid
- **reflexieve component:** het beeld dat je van jezelf vormt

→ In de werkelijkheid **doorkruisen** deze dimensies elkaar.

1.3.2 Sociaal handelen

Handelen heeft als finaliteit altijd de realisatie van een doel. Handelen is dus **gedrag met een nadrukkelijke doelgerichtheid**. Door deze doelgerichtheid krijgt het handelen **een betekenis: de mentale voorbereiding of projectie van de voltooide handeling**.

Volgens **Weber** is **handelen sociaal** wanneer de actor bij het plannen van zijn of haar handelen **rekening houdt** met wat anderen deden, doen of kunnen doen. Hij maakte een onderscheid tussen **5 types van sociaal handelen**:

- **instrumenteel rationeel handelen**: actoren willen een bepaald **doel bereiken binnen een specifieke handelingssituatie**. Die handelingssituatie bestaat uit **andere mensen en/of objecten**. Actoren hebben **twee soorten verwachtingen** met betrekking tot die objecten of mensen: de voorwaarden waaronder tot doelrealisatie kan overgegaan worden (**de condities, niet te wijzigen elementen**), en de objecten/mensen die faciliterend werken (**middelen, wel te wijzigen elementen**). Kenmerkend bij doel rationeel handelen is dat de actoren **afwegen welke middelen het beste geschikt zijn** om het doel te bereiken.
- **waarde rationeel handelen**: een bewust **geloof in de waardevolheid van de handeling** staat centraal. Die waarde kan van ethische, esthetische, religieuze of andere aard zijn. De **handeling op zichzelf is waardevol en niet het realiseren van een doel**. Dit type handelen draait dus om het **volgen van eisen die de actor als bindend inschat**.
- **affectief handelen**: wordt gedreven door het **navolgen van gevoelens**. Dit kan bestaan uit een ongecontroleerde reactie op een bepaalde stimulus. De betekenis hiervan is niet altijd duidelijk, maar kan wel gerationaliseerd worden. Met andere woorden, **handelen gedreven door gevoelens kan van een betekenis voorzien worden**.
- **traditioneel handelen**: volgt uit sociale gewoontes, beter verstaanbaar als tradities: **de herhaling van eenzelfde handeling, gekenmerkt door een verplicht karakter**. Bij traditioneel handelen is het **verleden bepalend voor het vormgeven van de toekomst**. Dit zorgt voor **zekerheid**.
- **reflexief handelen**: gebaseerd op **‘stoppen, denken en kiezen’**. De reflexieve mens moet nadenken over de richting die hij wenst uit te gaan en een alternatief kiezen, na overweging. Reflexief handelen gaat gepaard met **onzekerheid**.

1.3.3 Interactie

Interactie ontstaat wanneer **twee of meer mensen een gedeelde betekenis aan elkaars handelen geven**. Kunnen reageren op het handelen van anderen en anticiperen op de gevolgen van het eigen handelen, kenmerkt de mogelijkheid tot interactie.

Binnen het sociale handelen kunnen we twee soorten motieven onderscheiden:

- **opdat-motieven**: we proberen iets te realiseren, een extern doel, een of waarde of het beleven van een emotie. We handelen opdat iets zou worden gerealiseerd.

- **omdat-motieven**

→ Een geslaagde onderlinge afstelling van ‘opdat’ en ‘omdat’ motieven leidt tot interactie.

1.3.4 Vormen van interactie

* Conformiteit

Conforme interactie is interactie die verloopt volgens de **betekenis die beide partners aan de interactie vastknopen**. Er zijn altijd twee wederzijdse akkoorden:

- over **wat** er in de interactiesituatie zal gebeuren
- over **hoe** die overdracht zal gebeuren

Het tegengestelde van conformiteit is **deviantie** of afwijking. Dit houdt in dat **minstens één van de interactie partners zich niet houdt aan de al dan niet expliciet afgesproken regels**.

* Samenwerking

Een interactie gekenmerkt door samenwerking houdt in dat de **sociale eenheden samen een doel proberen te realiseren**. Hiervoor zijn ook **wederzijdse akkoorden** nodig: **conformiteit is dan ook een deelaspect van samenwerking**.

* Conflict

Het centrale kenmerk van een conflict is dat **ten minste twee partijen, al dan niet impliciet, niet akkoord gaan met hoe een interactie moet verlopen**, waarbij ze een poging doen om de **interactie te laten verlopen volgens de eigen zienswijze**.

Conflicten hebben betrekking op **schaarse middelen, waarden, aanzien en macht**. Toch mogen we conflict **niet eenzijdig negatief** beschouwen: het kan een positieve bijdrage vormen tot de opbouw en later tot de versterking van de samenleving. Het is een **stimulus voor de ontwikkeling van nieuwe regels, normen en instituties**.

Onder invloed van een **gemeenschappelijke vijand** worden groepen zeer onverdraagzaam met betrekking tot **interne dissidentie**. Anderzijds zorgt het conflict ook voor **groepscohesie**.

* Ruil

Hierbij beschouwen we **sociale ruil: baten of beloningen die individuen in sociale verbanden ontvangen, betekenen meestal kosten voor de anderen**. Wanneer we publiekelijk onze **dankbaarheid** uitdrukken, verkrijgen we een **hogere status**. Dankbaarheid kunnen we dus als een sociale norm beschouwen. De neiging om anderen te helpen kan dus ingegeven worden door het streven naar sociale erkenning.

Bij ruilinteracties is er vaak een **ongelijke verdeling van kosten en baten**.

1.3.5 De stolling van interactie in cultuur en structuur

Uit interacties groeien cultuur en structuur:

- **cultuur:** de gedeelde betekenis die mensen aan het handelen en de objecten uit hun omgeving toekennen, en die geformaliseerd wordt in waarden, normen, overtuigingen, wetten
- **structuur:** het geheel van posities die actoren en de vorm van de interacties en relaties tussen die actoren, zoals arbeidsspecialisatie, centralisatie, conflict, samenwerking,...

1.3.6 De context

De analyse van de structurele en culturele context staat centraal bij het verklaren van interacties en gedrag in de sociologie. De context waarbinnen interacties plaatsvinden, is echter ruimer dan dat. Enkele voorbeelden:

- **demografische factoren:** samenstellende delen van de bevolkingsgroei met inbegrip van alle aspecten van de bevolkingssamenstelling die voortvloeien uit de werking met primaire demografische componenten (huwelijk, vruchtbaarheid, mortaliteit, migratie,...) Secundaire demografische elementen zijn: leeftijdsstructuur, bevolkingsdichtheid,...
- **ecologische factoren:** hebben betrekking op de natuurlijke omgeving (topografie, het klimaat, het milieu,...). De organisatie van het dagelijks leven, zoals steden en structuren, ontwikkelt zich dikwijls in eerste instantie als gevolg van een adaptatie aan het fysisch leefmilieu.
- **materiële en technologische factoren:** elementen die worden aangewend ter beheersing van de omgeving en die dienen om de basisbehoeften van de mens zo adequaat mogelijk te bevredigen (technologische ontwikkelingen, organisatie van economie,...)

1.4 De sociologie en haar aanverwante disciplines

We kunnen de **sociologie** samenvatten in 2 **algemene stelregels**:

- **sociologen leveren geen enkelvoudige verklaringen, maar algemene wetmatigheden.** Hiermee proberen ze tijd- en ruimtegebonden verklaringen te overstijgen.
- **het sociale wordt verklaard door het sociale.** Om gedrag, sociale handelingen en/of interacties te verklaren, wordt verwezen naar andere sociale handelingen en/of interacties. Hierbij kunnen we het onderscheid maken tussen **microsociologie** (de klemtoon op de studie van kleine groepen en interactie tussen individuen) en **macrosociologie** (focus op de kenmerken van grotere sociale eenheden).

Aanverwante disciplines op psychologische basis:

* **Psychologie** is de gedragswetenschap bij uitstek. Deze gaat uit van de **intro-individuele benadering**. Psychologie is ook **biologisch** verklaarbaar: **interactie oefent een invloed uit op ons gedrag en de wijze waarop ons menselijk lichaam functioneert** (interacties bepalen onze gemoedstoestand via hormonale en neurologische reacties), **anderzijds beïnvloedt de werking van ons lichaam onze interacties** (slechte werking schildklier leidt tot depressiviteit).

* Bij de **sociale psychologie** vertrekt men van een **interindividuele benadering**. De studie van attitudevorming en –verandering (met inbegrip van overtuigingsprocessen) behoort tot het domein van de sociale psychologie.

Aanverwante disciplines op biologische basis

* **Sociobiologie** is volgens **Edward Wilson** de systematische **studie van de biologische basis van alle vormen van 'sociaal gedrag' met sociale implicaties**. De sociobiologie brengt ons inzicht vanuit **biologisch evolutieperspectief (langetermijnperspectief)**. Sociobiologie is van toepassing op **alle organismen**, dus niet enkel op humane populaties. Tot het studieveld behoren **seksueel gedrag en de houding ten opzichte van het nageslacht**.

Daarnaast is er ook nog een **biosociale verklaring**. Deze wetenschap gaat de wisselwerking na tussen het biologische en het sociale. Hierbij legt men de klemtoon op de wijze waarop biologische processen aan de basis liggen van interacties en maatschappelijke processen kunnen beïnvloeden.

1.5 Basisregels bij de uitvoering van sociologisch onderzoek

* **Objectiviteit**

→ Verklaringen en inzichten moeten geldig zijn voor meer dan één wetenschapper.

* **Concepten**

→ De sociologie heeft zuiver taalgebruik nodig, het ontwikkelen van typische sociologische begrippen of concepten. Het dagelijks taalgebruik is te vaag en dubbelzinnig.

* **Generalisatie**

→ Een sociologische verklaring moet op basis van een aantal beperkte stellingen meerdere situaties verklaren die feitelijk van elkaar verschillen, maar een identieke onderliggende dynamiek hebben.

Op dit moment wordt de sociologie gekenmerkt door de **theories of the middle range**: de maatschappelijke realiteit is te complex om verklaard te kunnen worden vanuit één theorie.

* **Empirisch materiaal**

- **primaire gegevens**: nieuw, oorspronkelijk onderzoek, socioloog bepaalt zelf op welke manier hij of zij aan de gegevens komt en wat de kenmerken van die gegevens moeten zijn
- **secundaire gegevens**: gegevens die niet door de onderzoeker zelf verzameld worden

* **Cumulativiteit**

→ De socioloog bouwt verder op resultaten van voorgaande onderzoeken.

Literatuuronderzoek is belangrijk om overbodig onderzoek te vermijden en om de onderzoeksvraag aan te kunnen scherpen.

* **Verifieerbare rapportering**

→ Enkele onderdelen zijn verplicht bij een onderzoeksartikel (bronvermelding, literatuuroverzicht, probleemstelling, overzicht van gebruikte methoden en technieken, bespreking van de resultaten, conclusie). Wetenschappelijke tijdschriften zijn internationaal georganiseerd. Als men een studie indient voor publicatie, wordt dit gecontroleerd en beoordeeld via een **peer review**: 3 wetenschappers geven een objectieve, anonieme, kritische beoordeling.

1.6 Kwantitatief of kwalitatief?

1.6.1 Inleiding

Kan de sociologie de methode van de natuurwetenschappen overnemen? Weber meende dat in elk goed sociologisch onderzoek sprake moest zijn van:

- **causale adequaatheid:** men kan een kansuitspraak doen met betrekking tot oorzaak-gevolgrelaties
- **zinadequaatheid:** de gemaakte verbanden zijn in overeenstemming met onze gewoonlijke denk- en voelpatronen

1.6.2 De kwantitatieve benadering: het positivisme

In de sociale wetenschappen is het positivisme gegrondvest op **4 principes**:

- **kennis kan enkel gebaseerd zijn op ervaring**
- **streven naar causale verklaringen door generalisaties**
- **eenheid van wetenschappelijke methode in de wetenschappen**
- **rigoureuze scheiding tussen feiten en waarden**

Door de methodologie en het gebruik van statistische technieken beklemtonen we oorzaak-gevolgrelaties.

De voornaamste gebruiksmiddelen bij het positivisme:

- **het theoretisch model:** een schematische voorstelling van (een deel van) de wereld, waarbij verbanden worden gelegd tussen een aantal fenomenen. Deze bestaat uit variabelen. Een goed verklarend model is zo eenvoudig mogelijk.
- **operationalisering:** het aanbrengen van meetbare indicatoren voor variabelen
- **causaliteitsbepaling:** er zijn onafhankelijk en afhankelijke variabelen. De causale volgorde is belangrijk voor het bepalen van directe en indirecte invloeden.
- **causale relaties:** algemene wetmatigheden
- **statistische analyse**

1.6.3 De kwalitatieve benadering: nadruk op betekenis

De sociale wetenschappen moeten rekening houden met de betekenissen en de interpretaties die inherent zijn aan de sociale werkelijkheid.

In de 19de eeuw werd al debat gevoerd in termen van Naturwetenschappen versus Geisteswetenschappen. Deze laatste is gericht op het begrijpen van de betekenis van menselijk handelen. Dit wordt ook wel verstevende sociologie, interpretatieve of kwalitatieve sociologie genoemd. Met dit soort sociologie kan men ook het verloop van interactieprocessen achterhalen en inzicht krijgen in hoe bepaalde fenomenen ontstaan.

Bij de verstehende sociologie wordt gebruik gemaakt van typologieën, participerende observatie en diepte-interviews. Hierbij kan men komen tot veralgemeningen indien de sequens van interactiestappen in verschillende situaties hetzelfde is.

1.7 De plaats van de socioloog in de maatschappij

Sociologen verkeren in een bijzondere situatie. Niet alleen bestudeert hij de sociale werkelijkheid, hij maakt er tegelijkertijd ook deel van uit. Toch mogen onderzoeksresultaten niet beïnvloed worden door de waarden die de socioloog als mens aanhangt. Met andere woorden, **sociologisch onderzoek moet waardenvrij** zijn. Er zijn echter altijd beïnvloedende factoren:

- de keuze van het onderwerp is sowieso al waardegebonden
- machtspatronen beïnvloeden het keuzeonderwerp
- financiering van wetenschappelijk onderzoek

Een andere belangrijk vraag voor sociologen is of zij op de basis van hun wetenschappelijke inzichten een leidende rol moeten spelen in maatschappelijke verandering.

- **Frankfurter Schule:** geen scheiding tussen theorie en praktijk, wetenschappers hebben de plicht om mee te werken aan sociale veranderingsprocessen die maatschappelijke wantoestanden uit de wereld helpen
- **radical sociology:** de socioloog kan nooit een vrijblijvende houding aannemen. Een zogezegd neutrale socioloog ondersteunt het status quo en kiest dus voor bestaande sociale verhoudingen.

Een onderscheid in het verlengde van bovenstaande discussie, is dat tussen een sociologisch probleem en een sociaal probleem:

- **sociologisch probleem:** een probleem met betrekking tot sociologisch inzicht en theorievorming
- **sociaal probleem:** door de maatschappij erkende sociale problemen zoals armoede. De sociologie als wetenschap kan worden aangevoerd om mee te helpen zoeken naar een antwoord hierop.

Verder kennen we nog **klinische sociologie: een praktijkgeoriënteerde sociologie gericht op interventie.**

2. Cultuur

2.1 Inhoud van het georganiseerd samenleven: cultuur

2.1.1 Inleiding

Taylor: samenlevingen worden gekenmerkt door een aantal gelijkvormigheden die het resultaat zijn van soortgelijke invloeden. Met andere woorden, het **sociale is onderhevig aan wetmatigheden**. Hiermee gaat Taylor **lijnrecht in tegen het idee van de vrij wil**.

Kroeber: het culturele wordt gekenmerkt door accumulatie, niet door evolutie. Bij **culturele accumulatie passen mensen hun omgeving aan** (in plaats van hun eigen genetische kenmerken). Dit resulteert in wat we de **menselijke beschaving** noemen. Kroeber legt verder ook de **nadruk op taal** als kenmerk van de beschaving. Taal is volgens hem iets **typisch menselijk**.

White: het fundamentele verschil tussen mens en dier is het gebruik van symbolen. **De mens is een symbolisch wezen**.

→ **Symbool:** onderscheid tussen de **betekenis** en de **fysische drager**. De **betekenis** vloeit niet voort uit de fysische kenmerken van de drager, maar wordt **door de mens toegekend**. **Symbolisch handelen:** mens **reageren op een fysische stimulus** (bijvoorbeeld een vlag), maar die reactie berust niet op de eigenschappen van de stimulus, maar door de **betekenis die we aan de stimulus geven**.

Schütz: als gevolg van een symbolisch betekenis, ontstaan er **nieuwe symbolische werkelijkheden** die bovenop de materiële wereld worden geplaatst. Schütz maakt het onderscheid tussen de **paramount reality (de materiële wereld waarin we leven)** en de **eindige zingevingsdomeinen** (dromen, fantasie, wetenschap, religie,...). De **paramount reality wordt doordrongen door de andere realiteiten** waardoor deze met elkaar versmelten. De **niet-materiële realiteiten geven betekenis** aan de materiële wereld. De **communicatie** tussen de materiële wereld en de zingevingsdomeinen gebeurt **met behulp van symbolen**.

Kluckhohn: cultuur is afhankelijk van biologische kenmerken eigen aan de menselijke soort én van de omgeving waarin mensen leven. Cultuur is een antwoord op de eisen die de fysische omgeving stelt om te overleven.

- **gesloten instincten:** leiden tot handelingspatronen die genetisch bepaald zijn
- **open instincten:** de soort beschikt over zekere algemene neigingen die enkel werken binnen een context waarin algemene directieven aanwezig zijn

→ **Bij mensen overwegen de open instincten.**

Samenvatting cultuur:

- organiseert het lichamelijk functioneren van de mens
- antwoord op de overlevingseisen die fysische omgevingen stellen aan menselijke samenlevingen
- overgedragen via leerprocessen
- het gebruik van symbolen en taal staat centraal
- cultuur wordt gekenmerkt door accumulatie

2.1.2 Symbolen, tekens en taal

Om **betekenissen te kunnen delen** met elkaar, is **communicatie** nodig. Die gebeurt via **taal: een geheel van symbolen en tekens die op een oneindige manier met elkaar verbonden kunnen worden**.

Tekens: er is **wél een intrinsiek verband tussen het teken zelf en waar het teken voor staat**. De drager en betekenis behoren tot dezelfde culturele context of hetzelfde zingevingsdomein.

We hebben ook aandacht voor de (niet-universele) **non-verbale communicatie:**

- **artefacts:** objecten zoals juwelen die kenmerken van een individu uitdrukken
- **haptics:** aanrakingen zoals handdruk, kussen, schouderklop
- **chronemics:** tijd die iemand praat, punctualiteit
- **proxemics:** territoriumbepaling
- **kinesics:** lichaamstaal, houding

Wat is het **belang van taal**?

1. Overdragen van menselijke ervaringen zodat deze cumulatief bewaard kunnen worden.
2. Sociaal en gedeeld verleden.
3. Sociale en gedeelde toekomst.
4. Standpunten delen.
5. Maakt complex, gedeeld en doelgericht handelen mogelijk.

2.1.3 Ontstaan van cultuur

Cultuur ontstaat volgens bepaalde stappen:

Nieuw gedrags- of denkpatroon → overname door groepsleden → consistentie, patroon krijgt blijvend karakter → patroon verspreidt zich en wordt van generatie op generatie overgedragen

→ **Cultuur wordt dus aangeleerd!**

Cultuurvorming kan zich afspelen op het **macroniveau** (samenlevingsniveau) of het **mesoniveau** (organisatiesniveau). Zodra er sprake is van een groep mensen, is er sprake van cultuur.

Naast de dominante cultuur bestaan er ook **subculturen:** groepen in de samenleving die overtuigingen, waarden en leefstijlen hebben die verschillen van die van de dominante cultuur. Hoewel subculturen afwijken van de dominante cultuurkenmerken, verwerpen ze deze niet. Dat is wel zo bij **tegenculturen**. Belangrijk hierbij is dat **subculturen kunnen evolueren naar tegenculturen**.

2.1.4 Cultuur als lens

Een wezenskenmerk van cultuur is haar **vanzelfsprekendheid**.

Slechts wanneer mensen geconfronteerd worden met vreemde culturen, worden ze zich bewust van de **relativiteit van hun eigen cultuur** en van andere culturen. Die confrontatie wordt soms **geneutraliseerd** door de eigen cultuur als **superieur** te beschouwen.

Een belangrijk hulpmiddel hierbij is het **etnocentrisme: beoordeelt en evalueert vreemde culturen met de eigen cultuur als maatstaf**. De tegenpool hiervan is **cultureel relativisme: culturen zijn niet meer- of minderwaardig, omdat elke cultuur een eigen specifieke aanpassingswijze is aan de eisen die de omgeving stelt**.

2.1.5 De componenten van cultuur

Cultuur omvat alles wat in de loop der tijden door de mens werd gecreëerd. We kunnen een onderscheid maken tussen de **materiële cultuur** (alles wat in stoffelijke vorm kan vastgelegd worden, de zogenaamde **culturele artefacten**) en de **immateriële cultuur** (de manier waarop groepen mensen denken, hun waarden en normen).

Traditioneel worden **3 componenten van cultuur** onderscheiden, in dalende graad van abstractie:

1. Gedeelde denkbeelden.

Bestaat uit:

- **empirische kennis:** informatie die mensen delen over hoe de wereld is opgebouwd en hoe hij werkt. Het is het resultaat van ervaring en van wetenschappelijk onderzoek.
- **existentiële kennis:** de antwoorden op grote vragen zoals waar komen we vandaan, wat is de zin van het leven,... Deze soort kennis ligt opgeslagen in filosofische en religieuze systemen.

2. Waarden

Groepsopvattingen over wat wenselijk is. Deze hebben betrekking op de meest **gewenste doelstellingen** en de manieren om die te bereiken. Democratie, vrijheid, gelijkheid en vooruitgang zijn belangrijke waarden in de westerse cultuur.

Waarden zijn **cognitieve voorstellen van behoeften**. Ze vormen **onderdeel van een waardensysteem** (ze hebben onderling een zekere hiërarchische relatie).

3. Materiële cultuur

Alle materiële zaken die de mens creëert om zijn **omgeving te beheersen** en zo zijn **overlevingskansen te vergroten**. Gebruiksvoorwerpen bieden de mogelijkheid om zich uit te drukken en te onderscheiden bij anderen: ze worden **expressieve symbolen**. Verder vormt de materiële cultuur een **zichtbare uitdrukking van de dieper liggende gedeelde overtuigingen**.

2.1.6 Kenmerken die culturen van elkaar onderscheiden

Welk tijdsperspectief wordt er gebruikt?

- **verleden:** geschiedenissen, verhalen en tradities staan centraal
- **heden:** zintuiglijke waarneming staat centraal, de toekomst wordt 'opgeofferd' voor onmiddellijke beloning
- **toekomst:** er wordt veel belang gehecht aan het plannen en het inwisselen van het onmiddellijke voor toekomstige beloningen

Hoe is de relatie met de fysische werkelijkheid?

- **overheersing:** de groep is de meester van de natuurlijke omgeving
- **harmonie:** de mens is de gelijke van alle andere dingen
- **onderschikking:** de groep is de speelbal van de natuurlijke wereld. Dit leidt tot een fatalistische aanvaarding van de dominantie van de natuur over de mens.

Hoe is de relatie met het Bestaan?

- **Zijn:** evalueren de uitdrukking van het Zijn in het heden
- **Worden:** leden van een groep richten zich op het bereiken van een cultureel aanvaard ideaal
- **Doen:** wat iemand is of kan worden is niet zo belangrijk als wat iemand bereikt

Hoe is de relatie van mensen onder elkaar?

- **hiërarchie:** gehoorzaamheid aan meerderen is het verwachte gedrag
- **individualisme:** de leden van de groep zijn verantwoordelijk voor zichzelf
- **collectief:** de leden van de groep gaan met elkaar om als gelijken in de verwezenlijking van de doeleinden van de groep. Niemand is onafhankelijk en niemand is meer of minder waard dan een ander.

3. Sociale structuur

3.1 De vorm van het georganiseerde samenleven: de sociale structuur

3.1.1 Sociale groepen

Vormen van sociale groepen:

- **dyade:** de kleinst mogelijke sociologische eenheid die bestaat uit **twee personen**. De groep is verbonden met elk van de twee participerende individuen. Er is dan ook een **relatief sterke controle** die kan worden uitgeoefend.
- **triade:** de groep bestaat uit **drie personen**. In een triade wordt het onmogelijk voor een individueel lid om de hele groep te controleren. Hierdoor ontstaan nieuwe eigenschappen: de groep wordt **autonoom tegenover de samenstellende leden** en de **onzekerheid neemt toe voor alle actoren**.

Bij een **uitbreiding van het aantal groepsleden** worden groepen dus **complexer**. Wat men kan verwezenlijken binnen een groep wordt in toenemende mate afhankelijk van de relaties die men heeft met de andere groepsleden. Daarom spreken we van een **toestand van onderlinge afhankelijkheid of interdependentie**.

Een belangrijke eigenschap is de **verandering van directe kennis in indirecte kennis**. Een toename van het aantal actoren betekent een toenemend overwicht van indirecte kennis.

Bij een groot aantal interactiepartners is het voor persoon A onmogelijk om iedereen op een directe manier te kennen. In die complexe structuur moet A abstractie maken van de individuele kenmerken van de groepsleden en zich dus **laten leiden door algemene regels**.

In een interdependentienetwerk kunnen actoren niet vrijelijk het verloop van een handeling bepalen. **Interdependentie leidt dus tot onvrijheid**. In de eerste plaats ontstaat dit uit de **onderlinge afhankelijkheid**, en in de tweede plaats uit het feit dat de macht die men heeft om anderen te dwingen, nooit absoluut is. De individuele macht is afhankelijk van de macht van de andere actoren. Hierdoor is **macht relatief**.

Een belangrijk gevolg van onvrijheid is de **onzekerheid met betrekking tot het verloop van de interacties**. Doelgericht handelen van de actoren kan onbedoelde gevolgen hebben.

Deze gevolgen gaan echter ook gepaard met **specialisatie en arbeidsverdeling**: samenwerking houdt immers in dat de taken kunnen worden opgesplitst, dat individuen zich gaan specialiseren en hierdoor groeit de onderlinge afhankelijkheid.

We kunnen binnen de groep ook kijken naar wie precies met wie samenwerkt. Personen die onderling samenwerken vormen een **figuratie**. Het geheel van figuraties noemen we een **structuur**.

Samengevat:

- **doelrealisatie is afhankelijk van samenwerking**
- **samenwerking leidt tot onderlinge afhankelijkheid of interdependentie**
- **interdependentie leidt tot onvrijheid van het individu en onvoorspelbaarheid van het handelingsverloop**
- **actoren die samenwerken vormen een figuratie**
- **alle figuraties samen vormen een structuur**

3.1.2 Basiskenmerken van groepen

Het belang van de sociale groep staat centraal in de sociologie. Een groep is echter iets anders dan een **aggregaat** (een aantal mensen die zich toevallig op dezelfde plaats bevinden) of een **sociale categorie** (een aantal mensen die een of meerdere gemeenschappelijk kenmerken hebben).

We onderscheiden een **groep** van een aggregaat of een sociale categorie op basis van de volgende **essentiële kenmerken**:

1. Leden van een groep hebben gemeenschappelijke belangen.

Groepen hebben een gemeenschappelijk doel.

2. Leden van een groep interageren.

Interactie is niet het resultaat van toeval, maar afhankelijk van het streven het doel van de groep te realiseren. Interactie neemt specifieke vormen aan (en is dus gestructureerd).

3. Leden van een groep delen de rechten en plichten verbonden met het 'lidmaatschap'.

Elke groep heeft zijn eigen regels, die een middel zijn het hoofd te bieden aan de complexiteit van de groep. In groepen hebben bepaalde personen meer initiatiefrecht dan anderen. Het respecteren van die verdeling behoort ook tot de rechten en plichten van de groep.

4. Groepsleden hebben een gedeelde identiteit en een groepsgevoel.

Mensen kunnen tot een sociale categorie behoren zonder het te weten, het is echter onmogelijk om tot een groep te horen zonder het te weten. Deel uitmaken van een groep vereist een **bewust groepsbesef**.

3.1.3 Groepscultuur en groepsstructuur

Elke groep heeft een cultuur en een structuur. De **groepscultuur** houdt verband met de betekenissen die mensen aan hun interacties in de groep geven. De **groepsstructuur** is het geheel van sociale relaties in de groep, waarbij de verschillende posities en statussen ook een rol spelen.

De stabiliteit en de permanentie van groepen zijn afhankelijk van het groepsgevoel. De capaciteit van de groep om samen te blijven, is de **groepscohesie**.

Cooley maakt het onderscheid tussen **primaire en secundaire groepen**:

PRIMAIRE GROEPEN	SECUNDAIRE GROEPEN
Klein: de leden van de groep kennen en ontmoeten elkaar persoonlijk.	Variërende grootte.
Blijvend: blijven gedurende een langere periode bestaan.	Wisselende permanentie: ledenwisseling brengt het bestaan van de groep niet in gevaar
Groepsrelaties zijn diffuus: alle aspecten van leven van groepsleden kunnen aan bod komen.	Groepsrelaties zijn gespecialiseerd en gesegmenteerd: er is alleen belangstelling voor de persoonlijke kenmerken van groepsleden die aan de basis van de groep liggen.
Gebaseerd op emoties en niet-instrumenteel.	Formeel en instrumenteel.

3.1.4 Formele organisaties

Een **formele organisatie** is een groep waarvan de organisatie gericht op is het **bereiken van een specifiek doel** door een **gecoördineerde, collectieve inspanning**.

De **structuur van een formele organisatie** kan verschillende vormen aannemen. De meest bekende organisatievorm is de **bureaucratie**. Deze werd historisch ontwikkeld om de **efficiëntie bij het bereiken van gestelde doelen te bevorderen**.

Eén van de belangrijkste theoretici die de bureaucratie bestudeerd heeft, is **Weber**.

Volgens Weber is **macht** de mogelijkheid of **capaciteit om andere mensen iets te laten doen in overeenstemming met bepaalde regels of dictaten, of ze de toepassing van die regels nu als rechtmatig beschouwen of niet**.

Autoriteit draait om de **legitimering van die macht** door de ondergeschikten, wat betekent dat ze de machtsuitoefening als wettig aanvaarden. Volgens Weber zijn er **drie types autoriteit**:

- **traditionele autoriteit**: machtsuitoefening wordt beschouwd als legitiem omdat ze verankerd ligt in het geloof van de onaantastbaarheid van tradities. Leidt tot **stabiele beheersingssystemen** die terzelfder tijd **sterk particularistisch** zijn, ze zijn gebonden aan specifieke personen en plaatsen.
- **charismatische autoriteit**: gebaseerd op een intense verering van personen, die volgens hun volgelingen de bezitters zijn van uitzonderlijke, heilige en/of heroïsche kenmerken. Leidt tot **uiterst onstabiele beheersingssystemen**, omdat de autoriteit is gebonden aan één leider. Opvolgen wordt dan een groot probleem. Beheerssystemen onder een charismatische autoriteit verdwijnen vaak met de drager van de charismatische eigenschappen. Ze ontstaan vooral tijdens **periodes van snelle sociale veranderingen en in crisissituaties**.
- **rationeel-legale autoriteit**: gebaseerd op het geloof in de geldigheid van de macht. De 'wettelijkheid' van regels en de autoriteit van gezagsdragers staan hier centraal. Leidt tot het ontstaan van **precieze en universele beheersingssystemen**. Het voorbeeld bij uitstek is de **bureaucratie**.

De volgende **kenmerken van een bureaucratie** zijn essentieel:

Posities in de organisaties worden als functies aangeduid.

Die functies zijn onafhankelijk van de persoon die ze bezet. Dit betekent dat een bureaucratie is gebaseerd op functionele posities, niet op persoonlijkheden.

De relaties tussen de verschillende functies en posities vinden plaats op basis van regels en niet op basis van persoonlijke kenmerken.

Regels beschrijven de manier waarop een functie uitgevoerd moet worden, de rechten en plichten die aan elke functie verbonden zijn en bepalen de manier waarop verantwoording moet worden afgelegd.

De regels zijn neergeschreven.

Er zijn officiële documenten die de regels en de administratieve procedures met betrekking tot rechten en plichten van de functionarissen bevatten.

De taken in de organisatie worden op gespecialiseerde wijze uitgevoerd.

Elke taak wordt in een aantal deeltaken opgesplitst. Elke deeltaak wordt zo opgevat dat ze in het gecoördineerde geheel van alle taken past. Theoretisch kan een kleine deeltaak vlugger en efficiënter worden uitgevoerd dan een complexe taak.

Elke functie is ondergeschikt aan een andere functie.

Alle functies worden door een formele, hiërarchische ketting met elkaar in verband gebracht.

Functionarissen werken fulltime en voor een salaris.

Elke job in de hiërarchie kent een bepaald en vastgesteld salaris. In een bureaucratie kan een hogere rangorde slechts ingenomen worden op basis van capaciteit en/of anciënniteit.

Er is een strikte scheiding tussen de taken van de functionaris en wat hij buiten de organisatie doet.

De leden hebben geen eigendomsrecht over de materiële hulpbronnen waarmee ze werken, noch over de functie die ze bekleden. De functie is dus onvervreemdbaar.

3.2 Het individu binnen de sociale structuren

Sociale relaties verbinden individuen binnen een groep. Het is een **verband tussen twee of meer actoren gekenmerkt door de kans dat er interactie plaatsvindt**. Voor interactie zijn er minimaal twee actoren nodig. Die bekleden een **sociale status positie** waaraan een specifieke **sociale rol** gebonden is. Rollen zijn uiteindelijk **gebaseerd op rechten en plichten**.

3.2.1 Sociale structuur en de verdeling van het initiatiefrecht en de volgplicht

Aan interactie zijn een aantal regels gebonden. Een essentieel onderdeel van de wederkerigheid van interactie bestaat uit het bepalen van het **initiatiefrecht en de volgplicht**. Wie neemt het initiatief tot interactie? Wie speelt daarop in of volgt? Het initiatiefrecht en de volgplicht duiden erop dat **in elke interactie dominantie** of overheersing inherent aanwezig is. Elke relatie waarbinnen interactie plaatsvindt, wordt gekenmerkt door een zekere graad van **onderschikking en bovenschikking**.

3.2.2 Sociale status

In een sociale relatie of verhouding nemen de actoren een plaats in. Dit wordt aangeduid met **sociale status**. Mensen maken echter deel uit van verschillende sociale verhoudingen. In elk ervan hebben ze een sociale status. **Sociale status is gebaseerd op sociale rangorde:** iemand die zich telkens in een sociale positie bevindt die initiatiefrecht met zich meebrengt, heeft een hogere sociale status dan iemand die bijna altijd in een afhankelijkheidspositie verkeert.

Linton heeft het over het onderscheid tussen:

- **een toegeschreven status**
- **een verworven status:** wordt door een persoon zelf op basis van prestaties verworven

Een verworven status impliceert dat deze status ook weer **verloren kan worden**: dit leidt tot **statusangst**. In een systeem van verworven statuspositie leidt statusangst dan weer tot het **beklemtone van uiterlijkheden die de statuspositie van een persoon aantonen**. Deze noemt men **statussymbolen**.

Statussen worden weerspiegeld in **statusindicatoren**. Deze kunnen de vorm aannemen van **materiële en immateriële voordelen en rechten**. Statusindicatoren kunnen worden beschouwd als de verticale dimensie van status. Op elke dimensie kan men hoog of laag geordend worden. Voorbeelden van statusindicatoren zijn: inkomen, opleiding, politieke rechten waarover men beschikt,...

Binnen al deze hiërarchieën kan een individu steeds een hoge of een lage positie innemen. Deze plaats kan ook **variabel** zijn, dan spreekt men over **statusinconsistentie**. Deze inconsistentie tussen statusindicatoren wordt door het subject zelf ervaren. Heeft men **dezelfde plaats** binnen alle hiërarchieën, dan spreekt men van **statuskristallisatie**.

Bij een **statusconflict** wordt de **inconsistentie tussen statusindicatoren ervaren door de interactiepartner van het subject**. Als persoon A een hoge sociale statuspositie heeft in één context en een lage sociale statuspositie in een andere, dan weet zijn interactiepartner niet noodzakelijk hoe hij zich ten opzichte van A moet gedragen.

Voor al in de **overgang naar een mobiele maatschappij waarbij bepaalde lagen van de bevolking carrière maken**, komt dit voor. Een statusconflict kan worden beheerst door de persoon in kwestie te laten werken in een domein waarin hij enkel in contact komt met mensen die ook tot de lagere statusgroep behoren. **De persoon die een hogere status verwerft, maar inferieur blijft op basis van een andere status**, wordt aangeduid als een **marginale mens**. Door de mobiliteit **verlaat men de eigen sociale groep, maar komt men terecht in een nieuwe groep waar men niet volledig aanvaard wordt**.

3.2.3 Macht

Het is belangrijk om het concept nauwkeurig af te bakenen.

Macht is geen invloed.

Macht is dwingend, invloed is overtuigend. Bovendien is macht sociaal en invloed persoonlijk. Hoewel beide kunnen samengaan, moet men ze toch als onafhankelijk beschouwen.

Macht is geen dominantie.

Macht is sociologisch en berust op een structurele basis, macht berust dus op sociale relaties. Dominantie is psychologisch en volgt uit de persoonlijkheid van mensen.

Macht is niet hetzelfde als rechten.

Een recht is een voorrecht van iemand, het is één van die aspecten die met macht verweven zijn, niet macht zelf.

Macht is geen dwang.

Dwang bestaat uit het toepassen van sancties of het elimineren van bepaalde alternatieven. Men moet macht hebben voor men kan overgaan tot dwang. Macht symboliseert de dwang die kan uitgeoefend worden.

Wat is macht dan wel? We volgen de klassieke definitie van Weber: **macht berust op de waarschijnlijkheid dat een actor binnen een sociale relatie in staat is zijn wil op te leggen niettegenstaande weerstand van de medeactor.** Iemand die kan bepalen wat en/of hoe iemand anders iets in een interactie zal doen, beschikt dus over macht. Hiervoor kan men gebruik maken van **machtsbronnen**: geld, prestige, eigendom, competentie, schoonheid,...

Macht vormt de basis voor gezag of autoriteit. Die zijn gebaseerd op een **sociaal aanvaarde verdeling van initiatiefrecht en volgplicht.** Autoriteit komt neer op een sociale erkenning van het nemen van initiatief. Het is dus altijd gebonden aan potentiële machtsuitoefening in de context van een sociale groep. Men heeft slechts autoriteit omdat men deel uitmaakt van een specifieke sociale groep.

3.2.4 Sociale rol

Sociale rol vertegenwoordigt het dynamische aspect van de statuspositie: het is het **gedragsspatroon dat geassocieerd is met de rechten en plichten of de verwachtingen gekoppeld aan de positie.**

Wanneer de leden van een samenlevingsverband op perfecte manier aangepast zijn aan de rollen en statussen die ze bekleden, dan verloopt het sociale leven uitermate **geordend en voorspelbaar. Rolverwachtingen zijn dus essentieel voor het bestaan van een sociale structuur.** Een sociale structuur blijft slechts bestaan als de mensen bereid zijn om het verwachte gedrag van een sociale rol te vertonen.

Een specifieke status leidt tot interacties met meerdere personen die deel uitmaken van verschillende groepen. Ten opzichte van de leden van die verschillende groepen heeft men een verwacht rolgedrag. Dit impliceert dat een enkelvoudige statuspositie samengaat met meerdere aspecten van een rol. Dit wordt de **roleset** genoemd. Hieronder verstaan we **het geheel van rolrelaties waarbij personen betrokken zijn op basis van een specifieke sociale status.**

De groepen waarmee een statusbekleder in contact komt, streven verschillende belangen na. Dit maakt het mogelijk dat er **tegengestelde aanspraken gemaakt worden binnen een rolset.** Deze situatie duiden we aan als **rolspanning.**

Er bestaan een zestal **mechanismen om deze rolset ‘beheersbaar’ te maken:**

- een volgorde van prioriteiten
- welk gedrag prioritair wordt, is afhankelijk van de differentiële machtspositie van de medeactoren. Als deze overgaan tot een machtscoalitie, kan een machtsbalans ontstaan, waardoor de actor opnieuw binnen de roleset kan functioneren.
- afscherming van medeactoren. Zolang de medeactoren zich niet bewust zijn van tegenstrijdige aanspraken, kan de actor gewoon voortgaan met zijn/haar aanspraken.
- verplaatsing van het probleem: het is niet de actor die tot een oplossing moet komen, maar de medeactoren onderling
- onderlinge ondersteuning of het aangaan van bondgenootschappen met personen die in een roleset een identieke positie innemen
- inkrimpen van de rolset

Samenvatting van de kenmerken van de roleset:

- elke sociale status heeft een georganiseerd geheel van rolrelaties, namelijk de roleset
- elke set van relaties heeft niet alleen betrekking op de statusbekleder, maar ook op de verhoudingen tussen de medeactoren in de roleset
- in die mate dat de medeactoren binnen de roleset verschillende statussen bekleden, zullen ze ook verschillende belangen nastreven en verwachtingen hebben ten opzichte van de actor
- dit leidt tot het sociologische probleem hoe die verschillende verwachtingen integreren, zodat de structuur efficiënt blijft
- een niet goed op elkaar afstellen van de aanspraken leidt tot het in werking treden van een aantal mechanismen die het evenwicht opnieuw herstellen
- zelfs wanneer die mechanismen in werking zijn, kunnen er situaties ontstaan die toch nog uit tegenstrijdige aanspraken bestaan. Dit zijn residuele conflicten die effectief rolgedrag van de actor verhinderen.

Rolspanning moeten we onderscheiden van **rollenconflict: tussen de verschillende sociale rollen die één individu heeft kan een onverenigbaarheid of een conflict ontstaan**. Een rollenconflict gaat dus over rolverwachtingen die voortvloeien uit meerdere sociale rollen.

Andere belangrijke termen zijn:

- **rolverwarring:** ontstaat wanneer iemand niet meer weet hoe hij zich in een situatie moet gedragen omdat hij niet kan kiezen uit het passende rolgedrag
- **roldistantiëring:** betekent dat iemand in staat is om binnen het invullen van de rolverwachtingen voldoende individualiteit aan te brengen
- **rolsegregatie:** zich passend kunnen gedrag in diverse situaties

3.3 De structurele analyse van een samenleving

Wat zijn structurele fenomenen en hoe kunnen ze worden geanalyseerd?

3.3.1 Structurele factoren of fenomenen

Structurele fenomenen zijn kenmerken van een systeem van sociale relaties en groepen die verschillen veroorzaken met betrekking tot de manier waarop interacties tussen mensen een invloed hebben op die mensen. Het zijn fenomenen die de vorm en inhoud van interactiesystemen bepalen. Een voorbeeld van een basis structureel kenmerk is het patroon van onderschikking/bovenschikking en de inherente machtsverhouding.

Groepen vormen de sociale context waarbinnen interacties plaatsvinden. Kenmerken van groepen oefenen een invloed uit op die interactie. Men noemt dit **structurele of contextuele effecten**. Abstract gesteld kan men stellen dat een structureel/contextueel effect bestaat omdat het individuele effect van X op Y beïnvloed wordt door de distributie of niveau van X binnen de groep.

Structurele verklaringen hanteren verschillende verklaringsmodellen:

- structurele factoren beïnvloeden andere structurele factoren
- structurele factoren beïnvloeden individuele kenmerken
- structurele factoren en individuele factoren beïnvloeden individuele kenmerken

Men moet wel opletten voor de **ecologische fout**: veronderstellen dat uitspraken gedaan op aggregaatsniveau geldig zijn op individueel niveau.

3.3.2 De analyse van de sociale structuur: integratie en differentiatie binnen een samenleving

Kunnen we sociale posities ordenen volgens bepaalde criteria? Er zijn **kenmerken van mensen die bepalen dat ze in min of meer vergelijkbare posities terechtkomen**. Peter Blau noemt die kenmerken **structurele parameters**. Voorbeelden hiervan zijn leeftijd, etniciteit, geslacht, beroep.

Structurele parameters beïnvloeden de sociale relaties die mensen hebben. Men gaat hierbij uit van de veronderstelling dat mensen die veel met elkaar gemeen hebben, eerder tot interactie zullen komen.

Structurele parameters leiden tot onderverdelingen binnen de samenleving, ook wel **differentiatie** genoemd.

Blau maakt een onderscheid tussen:

- **nominale parameters**: verdelen de populatie in subgroepen met expliciete begrenzing, maar zonder rangorde tussen die groepen. Voorbeelden zijn geslacht, religie, beroep en buurtschap.
- **graduele parameters**: weerspiegelen een statusrangorde. Voorbeelden zijn inkomen, onderwijs, leeftijd en macht. Hierbij verwacht men een inverse relatie met de statusafstand: hoe groter de statusafstand, hoe kleiner de interactie.

In het proces van differentiatie moet het onderscheid gemaakt worden tussen heterogeniteit en statusongelijkheid. **Nominale parameters produceren heterogeniteit, terwijl graduele parameters statusongelijkheid voortbrengen**. De spreiding van de graduele parameter bepaalt de ongelijkheid in de maatschappij.

De analyse van de sociale structuur bestaat dus uit de studie van differentiatie en integratie van sociale eenheden en groepen. Een onderzoek van de sociale structuur van een sociale eenheid betekent dat er ook moet worden gekeken naar de vorm van sociale interactie waarop de structuur gebaseerd is. **Sociale structuren kunnen worden gekenmerkt door een bepaalde graad van conformiteit, samenwerking, conflict of ruil. De mate van heterogeniteit en ongelijkheid bepaalt de kans op samenwerking, conflict of ruil.**

4. Institutionalisatie en socialisatie

4.1 Institutionalisatie

4.1.1 Omschrijving

Een **institutie** of instelling kan worden omschreven als een **samenstelling van rollen (een structuur) die het gedrag van de leden van de gemeenschap reguleert op grond van de waarden (cultuur) van die gemeenschap en dit met de bedoeling aan bepaalde behoeften te voldoen**. Zo omvat het gezin, als maatschappelijke instelling, duidelijk rollen die reproductieve en opvoedkundige behoeften vervullen volgens bepaalde waarden. Het **institutionaliseringproces** houdt in dat de **normatieve aspecten van de cultuur betrokken worden op bepaalde sociaalstructurele componenten**.

Instituten zijn dus **door de samenleving ontworpen en opgelegde handelingspatronen**. Ze vullen essentiële functies van het georganiseerde samenleven in.

Institutietheorie van Gehlen:

* Gaat uit van de filosofische antropologie. Die wetenschap verenigt de kennis over de mens uit de sociale en de biologische wetenschappen in een globaal beeld. Vergeleken met dieren worden **mensen gekenmerkt door een wereldopenheid**. Dit betekent dat **de mens als soort niet gebonden is aan een specifieke habitat**, maar in verschillende omstandigheden kan overleven. Die wereldopenheid is het **gevolg van de afwezigheid van voorgeprogrammeerd gedrag**. Gedrag is bij mensen niet bepaald door instincten. Eigenlijk beschikt de mens over **open instincten**, hierdoor ontstaat een **gedrags- en handelingsplasticiteit**.

* Daarnaast hebben mensen geen specifieke lichamelijke kenmerken die bescherming of mogelijkheid tot vluchten bieden. **De hersenen zijn het enige orgaan dat heel sterk ontwikkeld is**. Bovendien vindt die ontwikkeling gedeeltelijk plaats na de geboorte van het kind. Mensen zijn dus plastische wezens die in staat zijn tot het verwerken van grote hoeveelheden informatie.

* De **wereldopenheid** van mensen heeft ook een **nadeel**: door de openheid van hun instincten worden mensen **overstroomd met zintuiglijke prikkels en informatie**. Om de aangeboden informatie te kunnen selecteren, moet er ergens een **ontlastingsmechanisme** in werking treden. Dat mechanisme ontstaat door **institutionalisatie**.

* **Instituten regelen een aantal universele aspecten van het menselijk samenleven, door het opleggen van passende interactiepatronen** op het gebied van voortplanting, seksueel contact, zorg voor de kinderen, socialisatie, opvoeding, zingeving, verdeling van de macht, productie, distributie en consumptie van goederen en sociale controle.

* Er bestaan dus **algemene richtlijnen voor de manier waarop die taken uitgevoerd en die behoeften bevredigd worden**. Een institutie geeft de manier aan waarop dit moet gebeuren, op een **maatschappelijk voorgeschreven manier**.

4.1.2 Ontstaan van instituties

Instituties ontstaan op een bepaald ogenblik en kennen een wisselende continuïteit. Het zijn dus **historische constructies: ze verschillen naar ontstaanscontext**. Het zijn ook **menselijke constructies**.

We kunnen het onderscheid maken tussen:

- **primaire instituties:** bevredigen de basisbehoeften op het individuele niveau, zoals eten, voortplanting, lichamelijk comfort, veiligheid, ontspanning en beweging en groei van het organisme. Het huwelijk en het gezin zijn voorbeelden van primaire instituties.
- **secundaire instituties:** leiden tot de integratie van de primaire instituties.

→ **Voorbeeld:** het onderwijs is een primaire institutie. Welke opleiding leden van een gemeenschap precies krijgen, wordt politiek bepaald: de politiek is een secundaire institutie.

Institutionalisering omvat eigenlijk **twee op elkaar ingrijpende deelprocessen:** enerzijds is er de **ontwikkeling van waarden en normen, of de cultuurvorming**. Anderzijds is er de **ontwikkeling van een rollenpatroon, de structuurvorming**. Beide processen zijn op elkaar afgestemd en kunnen niet los van elkaar gezien worden.

Hierdoor heeft een institutie de volgende **kenmerken:**

1. Instituties **bepalen de doelen de wijze waarop** die kunnen worden gerealiseerd.
2. Instituties bepalen **wie wat doet en hoe de onderlinge verhoudingen** tussen actoren zijn
3. Doordat mensen samen doelen op een voorgeschreven wijze realiseren, ontstaan er **netwerken** tussen mensen die de kern van een groep uitmaken.
4. Wie afwijkt van de regels, wordt **gesanctioneerd**.
5. Instituties scheppen **verwachtingen** ten aanzien van de mensen met wie men samen doelen probeert te realiseren.

De bovenstaande kenmerken leiden ertoe dat instituties op hun beurt aan de basis liggen van het **ontstaan van organisaties** met elk een eigen structuur en cultuur.

De historiciteit van voortplanting en familie:

Gezin: personen die een wooneenheid delen.

Nucleair gezin: de echtgenoten en de kinderen.

Uitgebreid gezin: het nucleaire gezin en andere verwanten die samenleven.

Oriëntatiegezin: de familie waarin een persoon opgroeit.

Procreatiegezin: ontstaat wanneer een koppel zijn eerste kind krijgt.

Huwelijk: door een sociale groep aanvaarde regeling voor paring, gewoonlijk gekenmerkt door een of ander ritueel.

Het gezin regelt:

- **de partnerselectie**
- **de afstamming**
- **erfenissen**
- **autoriteit**

Partnerkeuze:

- **exogamie:** mensen kiezen een partner buiten de eigen sociale groep
- **endogamie:** mensen kiezen partners uit de eigen groep
- **monogamie:** elke vrouw of man mag slechts één partner hebben
- **polyandrie:** één vrouw heeft meerdere mannen
- **polygynie:** één man heeft meerdere vrouwen

Woonplaats:

- **neolokaliteit:** gehuwden kiezen een nieuwe woonplaats
- **patrilokaliteit:** gehuwden gaan bij de familie van de man wonen
- **matrilokaliteit:** gehuwden gaan bij de familie van de vrouw wonen

Afstamming:

- **bilateraal:** zowel de familieleden van de vader als van de moeder van het kind behoren tot de familie van het kind
- **patrilineair:** enkel de familie van de vader is familie van het kind
- **matrilineair:** enkel de familie van de moeder is familie van het kind

Autoriteit:

- **patriarchaat:** mannen domineren vrouwen
- **matriarchaat:** vrouwen domineren mannen

4.1.3 De voortzetting in de tijd van instituties

Berger en Luckmann vertrekken vanuit de veronderstelling dat **elke vorm van menselijk samen handelen een menselijk product** is.

1ste fase: externalisatie:

- instituties zijn gebaseerd op **externalisatie** (veruiterlijking) van menselijke praxis. **Praxis** berust op het veruitwendigen van het menselijke kunnen, dus het **ingrijpen in de externe omgeving**.
- het ingrijpen in de natuur heeft een invloed op de wijze waarop de mensen met elkaar samenleven: er worden **samenhandelingspatronen of structuren** ontworpen
- als die patronen de aanpassing aan de omgeving bevorderen, hebben ze een **hoge adaptiewaarde** en zullen ze **voortgezet** worden. Ze vormen dus een meerwaarde voor het overleven in menselijk verband.

2de fase: objectivatie:

- wanneer nieuwe generaties geboren worden, volgt er een **confrontatie** met de wijze van leven van hun ouders. De nieuwe generatie heeft de ontwikkeling van de wijze waarop hun ouders zich aan de natuur aanpasten niet meegemaakt. Dit leidt ertoe dat de **bestaande organisatiepatronen en handelingsvormen** voor de nieuwe generaties een **objectieve werkelijkheid** vormen.
- De handelingsvorm als objectieve realisatie wordt dus **ontdaan van alle subjectiviteit**. De verwijzingen naar de menselijke oorsprong van instituties worden verdoezeld. Hierdoor komen ze op zichzelf te staan en worden ze minder in vraag gesteld. De nieuwe generatie stelt zich wel de vraag naar het waarom: als antwoord geeft men instituties een **transcendentiaal karakter**: hun oorsprong wordt buiten de wereld geplaatst.

3de fase: legitimatie

- het toekennen van een objectief transcendentiaal karakter aan instituties leidt tot het legitimeren ervan. Legitimatie slaat hier op het als legitiem, **als wettig en als wenselijk laten ervaren van instituties**
- legitimatie vindt plaats op 4 niveaus: **traditionele informatie** (er is kennis over de manier waarop dingen gewoonlijk worden gedaan), **volkswijsheid** (er zijn uitspraken en gezegden), **legitimatietheorieën** (er zijn expliciete verantwoordingen per institutie) en **symbolische universa** (er ontstaan wereldbeschouwingen en ideologieën).
- **hoe hoger het niveau, hoe explicieter de legitimatie.**
- deze vier niveaus dragen bij tot het creëren van het objectieve karakter van instituties. De institutionele regelingen worden als de vanzelfsprekende maatschappelijke orde aangeleerd gedurende het **socialisatieproces**. In dat socialisatieproces worden **institutionele regelingen door de leden van de samenleving geïnternaliseerd**. De manier waarop het handelen moet gebeuren, maakt door dit **internalisatieproces** deel uit van de persoonlijkheid. Institutionele regelingen krijgen een door de mensen **gewilde realiteit**.

→ Voorbeeld van legitimatie: de Vlaming en zijn huis.

- **traditionele informatie:** elk gezin streeft ernaar om zijn eigen stek te verwerven, een plaats te vinden waar ze thuis kunnen zijn.
- **volkswijsheid:** ‘zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens’
- **legitimatietheorieën:** wettelijke bescherming van de gezinswoning
- **symbolische universa:** ideologieën waarbij de rechten van het individu centraal staan

4.2 Socialisatie

4.2.1 Omschrijving

Socialisatie kunnen we omschrijven als **het proces waarbij een persoon de gewoontes, waarden en normen, kennis en bedrevenheden van een gegeven groep of maatschappij aanleert, om in die groep of gemeenschap te kunnen functioneren, dit wil zeggen in staat zijn te interageren, relaties aan te knopen, sociale posities in te nemen e.d.** Het socialiseringsproces bereidt voor op het maatschappelijke leven. Langs dit proces wordt een nieuwkomer vermaatschappelijkt en zal hij eventueel, als volwaardig lid, meerdere rollen vervullen.

Socialisering omvat eigenlijk twee zaken:

- **de continuïteit van de maatschappelijke organisatie van een gemeenschap wordt bewerkstelligd**, door de overdracht van cruciale aspecten van de maatschappelijke organisatie
- **de opname van een persoon in een gemeenschap die het vermogen verwerft om rollen aan te leren**, hierdoor kan hij zich aanpassen aan de sociale omgeving

In zekere zin kan men stellen dat socialisatie zorgt voor de **band tussen maatschappij en gedrag**. Het begrip wordt meestal gebruikt met betrekking tot de **kinderjaren**, omdat het in die periode een bijzondere betekenis heeft, dit is de **primaire socialisatie**. Maar socialisatie is een **continu** proces, dat plaatsgrijpt gedurende alle fasen van de levenscyclus. Telkens de sociale omstandigheden van een persoon wijzigen, doet er zich een socialiserings- of resocialiseringsproces voor.

4.2.2 De belangrijkste socialisatietheorieën

° George H. Mead

Mensen worden gekenmerkt door rationeel handelen: mensen zijn in staat die middelen uit te kiezen die het hun optimaal mogelijk hun doel te bereiken. **Hoe ontstaat nu die rationaliteit?** Mead neemt een sociaalbehavioristische houding aan in het zoeken naar een antwoord op die vraag.

Een belangrijk concept in het behaviorisme is **conditionering**. Er zijn twee vormen:

- **klassieke conditionering:** bekend geworden door de experimenten van Pavlov.
- **operante conditionering:** houdt verband met de min of meer permanente gedragsveranderingen die met de gevolgen van een bepaald gedrag samenhangen. Die gevolgen kunnen positief (→ verdrag wordt versterkt) of negatief (→ gedrag wordt niet herhaald) zijn.

Voor het behaviorisme is de wisselwerking tussen organisme en omgeving erg belangrijk. Een cruciaal concept hierbij is **operant**. Een operant verwijst naar **handelen dat inwerkt op de omgeving met de bedoeling een bepaald resultaat te verkrijgen**.

Er zijn **twee grote verschillen tussen het sociaal behaviorisme van Mead en het klassieke behaviorisme:**

1. **Mead ziet de handeling in haar natuurlijke context**, in tegenstelling tot de laboratoriumsituatie van de klassieke behavioristische studies.
2. De delen van de handeling die **niet voor externe observatie zichtbaar zijn**, worden door Mead **wel in de analyse betrokken**. Mead laat dus de innerlijke ervaring niet buiten beschouwing.

Meads sociaal behaviorisme is vooral gericht op het **verklaren van het ontstaan van de innerlijke ervaring in het sociale proces**. De basis wordt gevormd door het waarneembare gedrag, maar dit gedrag moet worden gezien als aanpassing aan de omgeving, waarbij het **individueel handelt vanuit de betekenis die aan de omgeving wordt gegeven**. Die **betekenis ontstaat door interactie met anderen**.

Een **centrale vraag** bij Mead is dus de vraag naar **het ontstaan van het bewustzijn of *mind***. Het belangrijkste inzicht dat Mead naar voren brengt, is dat het menselijk bewustzijn het **gevolg is van interactie**. Interactie wordt door Mead als een **noodzakelijke factor** gezien voor de evolutionaire ontwikkeling van het menselijk bewustzijn.

Als eerste stap gaat Mead uit van de stelling dat er een vroegere, enigszins primitieve uitwisselingsvorm moet hebben bestaan. Die oorspronkelijke interactievorm zijn zekere **lichamelijke bewegingen die gepaard gaan met bepaalde specifieke emotionele toestanden**. Mead noemt deze bewegingen **gestures**. Hij omschrijft ze als **de fysieke gebaren en/of vocale uitingen die aankondigen wat zal volgen**. Ze hebben uiteindelijk geleid tot het vermogen om te communiceren. Zo gebruikt hij in deze context de term **conversation of gestures** om te wijzen op het enigszins **sociale karakter** en om aan te tonen hoe **elke gesture van het ene dier een aangepaste reactie uitlokt van het andere dier**. *Gestures* moeten worden beschouwd als **symbolen zonder betekenis**. Pas wanneer een wezen de **betekenis van de gesture die het aanwendt kan interpreteren**, kan er sprake zijn van *symbolen met betekenis*: de **significant gestures**. Nu is er sprake van **communicatie**.

De mens heeft dus geleerd **de reactie te anticiperen die het door hem aangewende symbool teweegbrengt bij de andere, wat hem meteen in staat heeft gesteld de betekenis van het symbool zelf te interpreteren**. De betekenis van een *gesture* ligt dus in een passende response.

Het interpreteren van een symbool dat een ander uitdrukt en er gepast op reageren, is mogelijk omdat mensen in staat zijn tot **uitgestelde respons**. Ze reageren niet automatisch of instinctief op stimuli: mensen kunnen hun **reactie tegenhouden en in dat korte interval beslissen wat de betekenis is**. Door het uitstellen van de respons kunnen mensen **mentaal van positie verwisselen en zich, heel vlug, bekijken vanuit het gezichtspunt van de andere** voor ze weer naar het eigen gezichtspunt terugkeren. Dit heet **role-taking**. Het leidt tot het ontstaan van **betekenisvolle symbolen**. Het geheel van significante symbolen resulteert in een **taal**.

Het vermogen om tot symbolische interactie te komen vormt de eigenlijke **basis voor het socialiseringsproces**. Denken, of het vermogen tot innerlijke conversatie, veronderstelt echter ook de **ontwikkeling van een 'self' of zelfbewustzijn**, het vermogen zichzelf tot object te nemen. Dit veronderstelt de capaciteit om zich in de plaats te stellen van de andere(n). In de mate dat het kind door interactie met de sociale omgeving en door middel van de taal een denkvermogen (mind) heeft ontwikkeld en tegelijkertijd in staat is tegenover zichzelf te reageren vanuit een extern standpunt, zal het zich langzamerhand een **beeld vormen van zichzelf**. Dit proces vormt **de basis van de ontwikkeling van de identiteit**.

Het **ontstaan van het zelfbewustzijn** vormt precies de **kern van het socialiseringsproces**. De totstandkoming van het zelfbewustzijn is een **sociaal proces**, dat volgens Mead uit **twee fasen** bestaat: **de play stage en de game stage**. Op vroege leeftijd begint het kind al met **imiteren**, een aanloop tot het eigenlijke playstadium en een voorbereiding op de role-taking.

1. Play stage

Fase tussen 3 en 6 jaar waarbij kinderen het **gedragsspatroon van andere overnemen in spel**. Door het spelen van die dubbele rollen leert het kind de houding van die andere personen ten opzichte van zichzelf te exploreren. Met andere woorden: **door de rol van iemand anders te vervullen – role-taking – leert het kind zichzelf te zien vanuit een extern standpunt en leert het zichzelf tot object van zichzelf te nemen**.

2. Game stage

Het gamestadium impliceert **meer georganiseerde sociale activiteiten**. Het kind leert **rekening houden met meerdere andere tegelijk en dan meer bepaald met de attitudes en rollen van alle anderen die bij een bepaalde georganiseerde activiteit betrokken zijn**. Het **geheel van rollen van diegenen die bij een georganiseerde activiteit zijn betrokken**, noemt Mead **'the other'**. Het kind ziet zichzelf niet langer meer vanuit het standpunt van de ander, maar ook **vanuit het gezichtspunt van de groep als geheel**. Dit proces vormt de werkelijke kern van de socialisering. Door role-taking verwerft men niet alleen inzicht in het groepsleven, maar ook meer zelfkennis.

Als men de **'generalized other'** heeft **geïnternaliseerd**, dan is men een min of meer een **volwassen persoon**. Dan is de ontwikkeling van wat Mead de 'Me' noemt, voltooid. De **Me** is **het gesocialiseerde aspect van de persoonlijkheid, de afspiegeling van de maatschappij**. Naast het Me, hebben we nog **de I: het strikt individuele, niet-gesocialiseerde element in de persoonlijkheid**.

° Piaget

Piaget was een Zwitserse kinderpsycholoog die op basis van intensieve observatie een **theorie ontwikkelde over de ontwikkeling van het denken bij kinderen**. Volgens Piaget is zijn theorie universeel: de ontwikkeling van het denken zou **in alle culturen identiek** verlopen. Hij maakt een onderscheid tussen **4 fasen**:

- 1. Het sensorimotorische stadium** (vanaf de geboorte tot ± 2 jaar)
  - begrijpen is in dit stadium gebaseerd op primaire contactvormen zoals zuigen, aanraken, luisteren of zien.
  - gedurende de eerste vier maanden van deze fase maken kinderen **geen onderscheid tussen het eigen lichaam en hun omgeving**. Wat ze niet zien, bestaat niet. Er is **nog geen objectpermanentie**.
  - zodra kinderen 10 maanden oud zijn, ontstaat **objectpermanentie: kinderen weten dan dat dingen blijven bestaan, ook al zijn ze niet meer zichtbaar**.
  - in deze fase zijn kinderen **egocentrisch: ze zien de wereld vanuit hun eigen positie en zijn niet in staat de wereld vanuit een ander perspectief te bekijken**.
- 2. Het preoperationele stadium** (2 tot 7 jaar)
  - de mogelijkheid om **symbolen** te gebruiken ontwikkelt zich
  - gewone concepten zoals aantallen, omvang, snelheid, gewicht en volume worden nog niet echt begrepen. Kinderen kunnen tellen, maar begrijpen niet echt de betekenis van getallen.
  - kinderen in deze fase beschikken **nog niet over de mogelijkheid om de rol van de andere aan te nemen**
- 3. Het concreet-operationele stadium** (7 tot 12 jaar)
  - **redeneercapaciteit neemt toe, maar gebonden aan concrete zaken**: ze begrijpen aantallen, oorzaak-gevolg en snelheid
  - **kunnen de rol van de andere innemen**. Kinderen kunnen in deze fase met **ploegsporten** beginnen, maar **begrijpen abstracte begrippen zoals eerlijkheid en rechtvaardigheid nog niet**. Ze kunnen wel een leugen aanduiden.
- 4. Het abstract of formeel operationele stadium** (vanaf 12 jaar)
  - het abstracte denken ontwikkelt zich, jongeren kunnen het over **begrippen** hebben

Volgens Piaget zijn de **eerste drie stadia universeel**. **Niet elke volwassene bereikt echter het vierde stadium**. Dit is afhankelijk van de intellectuele training en de stimulansen die het individu ontvangt.

° Freud

Centraal bij Freud staat de **werking van het onbewuste**. Mensen worden **gedreven door onbewuste driften** van plezier en dood die niet altijd onmiddellijk in de sociale wereld verwerkelijkt kunnen worden. Daarom wordt een deel van die **driften verdrongen**. Dit kan leiden tot **psychische stoornissen**.

Mensen worden geboren als wezens die **op zoek zijn naar onmiddellijke bevrediging van hun driften**. Centraal staan de **erotische driften**, bij kinderen aangeduid als een continu

aanwezige behoefte om de warmte van het lichaam van de andere te voelen. Kinderen willen onmiddellijke bevrediging van hun behoeften, dit kan echter niet in een geordende samenleving.

De op **onmiddellijke bevrediging gerichte behoeften** weerspiegelen de werking van het onbewuste, het **Es**. De **maatschappelijke disciplinerende, het intomen, de regels**, vormen het **Über-Ich**. Uit de confrontatie tussen het Es en het Über-Ich ontwikkelt zich het **Ich** of **het aan het realiteitsprincipe aangepaste organisme**.

De aanpassing aan de realiteit verloopt **niet zonder spanningen**. Rond de leeftijd van vier tot vijf jaar moet het kind zich loswerken van de ouders waar het lichamelijk heel dicht bij staat. Deze fase kan de oorsprong vormen van het **oedipuscomplex**: het mannelijke kind verlangt naar het lichaam van de moeder, terwijl het een sterk antagonisme ervaart tegenover zijn vader, concurrent voor de lichaamswarmte van de moeder.

Een **noodzakelijk onderdeel** van de ontwikkeling tot een autonoom subject is het **verdrücken van de erotische verlangens naar de moeder en het antagonisme tegenover de vader**.

De theorie van Freud is **sterk op mannen gericht**.

° Margaret Mead

Margaret Mead behoort tot de *culture-and-personality school*. Zij stelt dat de **culturele organisatie van een samenleving een heel specifieke invloed uitoefent op de ontwikkeling van de persoonlijkheid**. Ze richtte zich in haar werk heel specifiek op het **onderscheid tussen meisjes en jongens**.

Eén van haar studies omvatte het bestuderen van 50 Samoaanse meisjes gedurende hun puberteit. Die meisjes ervoeren de typische problemen van rebellie en conflict niet.

In een andere studie toonde ze de **relativiteit aan van de westerse geslachtsrollen**: ze vergeleek drie verschillende stammen en ontdekte dat alledrie de stammen een ander idee hadden over mannelijkheid, vrouwelijkheid en genderrollen.

Op basis van haar studies besloot Mead dat de **menselijke persoonlijkheid uitermate plastisch** is. Kenmerken die in het westen lange tijd beschouwd werden als behorende tot het wezenlijke onderscheid tussen vrouwen en mannen lijken **meer culturele constructies te zijn dan biologische verschillen**.

Mead stelt dan ook dat **verschillen tussen individuen binnen eenzelfde cultuur het resultaat zijn van verschillen in socialisatie**.

4.2.4 Identiteit en zelfbeeld

Het antwoord op vragen zoals 'wie ben ik' of 'hoe ben ik' bepaalt de **identiteit** van het kind. Het is duidelijk dat de **generalized other** vooral **normatieve elementen** bevat die verbonden zijn met het gedrag dat van kinderen of volwassenen verwacht wordt. Rolverwachtingen worden geïnternaliseerd waardoor het mogelijk wordt op sociaal aanvaarde wijze te

functioneren in een groter geheel. Het is dan ook logisch dat het antwoord op de vraag ‘wie ben ik’ voor een groot deel zal verwijzen naar **het grotere sociale geheel waarvan het kind deel uitmaakt**.

Maar een identiteit is niet enkel een mentale constructie, het is ook een **gevoel**. Een identiteit bouwt mee de emoties op die we tegenover onszelf voelen. Deze gevoelens zijn het **resultaat van onze inschatting van de wijze waarop anderen ons evalueren**. **De evaluatie die we op onszelf toepassen**, wordt aangeduid als **zelfbeeld**. Het is duidelijk dat zelfwaardering en identiteit het **resultaat zijn van de interacties die we met anderen hebben**.

Hoe dat in zijn werk gaat, wordt weergegeven door de theorie van **Cooley** over **de wijze waarop mensen zichzelf evalueren**. Hij omschrijft **het verloop van de interactieprocessen waardoor het zelfbeeld van personen wordt gevormd** met het concept ‘*looking-glass-self*’. Dit bevat **drie elementen**:

1. **We stellen ons de wijze voor waarop we denken dat anderen ons zien, waarnemen en evalueren.** We hebben er een idee van hoe we overkomen bij anderen.
2. **We interpreteren de reacties die de anderen hebben.** We komen tot zekere besluiten over de wijze waarop anderen ons evalueren.
3. **We ontwikkelen een zelfbeeld of een zelfconcept op basis van de evaluaties van de anderen.** De gevoelens en de ideeën over onszelf zijn afgeleid van de manier waarop we denken dat de anderen ons zien of evalueren.

De ontwikkeling van het zelfbeeld **berust niet noodzakelijkerwijze op accurate evaluaties**. Maar zelfs als we een verkeerde inschatting maken, wordt dit beeld een onderdeel van onze zelfperceptie. De ontwikkeling van het Self is bovendien een **continu, levenslang proces**.

Sommige onderzoekers, zoals **Ichiyama**, wezen erop dat **mensen de wijze waarop ze bij anderen overkomen, proberen te manipuleren**. Het individu is immers **geen passieve actor** die lijdzaam de impressies van anderen ondergaat. Hij probeert tevens op actieve wijze het beeld te beïnvloeden die de omgeving van hem heeft.

Een tweede belangrijke correctie is de **invloed van de sociale structuur**. De **wederzijdse beïnvloeding van zelfbeelden lijkt immers ook onderhevig te zijn aan statusverschillen**. Sociaalstructurele regelingen oefenen een invloed uit op sociaal-psychologische processen. Anderzijds houden die processen de sociaalstructurele regelingen ook in stand.

4.2.3 Emoties

Menselijke gevoelens volgen op bepaalde gedragingen, tegelijkertijd liggen ze aan de basis van nieuwe gedragingen. Op die manier **treden emoties op als gedragsregulatoren**. Het **zelfbewustzijn en de emoties zijn dus twee essentiële pijlers waardoor mensen de aan hen gestelde rolverwachtingen invullen**.

Onderzoekers stelden vast dat de **ontwikkeling van menselijke emotie parallel loopt met de groei van het operationele denken**. Toch is er hier ook een **nature vs. nurture-debat**. Maar ook hier is er **wisselwerking tussen de biologische basis van emoties en de vormen die emoties aannemen in sociale groepen**.

Welke emoties in welke omstandigheden gepast zijn en op welke manier ze het best geuit worden, is sociaal bepaald en aangeleerd. Daarnaast kunnen emoties ook sociaal worden **uitgelokt**. Dit gebeurt heel expliciet met bijvoorbeeld film of muziek, maar ook de groep mensen waarvan iemand deel uitmaakt oefent een invloed uit op de wijze waarop menselijke emoties beleefd worden. **Emoties worden sociaal geconstrueerd.**

4.2.4 Rolsocialisatie

Socialisering blijft ook bij volwassenen verder gaan. Telkens als men in nieuwe sociale situaties of veranderingen in de sociale leefwereld meemaakt, zal een dergelijk proces plaatsgrijpen.

Het verloop van de rolsocialisatie bij adolescenten en bij volwassenen kan worden gezien in termen van afzonderlijke stadia die doorlopen moeten worden. Elk stadium van het socialiseringsproces wordt daarbij beschouwd als een fase van toenemende bewustwording van de impliciete en expliciete rolverwachtingen.

1. **Het eerste stadium van dit rolsocialisatieproces heeft een hoofdzakelijk anticiperend karakter.** De rolaspirant neemt de nieuwe positie nog niet in, maar koestert wel al een aantal **gestereotypeerde en geïdealiseerde verwachtingen** met betrekking tot de rolvulling. Hij heeft zich al een **beeld gevormd van de inhoud van de rol**, maar dit gebeurt op basis van vrij onvolledige informatie. Het gaat dus in eerste instantie om de **mentale voorbereiding op een eventuele rolvulling. We interpreteren de reacties die de anderen hebben.** We komen tot zekere besluiten over de wijze waarop anderen ons evalueren.
2. De tweede fase wordt omschreven als de **formele periode**, waarbij de neofiet de **sociale positie gaat innemen** en de **officiële en formele verwachtingen** die samengaan met de nieuwe rol, **van binnenuit leert**. Bijzonder kenmerk van dit stadium is **conform gedrag**.
3. Het derde, **informele, stadium** omvat het leven van het **inofficiële en informele gedrag**. Door interactie met collega's verwerft men **inzicht in de informele rolverwachtingen**. Van dan af aan verwerft de rolbekleder een zekere **flexibiliteit** en past hij zijn rol aan eigen ervaringen en/of objectieven aan.
4. In deze **persoonlijke fase** zijn de rolbekleders in staat de **eigen verwachtingen en opvattingen aan de rol op te dringen**. Hierdoor worden de **rolverwachtingen aangepast aan de eigen persoonlijkheid**.

Deze fasen illustreren duidelijk dat het leren van nieuwe rollen een **dynamisch aanpassingsproces** is, waaraan het individu zelf ook een persoonlijke dimensie geeft.

Eén van de meest centrale rolsocialisaties in elke samenleving is de **geslachtsrolsocialisatie**. **Vrouwen en mannen worden tijdens het socialiseringsproces het 'passende' gedragspatroon bijgebracht.** Zowel het gezin als de media, kinderboeken, televisie en muziek zijn belangrijke kanalen voor geslachtsrolsocialisatie.

4.2.6 Socialisatie en structuren

° De structuren van het gezin

Het gezin is de belangrijkste instelling waarbinnen de eerste fasen van het socialiseringsproces plaatsgrijpen. Het gezin heeft alle eigenschappen van een **primaire groep** en deze eigenschappen vormen de basis voor zowel de **ontwikkeling van een gezonde persoonlijkheid** als de **motivatie om te leren**. Het kind heeft namelijk behoefte aan goedkeuring en affectie en leert dat het die kan verwerven door zich te gedragen zoals de andere gezinsleden van hem verlangen.

Het gezin kan ook beschouwd worden als een **vertegenwoordiger van de maatschappij**. De ouders zien het kind als een verlengstuk van zichzelf en zullen dus gemotiveerd zijn om het goed op te voeden.

Daarnaast fungeert het gezin als een **vertaler van de voor het kind relevante waarden en normen uit de maatschappij** en zo tegelijkertijd als een soort van **cultuurfilter tussen het kind en de maatschappelijke werkelijkheid**.

Het gezin bepaalt ook de intellectuele ontwikkeling van kinderen. **Structurele kenmerken van het gezin kunnen een invloed uitoefenen op de ontwikkeling van kinderen**. Vooral de grootte van het gezin, maar ook de geboortearrang oefenen een grote invloed uit. Zo zou een klein gezin beter zijn voor de intellectuele ontwikkeling van kinderen en eerstgeborenen scoren meestal hoger op allerlei intelligentietests. Dit komt doordat eerstgeborenen meer gestimuleerd worden. Ook de hoeveelheid (materiële en immateriële) hulpmiddelen die de ouders onder de kinderen kunnen verdelen oefenen een invloed uit. Men spreekt in dit geval over de **resource dilution theory: hoe meer kinderen, hoe meer de aanwezige middelen binnen het gezin verspreid moeten worden**. Bovendien daalt het algemene intelligentieniveau van het gezin door de aanwezigheid van jongere kinderen.

Andere gevolgen van de gezinsgrootte of geboortearrang:

- het negatieve effect van het innemen van een van de laatste posities vervaalt wanneer de intervalperiodes (spacing of de afstand tussen de geboorten) relatief lang zijn. Later geboren kinderen worden veeleer opgevoed als de eerstgeborenen.
- de eerstgeborene moet meestal al vroeg de verantwoordelijkheid dragen voor jongere broers of zussen, ook dit is een extra stimulans voor de geestelijke ontwikkeling
- eerstgeborenen nemen minder risico's en zijn angstiger, door een restrictieve houding van de ouders tegenover het kind
- eerstgeboren jongens zijn creatiever dan later geboren jongens, bij meisjes is het omgekeerd
- eerstgeborenen hebben eerder conservatieve sociale attitudes, later geboren zouden progressiever zijn

Deze veronderstellingen moeten we met een korrel zout nemen: **latere studies vinden de overheersende effecten van geboortearrang op sociale attitudes niet terug**. Ook de samenleving is van belang: als er sprake is van **primogeniture** (de eerstgeborene is de voornaamste of enige erfgenaam), zal **geboortearrang een ander effect hebben** dan in samenlevingen waar geen eerstgeboorterecht heerst.

° Het gezin binnen de sociale structuur

Welke waarden en normen een kind uiteindelijk meekrijgt binnen zijn gezin is onder andere afhankelijk van de **sociale klassepositie die de ouders in de samenleving innemen**. Sociale klasse kunnen we definiëren **naar gelang van het al dan niet bezitten van eigendom en controle over de productiemiddelen**. Een aanvullend kenmerk heeft betrekking op het **uitoefenen van controle over arbeid van werknemers**. Meestal is er sprake van een **arbeiders, midden- en hogere klasse**.

Naar gelang de **aard en de eisen van het beroepsleven van de vader**, zullen **verschillende waarden belangrijk gevonden worden bij de opvoeding**. Zo moeten **arbeiderskinderen gehoorzaam zijn, netjes de regels volgen en ervoor zorgen dat ze niet in de problemen komen**. Arbeiders zijn ook meer geneigd om **fysieke bestraffing** te gebruiken om kinderen te laten gehoorzamen.

→ Arbeiders worden meestal sterk gesuperviseerd. De werkleiders verwachten dat werknemers doen wat hen opgedragen wordt. Arbeiders verwachten dat het leven van hun kinderen op dezelfde wijze zal verlopen. Daarom worden hun kinderen opgevoed op een manier die geen of weinig ruimte laat voor eigen initiatief. Gehoorzaamheid en conformiteit worden beklemtoond.

Middenklasseouders besteden veel aandacht aan het **stimuleren van de nieuwsgierigheid van hun kinderen, de kans om zichzelf te zijn en zelfcontrole**. Ze besteden meer aandacht aan het **motiveren van hun kinderen** en passen **minder fysieke bestraffing** toe. Voor het motiveren van kinderen wordt meestal gebruik gemaakt van **argumentatie**.

→ Middenklasseouders verkeren in een arbeidssituatie die gekenmerkt wordt door eigen initiatief en creativiteit en verwachten dat hun kinderen een gelijksoortig leven zullen leiden.

Niet alle arbeiders of middenklasseouders behandelen hun kinderen op dezelfde wijze. In de arbeidersklasse en de middenklasse zijn er **verschillen naargelang van het specifieke type werk dat de ouders verrichten**.

° Referentiegroeptheorie

Relatieve deprivatie: toestand die ontstaat door het **evalueren van de eigen omstandigheden** met behulp van een **referentiekader** dat eigen is aan de groep waartoe het individu hoort.

We kunnen **twee types van referentiegroepen** onderscheiden:

- **normatieve referentiegroep**: een bron van waarden en normen waarop een persoon zijn gedrag afstemt
- **comparatieve referentiegroep**: een vergelijkingsbasis, wordt door een individu aangewend om zijn eigen situatie te beoordelen

Individen **bepalen zelf welke groep ze als referentiekader nemen voor hun gedrag**. Maar door welke factoren wordt dit bepaald? **De keuze van de belangrijkste referentiegroepen wordt sociaal bepaald**. Het hebben van gemeenschappelijke ervaringen kan hierin een element zijn.

Meer dan één referentiegroep is ook een mogelijkheid. Op dat moment is er sprake van **doorkruisende referentieschema's**.

5. Sociale controle en deviantie

5.1 Sociale controle

Sommige **conflicten** doen zich voor **tussen bepaalde individuen en de totale sociale groep**. We kunnen **twee ordes** onderscheiden, met elk hun controlemechanismen:

- **ethische controleorde**: neemt de vorm aan van publieke opinie, persoonlijke idealen, religie, kunstvormen,...
- **politieke controleorde**: zit vervat in het recht, het leger, de politie

Kenmerken van de maatschappelijke structuur bepalen **welke soort controle** voorkomt. Een maatschappij met een grote sociale gelijkheid (geen statusverschillen) gaat samen met een ethische controleorde. Een samenleving gekenmerkt door ongelijkheid en overheersing valt vooral terug op een politiek controlestelsel.

5.1.1 De morele orde: het ontstaan en de internalisatie van moraliteit

Hoe ontwikkelen normen zich?

° Sumner: folkways en mores

Om deze vraag te beantwoorden, baseerde Sumner zijn theorie op de veronderstelling dat het **eerste en voornaamste doel van de mens erin bestaat te (over)leven**. Daarom ook is de mens oorspronkelijk begonnen met **handelen en daarna pas met denken over zijn handelingen**.

Via een proces van 'trial and error' werd de **beste en meest aangepaste handelswijze** geselecteerd. Doordat ze werden toegepast telkens wanneer de situatie het vereiste, zouden die **handelwijzen zich dan ontwikkelen tot gebruiken of gewoonten**. Wanneer dit gebeurt, noemt men ze **folkways**. Ze worden dus niet bewust door de mens gecreëerd. Sommige folkways verliezen na verloop van tijd hun waarde omdat ze niet meer antwoorden aan behoeften.

Folkways kunnen we dus omschrijven als **collectieve gewoonten, elementaire gezichtspunten of methodes die betrekking hebben op juist, effectief en/of goed is**.

Als mensen **bewust beginnen nadenken over folkways**, dan heeft Sumner het niet meer over folkways, maar over **mores** (i.e. normen). We kunnen mores dus beschouwen als **rationalisaties van gewoontes**. Het impliceert bovendien een nieuw element, namelijk de **sanctie of het uitoefenen van de sociale controle**. Het niet navolgen van de mores wordt bestraft door de gemeenschap. Dit is **niet het geval bij folkways**.

Het **naleven van de mores** wordt door de gemeenschap als een **essentiële voorwaarde** gesteld voor het **algemeen welzijn** en het **adequate functioneren van een bevolkingsgroep**. Bovendien vormen mores de **basis van de instellingen**. Vandaar de stelling dat **wetten een weerspiegeling vormen van de mores**. Om **doeltreffend** te zijn, moeten wetten dan ook **congruent zijn aan de mores**. Als dit niet het geval is, worden ze vaak overtreden.

Volgens **critici** is de relatie ingewikkelder: wetten spruiten wel voort uit mores, maar op hun beurt kunnen **nieuwe wetten ook een invloed uitoefenen op de mores**.

° Durkheim

Morele regels zijn niet alleen verplicht, maar ook **gewenst**. Volgens Durkheim bestaan er **twee soorten moraliteit**:

- **subjectieve moraliteit**: elk individu drukt het morele bewustzijn uit op zijn eigen specifieke wijze
- **objectieve moraliteit**: de gemeenschappelijke en onpersoonlijke standaard die we gebruiken om menselijk handelen te evalueren

Hoe herkent men morele feiten? Het antwoord ligt in het soort gevolg dat een overtreding van een morele regel heeft. **Elke handeling kan twee soorten gevolgen hebben**:

- **analytisch gevolg**: volgt uit de handeling zelf, is een inherent gevolg van de handeling. Bijvoorbeeld: het niet navolgen van een hygiënische regel kan leiden tot een infectie.
- **synthetisch gevolg**: volgt niet uit de handeling zelf, maar uit het gegeven dat de handeling een regel overtreedt. Bijvoorbeeld: wanneer we een mens doden, wordt de sanctie van buitenaf opgelegd.

Aan het **naleven van regels** houden we een **positieve sanctionering** over. Daarnaast krijgen we ook een **gevoel van welbehagen**, die het resultaat is van het **socialisatieproces**. Hoe komt dit tot stand?

*** Socialisatietheorie van Mead**

De handeling wordt kort vergeleken met het **geheel van geïnternaliseerde attitudes**, het **Me**. Een deel van de evaluatie resulteert uit het **Me**, een ander deel is het resultaat van de **reacties van significante anderen**. Deze reacties worden deel van het **Me**, deze **neemt deze evaluaties in zich** op. Hierdoor **groeit de geïnternaliseerde controlecomponent** in het individu die ook de morele regels bevat.

*** Piaget**

Er bestaat een relatie tussen de sociale verhoudingen en het rationele bewustzijn. Er is een onderscheid tussen **relaties gebaseerd op autoriteit of dwang** (leggen het individu een uiterlijk systeem van dwingende regels op) en **coöperatieve relaties** (liggen aan de basis van ideale en gewenste regels die men zonder dwang naleeft). **Van individuen wordt verwacht dat ze zichzelf in coöperatieve relaties plaatsen en ook vanuit een wederkerigheid waarnemen.**

Bij kinderen moet dit morele bewustzijn ontwikkeld worden: het jonge kind neemt nog geen zelfstandige beslissingen, maar affirmeert wat de volwassenen opleggen. Juist en vals valt samen met de houding die de volwassene aanneemt. **De relatie tussen kind en volwassene wordt gekenmerkt door dwang en unidirectionaliteit.** Maar opdat het kind in staat zou zijn om morele stelregels autonoom te beoordelen, moet de **autoriteit vervangen worden door coöperatie**. Als dit **niet gebeurt**, is **moraliteit gelijk aan moreel realisme**: morele stelregels zijn niet abstract, maar **gebonden aan concrete externe figuren**. Coöperatie leidt tot kritiek en dialoog, die dan weer leiden tot een afbouw van het egocentrisme en het moreel realisme. Het resultaat is de **internalisering van regels niet gebonden aan het ik of de andere**. Regels hebben een **autonoom karakter** gekregen.

5.1.2 De politieke orde

Over **wiens moraal** gaat het eigenlijk? **Becker** stelt dat **mensen afwijken omdat anderen met meer macht** in de samenleving **beweren dat ze afwijkend zijn** en dat **macht en controle cruciale elementen** zijn om deviantie te begrijpen.

De samenleving is een netwerk van interacties, waarbij de houdingen en gedragen van de interactiepartners steeds op elkaar afgestemd zijn. Alle maatschappelijke verschijnselen hebben ditzelfde karakter, **afwijkend gedrag is geen alleenstaande handeling, maar het resultaat van collectief handelen**. Als we dit aannemen, moeten we de verschillende interactiepartners bepalen en hun bijdrage evalueren.

Volgens Becker komen **regels tot stand via crusading reformers** die een **klasse of maatschappelijke groep vertegenwoordigen** en hun **maatschappijvisie baseren op een absolute ethiek** die **geen alternatieve visie** mogelijk maakt. Ze zijn zich niet bewust van deze houding, doordat hun actie gepaard gaat met een **humanitair motief**: ze zijn ervan overtuigd dat het goed is voor anderen. Hun acties zijn vooral op het **resultaat gericht**.

Het **gevolg** van deze ‘kruistochten’ is dat er een **nieuwe organisatie** wordt gevestigd, met als **doel deze regels te handhaven**. Die organisaties (bv. specifieke politiediensten) **dragen bij tot het deviantieproces**: hun objectieve taak, het handhaven van de regels, **legitimeert het binnensluipen van subjectieve of informele elementen in de realisatie ervan**. Dit komt door beperktheid van ter beschikking gestelde middelen, het proberen winnen van respect en de (on)bewuste oriëntatie op de overheersende waarden en normen.

Binnen deze visie is het individu niet deviant, maar **wordt een individu deviant** zodra bepaalde regels op hem worden toegepast. **Deviantie is hier dus het gevolg van regeltoepassing**. Devianten zijn dus ook **geen homogene categorie**.

Belangrijk hierbij is dat **niet elke maatschappelijke groep voldoende politieke macht** heeft om het overtreden van bepaalde regels als afwijkend te beschouwen. **Politieke macht is dus een belangrijke variabele in het wetgevingsproces**.

5.2 Sociologische verklaringen voor deviantie

5.2.1 Het relatieve en normale karakter van deviantie

Deviant of afwijkend gedrag kunnen we definiëren als **gedrag dat de normatieve regels van een gegeven groep of maatschappij overtreedt**.

Toch heeft dit begrip een **relatief karakter**: gedrag dat in de ene sociale context als afwijkend wordt beschouwd, is dit niet noodzakelijk in een andere context. **Gedrag kan dus slechts als afwijkend worden beschouwd als de persoon die de regels overtrad ook onderworpen is aan de beoordeling van de regels die hij heeft overtreden**. Deviantie houdt ook verband met **de rol die men vervult** of de **positie die men inneemt** binnen de gemeenschap of groep.

Volgens **Durkheim** is er **altijd deviantie in een samenleving**. Voor hem is een sociaal gegeven **normaal** wanneer dat gegeven zich **voordoet** in het **gemiddelde van samenlevingen die zich in een overeenkomstige evolutiefase bevinden**.

Elke samenleving kenmerkt zich door een hoeveelheid misdaad die men als normaal kan beschouwen. **Erfelijke en omgevingskenmerken** zorgen ervoor dat **sommige mensen** geneigd zijn de **collectieve regels te overtreden**. Om een misdaadvrije samenleving te bekomen, zou men het **waardebesef in totaliteit moeten versterken**. Slechts dan zullen die individuen die nu regels overtreden, de **waarden voldoende sterk geïnternaliseerd hebben**. Maar: **hoe groter het waardebesef, hoe groter de kans dat een kleine afwijking van de regels tot een bestraffing leidt**. De **versterking van het waardebesef** zal dus leiden tot een **verschuiving van deviantie**.

5.2.2 Ontregeling of anomie

Het begrip **anomie** houdt in dat de samenleving er niet in slaagt individueel handelen vorm en richting te geven. Met andere woorden, **mensen beschikken niet over regels die bepalen hoe ze in bepaalde situaties moeten handelen**.

° Anomie volgens Durkheim

Mensen zijn onafhankelijk geworden van een biologische regeling, wat tot problemen kan leiden. **Individuele aspiraties moeten in toom gehouden worden door regels die buiten het individu staan**. Ze moeten dus van morele aard zijn, of hun oorsprong moet sociaal zijn. **Alleen de samenleving heeft de morele kracht om de aspiraties van mensen onder controle te houden**.

Samenlevingen bepalen een leefstijl voor iedereen, overeenkomstig zijn plaats binnen de sociale stratificatie. Elke stand of sociale laag heeft een verwachte leefstijl. **Het stratificatiesysteem zorgt ervoor dat mensen die belangrijke functies uitoefenen een grotere beloning krijgen**. Een ideologie van sociale mobiliteit of sociale rekrutering moet ervoor zorgen dat mensen een voor hen passende plaats in de samenleving kunnen innemen. Voorbeelden hiervan zijn familiebanden, of individuele prestaties. De **publieke opinie moet deze mechanismen ondersteunen**.

Door een **economische ramp of economische voorspoed** worden deze normatieve regelingen vernietigd. De individuele aspiraties komen los te staan van een door de samenleving opgelegd doel en maatschappelijke groepen gaan een andere plaats in de samenleving innemen. Het **geheel van waarden, opinies en opvatting is niet meer aangepast**. Het resultaat is een toestand van **anomie**. Dit resulteert in een **gebrek aan regeling van menselijke driften**, een belangrijk gevolg hiervan is **afwijkend gedrag**.

° Anomie volgens Merton

Merton ontwikkelt de inzichten van Durkheim verder. Volgens hem zijn **er in de sociale structuur zelf elementen aanwezig die aan de basis liggen van afwijkend gedrag**.

Merton maakt een onderscheid tussen **twee universeel voorkomende elementen**:

- **culturele doelstellingen (waarden)**: de behoeften en aspiraties die de mensen verwerven of opbouwen via het culturele systeem waartoe ze behoren
- **normen**: schrijven mensen voor hoe ze op een legitieme wijze de doelstellingen kunnen bereiken

Het bestaan van normen impliceert een **verdeling van faciliteiten (geïstitutionaliseerde middelen)** waarlangs die culturele doelstellingen verwezenlijkt kunnen worden.

Onder bepaalde omstandigheden kan het gebeuren dat er een **breuk** ontstaat **tussen de culturele doelstellingen en de geïstitutionaliseerde middelen**. Een dergelijke scheiding leidt tot **spanningen in de maatschappij**, die dan weer leiden naar een **situatie waarbij de verbondenheid van bepaalde personen met ofwel de culturele doelstellingen, ofwel met de geïstitutionaliseerde middelen zal afzwakken**. Deze situatie noemt Merton **anomie**.

Deviantie wordt dan beschouwd als het **resultaat van een discrepantie tussen de doelstellingen** waartoe een gemeenschap haar leden heeft gesocialiseerd **en de middelen** die deze gemeenschap biedt om de doelstellingen te verwezenlijken.

Binnen deze context formuleert Merton een **typologie van afwijkend gedrag**. Deze moeten worden beschouwd als aanpassingswijzes aan een toestand van anomie:

Aanpassingsvormen	Culturele doelstellingen	Geïstitutionaliseerde middelen
Conformiteit	+	+
Innovatie	+	-
Ritualisme	-	+
Terugtrekking	-	-
Rebellie	±	±

Conformiteit: de doelstellingen nastreven via legitiem gebruik van de middelen.

Innovatie: de doelstellingen nastreven via illegitiem gebruik van de middelen.

Ritualisme: de doelstellingen niet nastreven, maar wel over de middelen beschikken.

Terugtrekking: zowel de doelstellingen als de middelen verwerpen.

Rebellie: de doelstellingen en de middelen vervangen.

Deze theorie levert ook **inzichten om de verschillen tussen sociale klassen op het vlak van deviantie te verklaren:**

- **lagere sociale klassen:** hebben minder middelen en een lagere prestatiemotivatie. Zijn minder gemotiveerd en hebben meer ervaring met het niet kunnen realiseren van aspiraties. De mogelijkheden tot sociale stijging worden geblokkeerd door de andere sociale klassen (de middenklassenormen heersen).
- **middenklasse:** niet duidelijk welk doel men moet nastreven en hoe achievement bepaald zal worden. Hierin speelt de populaire cultuur een belangrijke motiverende rol. Succesverhalen hebben als doel de motivatie hoog te houden en zorgen voor een afleiding van kritiek op de sociale structuur (het doel niet bereiken ligt enkel aan jezelf, want anderen kunnen dit wel).

Kritiek op deze theorie houdt in dat Merton de **werkelijkheid te veel vereenvoudigd** (niet alle vormen van deviantie kunnen in zijn typologie worden ondergebracht). Verder definieert Merton afwijkend gedrag **te veel vanuit het eigen gezichtspunt**. Ten slotte gaat Merton uit van de **veronderstelling dat de niet-geïstitutionaliseerde middelen in de maatschappij vrij beschikbaar zijn**. Dit is niet juist: onderzoek heeft aangetoond dat dit moet worden aangeleerd.

° Merton en Durkheim vergeleken

Beide theorieën dragen de kenmerken in zich van de sociale context waarin ze ontwikkeld waren:

- Durkheim: veranderende samenleving, kapitalisme, industrialisatie, standenmaatschappij
- Merton: klassenmaatschappij die sociale mobiliteit stimuleert

5.2.3 Vervreemding

Anomie duidt op de ontregeling van de aspiraties. Dit leidt ertoe dat mensen **geen zinvolle relatie meer hebben met de samenleving**. Deze situatie duidt men aan als **vervreemding**.

Marx' behandeling van vervreemding moeten we situeren in zijn analyse van de kapitalistische samenleving. De arbeider is verplicht om zijn arbeidscapaciteit te verkopen, wegens het niet bezitten van productiemiddelen. Hierdoor komen ze terecht in een situatie van **gedwongen arbeid**. Arbeiders vervullen slechts een deel van de productie van het totale goed en zien dus het verband niet meer tussen hun bijdrage en de bijdrage van hun medearbeiders. Hierdoor is **arbeid geen uiting meer van persoonlijke creatieve mogelijkheden**. Ook het object zelf neemt een bestaan aan los van de maker.

Seeman probeert het concept vervreemding te analyseren **via de sociale leertheorie**. Deze stelt dat het handelen van mensen bepaald wordt door de anticipatie op de effecten. Handelen kan een **interne controlelocus** hebben (de locus ligt in het individu zelf) of een **externe controlelocus** (de locus ligt buiten het individu, in zijn externe omgeving). Het opbouwen van deze loci is het resultaat van feedbackprocessen die volgen op het handelen van individuen zelf. **Op basis van opgedane ervaringen ontstaat er een verwachtingspatroon ten opzichte van het toekomstige verloop van nieuw handelen.**

Gebruik makende van de sociale leertheorie, onderscheidt Seeman **vijf verschillende dimensies van vervreemding**:

- **machteloosheid**: de verwachting *geen impact* te hebben op de uitkomst van het handelen
- **betekenisloosheid**: de verwachting dat *geen voorspellingen* over de toekomstige gevolgen van handelen gemaakt kunnen worden
- **normloosheid**: de verwachting dat sociaal afwijkend gedrag noodzakelijk is om de gestelde doeleinden te bereiken
- **isolatie**: een lage beloningswaarde toekennen aan doeleinden die door de samenleving als wenselijk worden beschouwd
- **zelfvervreemding**: de mate van afhankelijkheid van een gegeven gedrag tegenover geanticipeerde toekomstige beloningen die buiten de activiteit zelf liggen. Iets wordt niet gedaan voor de intrinsieke beloning, plezier of kansen tot zelfrealisatie, maar voor externe druk of beloning.

Wanneer individuen zich niet langer op een betekenisvolle manier met de samenleving verbonden voelen, stijgt de kans op deviant gedrag.

Normaal	Middelen→	Doel	38
Zelfvervreemding	Middelen niet 'enthousiast' ingezet Doel heiligt middelen...	Doel	
Machteloosheid	Opgeven om middelen in te zetten	Doel	
Betekenisloosheid	Niet weten hoe middelen in te zetten	Doel	
Normloosheid	Illegale middelen	Doel	
Isolatie		Opgeven van doel	

5.2.4 Differentiële associatie

Sutherland en Cressey stellen dat er twee soorten verklaringen voor een sociaal verschijnsel zijn:

- **situationele of mechanische verklaring:** geeft inzicht in de werking van de causale factoren op het moment van het gebeuren van het verschijnsel
- **historische verklaring:** probeert de antecedenten van het fenomeen aan te duiden

De invalshoek van beide auteurs bestaat erin te stellen dat **deviant gedrag, net als conform gedrag, aangeleerd** is. Daarbij hanteren ze de volgende regels

1. **Crimineel gedrag is aangeleerd.**
2. Crimineel gedrag is aangeleerd **via interacties** (communicatieproces).
3. Het leerproces vindt plaats **in kleine persoonlijke groepen** (dus niet via invloed van de media).
4. Het leren omvat de **technieken om misdaad te plegen** en de specifieke **motieven en rationalisaties die de misdaad rechtvaardigen**.
5. De richting die deze motieven aannemen is **afhankelijk van definities die legale codes als na te volgen of te overtreden voorstellen**.
6. Een persoon wordt **delinquent als er een overschot is aan definities die regelovertreding favoriseren**. Dit is het principe van **differentiële associatie**.
7. Differentiële associaties **variëren in frequentie, duur, prioriteit en intensiteit**.
8. Het proces van het leren van crimineel gedrag via associatie met criminele en niet-criminele patronen heeft **betrekking op al die mechanismen die ook in andere leerprocessen aanwezig zijn**.
9. Hoewel **crimineel gedrag** de uitdrukking is van algemene noden en waarden, kan het **niet herleid worden tot die algemene waarden en noden**, want ook niet-crimineel gedrag wordt erdoor geleid.

Factoren die de differentiële associatie bepalen zijn sociaalstructureel bepaald. Er zijn buurten waar er een overwicht is aan negatieve definities, deze kennen een hoog misdaadcijfer.

5.2.5 De delinquente subcultuur

De delinquente subcultuurtheorie probeert een **verklaring te geven voor het ontstaan van delinquent gedrag**, maar beperkt zich tot het verklaren van de **jeugddelinquentie**.

Er zijn enkele essentiële verschillen tussen jeugddelinquentie en misdadigheid van volwassenen. **Jeugddelinquentie** is **niet utilitair**, heeft dikwijls een **irrationeel karakter**, kent **geen onmiddellijk doel**, heeft een **kwaadaardig karakter**, is **minder gespecialiseerd** en is meestal **ongepland**

Alle **menselijke handelingen** kunnen worden beschouwd als **pogingen om spanningen, onbehagen of een uitdaging op te lossen**. De **aard van het probleem** waarmee iemand geconfronteerd wordt en de **wijze waarop het probleem wordt opgelost**, worden **bepaald door twee condities**:

- **de situatie**: het fysische en sociale kader waarin de handeling plaatsgrijpen, de energie en/of tijd die nodig zijn om het doel te bereiken en de wijze waarop de mensen rondom ons georganiseerd zijn
- **het referentiekader**: het kader waardoor personen de situatie waarnemen en als een probleem beschouwen

Wanneer men met een probleem wordt geconfronteerd, dan kan men proberen om **verandering in te brengen in de situatie die oorzaak is van het probleem**, of proberen om het **referentiekader te wijzigen waarlangs men het probleem bekijkt**.

Binnen de geïndustrialiseerde samenleving worden verschillende sociale klassen op verschillende wijze met eenzelfde probleem geconfronteerd. Bij het proces van opwaartse mobiliteit kan de **achtergrond van het kind (met de lagere sociale herkomst) een belemmerende factor** zijn. Als het kind zich op een gegeven moment bewust wordt van die toestand, zal het zich **tekortgedaan voelen**. Het komt dus voor een **probleem** te staan **dat moet worden opgelost**:

- **door de situatie te veranderen**: zich aan zijn oorspronkelijke milieu onttrekken door **hard te studeren**. Het onderwijssysteem is echter nog steeds gebaseerd op **middenklassewaarden** (zoals ambitie, competitie, persoonlijke verantwoordelijkheid, zelfcontrole,...). Het kind moet dus eerst **afstand doen van zijn vroegere waarden en de nieuwe waarden internaliseren**. Als dit niet gebeurt, blijft het probleem bestaan.
- **door het referentiekader te wijzigen**: het kind lost het probleem op door de **middenklassewaarden te verwerpen**. Essentieel is dat de jongere **steun krijgt van buitenuit**, door bijvoorbeeld **toe te treden tot een groep** waarin zijn gezichtspunt wordt gedeeld. Samen zoeken ze naar een oplossing voor hun probleem. Dit leidt tot de vorming van een **delinquente subcultuur**. Het nieuwe referentiekader is dus een groepsproduct en zal een negatiever beeld geven aan de maatschappij dan wanneer één geïsoleerd individu dit referentiekader zou hebben.

5.2.6 De vraag op haar kop: waarom is iemand niet deviant?

Met deze vraag komen we bij de **sociale controletheorie** ter verklaring van afwijkend gedrag. Deze theorie gaat er van uit dat het resultaat van **deviant gedrag** vaak een **motivatie op zich** is (financieel gewin, status, kicks,...). Waarom zou iemand dan géén regels overtreden? Deze vraag wordt gesteld door **Hirschi**, die zich baseert op de visie van Durkheim over de **noodzaak tot de maatschappelijke integratie van individuen**. Zo stelt Durkheim dat hoe zwakker de groepsbinding van individuen is, hoe meer ze op zichzelf terugvallen en hoe sterker ze zich laten leiden door hun privébelangen.

Geïnspireerd op deze stelling beweert Hirschi dat **deliquente handelingen voorkomen wanneer de band tussen het individu en de samenleving zwak of verbroken is**. Hij onderscheidt **vier elementen of dimensies in de band tussen individu en samenleving**.

*** Aanhankelijkheid**

Aanhankelijkheid of attachment heeft betrekking op de **gevoeligheid voor de opinie van anderen**. Dit resulteert in regelconform gedrag. De afwezigheid van een gevoeligheid voor de mening van anderen leidt tot een verhoogde kans op afwijkend gedrag, doordat men zich niet gebonden voelt door sociale normen.

*** Toegewijldheid**

Toegewijldheid of commitment heeft betrekking op de **vrees die men heeft voor de gevolgen** van delinquent handelen. Men is bevreesd om de winsten van de gedane sociale investeringen te verliezen. Je zou dus kunnen stellen dat commitment het gevolg is van een soort **kosten/batenanalyse**.

*** Betrokkenheid**

Betrokkenheid of involvement is eigenlijk een **opportunistisch element**. De meeste mensen hebben eigenlijk **geen tijd om delinquent bezig te zijn**. Wie continu bezig is met de gangbare elementen die de participatie in het sociale leven verzekeren, is te druk bezig om delinquent te zijn.

*** Overtuiging**

Overtuiging of belief heeft betrekking op **de mate waarin men de collectieve waarden van de samenleving deelt**. Hoe minder men die opvatting toegedaan is, hoe groter de kans wordt dat men delinquent gedrag stelt.

Volgens Hirschi zou er een **samenhang zijn tussen aanhankelijkheid en toegewijldheid**: personen die gevoelig zijn voor de mening van anderen, zijn meestal ook bevreesd de inspanningen teloor te zien gaan. **Ook tussen toegewijldheid en betrokkenheid** zou er een samenhang zijn: bijvoorbeeld tussen onderwijs- en beroepsaspiraties enerzijds en participatie in conventionele activiteiten anderzijds. Als laatste is er ook een **samenhang tussen attachment en belief**: wie gevoelig is voor de opinie van anderen, deelt gewoonlijk ook de waarden waar ze achter staan.

Het probleem met de sociale controletheorie ligt in de onzekerheid over de causale ordening: wie bepaalt wat? Zijn het de sociale banden die een invloed uitoefenen op de delinquentie, of is het omgekeerd, bepaalt delinquentie de aard van de sociale banden?

5.2.7 Het etiketteerperspectief

Het etiketteerperspectief probeert een subjectieve definitie van afwijkend gedrag te geven.

Deviant gedrag wordt hier beschouwd als **resultierend uit een interactieve relatie tussen een individu en zijn omgeving, waarbij het gedrag van het individu als afwijkend wordt gedefinieerd**. Deze definitie beschouwt deviantie dus als een **sociale constructie**. Het etiketteerperspectief is bijgevolg sterk verwant aan de ideeën van Becker.

Men maakt een onderscheid tussen:

- **primaire deviantie:** afwijkend gedrag dat eerder onbelangrijk en marginaal is en veroorzaakt wordt door biologische, sociale of demografische factoren
- **secundaire deviantie:** zwaar deviant gedrag dat veroorzaakt wordt door de negatieve reactie van de maatschappij op primaire deviantie

De overgang van primaire naar secundaire deviantie wordt **veroorzaakt door het opkleven van het label of etiket 'deviant'**. Dit gaat samen met een **herinterpretatie van de eigen identiteit als 'deviant'**.

Het etiketteerperspectief duidt dus aan dat een stigmatisering van mensen als deviant juist tot een toename van deviantie kan leiden.

6. Sociale verandering

6.1 De classificaties van samenlevingen: inleiding

Verschillende indelingen van samenlevingen zijn **mogelijk**. Die classificaties onderscheiden zich van elkaar door de **verscheidenheid van samenlevingen** waarop ze betrekking hebben en de **criteria** die gebruikt worden om die samenlevingen van elkaar te onderscheiden.

Voorbeelden van indelingen:

- pre-industriële, industriële en postindustriële samenlevingen
- eerste, tweede en derde wereld (achterhaald)
- wereldsysteemtheorie: centrumstaten, semiperifere en perifere staten

Hedendaagse classificaties hechten vooral belang aan de aard van de **technologie** en de **sociale organisatie van de economische productie**. Dit is het geval wanneer we samenlevingen indelen in jagers- en verzamelaarsculturen, horticulturen, irrigatielandbouwculturen of akkerlandbouwculturen, industriële maatschappijen en postindustriële samenlevingen.

Ook de **geografische en demografische omvang** van de samenlevingen en de aard van de **integratiebevorderende mechanismen** worden als criteria gehanteerd.

Menselijke samenlevingen hebben **drie belangrijke transformaties** doorlopen:

- **de neolithische revolutie**: de overgang van jagen en voedsel verzamelen naar landbouw, bij de overgang van horden naar stammen
- **de opkomst van sociale stratificatie**, bij de overgang van stammen naar chiefdoms
- **de opkomst van de staat**

6.2 Niveaus van maatschappelijke organisatie

Een overzicht van de verschillende stadia die de maatschappelijke organisatie tot nog toe heeft gekend.

6.2.1 Hordes

- jagers-verzamelaars
- 20 tot 80 leden
- **nomadisch**
- **geringe graad van sociale differentiatie**: grote groepen zijn niet mogelijk dus het aantal sociale taken overstijgt het geringe aantal groepsleden. De enige arbeidsverdeling die voorkomt is op **basis van geslacht en leeftijd**.
- **egalitair karakter**: er is **geen privé-eigendom** (economie wordt gekenmerkt door gemeenschappelijkheid), **het normen- en waardenstelsel is sterk gericht op het stimuleren van samenwerken** en verdelen en er zijn enkel **informele leiders** die een adviserende en begeleidende functie hebben, geen machts- of gezagsfunctie.
- **geen afzonderlijke instituties**

° De neolithische revolutie

Mensen gingen sedentair leven in stamverband en onderhielden zichzelf door middel van eenvoudige tuinbouw of horticultuur. Op dit moment ontstond het onderscheid tussen landbouwvolkeren en herdersvolkeren (pastorale samenlevingen). Deze laatste waren gebaseerd op een rudimentaire vorm van veeteelt.

Algemene kenmerken van de neolithische revolutie:

- **wereldwijd gebeuren** dat overal een **identieke impact** had op de cultuur en de samenlevingen
- de **verspreiding** van landbouw en veeteelt vond op **onafhankelijke wijze** plaats en **heel snel**
- de **overgang** naar landbouw was eerder een **gradueel en evolutionair proces**
- het revolutionaire lag vooral in de **toepassing van de kennis**: uitgebreide kennis van planten en dieren was er al
- de overgang gebeurde eerder **met tegenzin**: landbouw vergde een grote inspanning en investering van tijd en energie

Dit leidde tot de **original affluent societies**: de jager-verzamelaars die met tegenzin overschakelden op meer intensieve arbeid. Binnen deze samenlevingen was er net genoeg arbeid om over de nodige voedselbronnen te beschikken en eenmaal de basisbehoeften voldaan waren, werd er geen extra inspanning meer geleverd voor extra voedsel.

Waarom dan toch de overgang? Dit was waarschijnlijk gebaseerd op **bevolkingsdruk**: de wanverhouding tussen de omvang van een bevolking, de keuze van voedselbronnen en de werkstandaard.

6.2.2 Stammen

- horticulturen of tuinbouwsamenlevingen
- **groter in omvang**: associatie van familiegroepen, samengesteld uit kerngezinnen. Dit impliceert een bredere economische basis (nodig om het groter aantal mensen te laten overleven).
- **sedentair leven in kleine dorpsgemeenschappen**
- **geringe sociale differentiatie**: wel op basis van geslacht en leeftijd
- **geen overkoepelende politieke structuur** die de verschillende dorpen tot één eenheid smeedt, wel een **beperkte vorm van politieke organisatie** onder de vorm van **sodaliteiten**: op geslacht of op leeftijd gebaseerde associaties tussen leden van verschillende dorpsgemeenschappen met een rituele of ambachtelijke functie.
- **er zijn enkel informele leiders zonder macht: beslissingen worden democratisch genomen**
- sociale stratificatie is afwezig, wel **rangordening volgens prestige**
- **economische ruil is zo goed als afwezig**: de meeste goederen worden door middel van wederzijdse ruil binnen verwantschapsrelaties doorgegeven

Big man systems: kennen **wél een systeem van hevige competitie tussen leiders** om status en prestige, daarom worden deze beschouwd als de **evolutionaire voorlopers van de chieftdoms** of stammen met opperste gezag.

6.2.3 Stammen met opperste gezag

Regionaal georganiseerde samenlevingen met een **gecentraliseerd bestuur** dat de activiteiten van verschillende dorpsgemeenschappen coördineert. Er is nog een tweede, uitgebreidere definitie: socio-politieke organisaties met een centraliseerde overheid, **erfelijk bepaalde, hiërarchische statusverhoudingen** onder een aristocratische ethos, maar **zonder een formeel, legaal repressieapparaat en zonder de capaciteit om afscheiding te voorkomen**.

Chiefdoms kunnen **in grootte variëren** van enkele duizenden tot enkele tienduizenden leden. Ze kennen een **grotere bevolkingsdichtheid** en een **grotere oppervlakte**. Dit wordt mogelijk gemaakt door een **hogere graad van economische productiviteit** (met name gevorderde landbouw) dat leidt tot een relatief groot productieoverschot. De bevolkingstoename leidt tot een **meer complexe arbeidsverdeling** die de productiviteit verder stimuleert waardoor het surplus aan goederen verder toeneemt.

De aanwezigheid van productieoverschot en de toename van sociale differentiatie heeft **3 gevolgen**:

1. Er is sprake van **sociale stratificatie**: er zijn heersers en onderdanen, die worden geconfronteerd met een **ongelijke distributie van rijkdom en materiële welstand**.
2. Er ontstaat een **systeem van herverdeling** van dit overschot, of een distributiestelsel. Goederen worden via **handel** herverdeeld. In eenvoudige chiefdoms worden de goederen samengebracht op een centrale plaats onder de controle van de Chief. Dit systeem van herverdeling vormt **de basis van de macht van de Chief**.
3. Er ontstaat een **hiërarchie van beleidsvoerders** door het groeiend aantal beslissingen dat moet worden genomen worden. In complexe chiefdoms ontstaat er een klasse van edelen. Verder beschikken stammen met opperste gezag over een **gespecialiseerde militaire en politieke beslissingsstructuur** die zich differentieert van de andere sferen van het maatschappelijke leven (**externe differentiatie**). Zo ontstaan er **afzonderlijke economische, politieke en godsdienstige instellingen**.

De Chief heeft echter **geen geweldsmonopolie**, dit onderscheidt de chiefdoms van staten.

6.2.4 Staten

Staten worden in de eerste plaats gekenmerkt door een **alleenrecht op het gebruik van geweld**. Dit houdt niet in dat dit monopolie op bepaalde tijdstippen en in bepaalde regio's niet ter discussie gesteld wordt, maar staten kunnen elke rebellie tegen dit monopolie met succes de kop indrukken.

Er is een **centrale regering**, een geordend **gezag dat als een rechtspersoon wordt beschouwd**. De staat heeft dus een afzonderlijke macht die uitgeoefend wordt op basis van **wetten**.

Het **overheidsapparaat is intern gedifferentieerd**: het gecentraliseerde beslissingsorgaan is onderverdeeld in verschillende activiteiten die op verschillende tijdstippen en in verschillende plaatsen kunnen worden uitgevoerd. De verschillende aspecten van dit proces kunnen worden

gedelegeerd zonder dat de centrale overheid moet vrezen dat de ondergeschikten zich zullen organiseren in effectieve autonome activiteiten.

Staten zijn dus regionaal georganiseerde samenlevingen met gespecialiseerde regionale instellingen (militaire en bureaucratische) die controleren en beheren en die niet op verwantschap zijn gebaseerd.

° Het ontstaan van de eerste staten

Er bestaan verschillende theorieën over het ontstaan van de *prestine states*, de oorspronkelijke staten.

* **Economische theorie:** staten ontstaan als antwoord op een intensifiëren van de handel. De grotere complexiteit van de economische ruil maakt een complexe politieke organisatie noodzakelijk.

* **Marxistische theorie:** staten ontstaan door een toename van maatschappelijke ongelijkheid. De staat zorgt ervoor dat de ondergeschikte klassen onderdrukt blijven.

* **Onder de invloed van grote landbouwprojecten:** staten ontstaan om het hoofd te kunnen bieden aan de uitdagingen die de natuur aan de organisatie van de landbouw stelde. Zo zouden staten de noodzakelijke politieke omkadering vormen voor het uitvoeren van grote werken zoals irrigatie.

Theorie van de ingeslotenheid: een maatschappelijke eenheid die leidt onder bevolkingsdruk zal op zoek gaan naar uitbreidingsmogelijkheden. Wanneer de natuurlijke omgeving begrensd wordt (door bergketens of zeeën), is de maatschappelijke eenheid ingesloten en is geen uitbreiding mogelijk. De aangrenzende ruimte kan ook al worden bewoond door een andere bevolkingsgroep. In beide gevallen moet de maatschappelijke eenheid een inspanning leveren om de insluiting ongedaan maken: hiervoor is een grote organisatie nodig. In het geval van een andere bevolkingsgroep moet er een militair apparaat komen en een heersende elite van oorlogsherren. Zodra de nieuwe gebieden ingenomen zijn, moet ook nog een communicatiesysteem ontwikkeld worden om de band met de nieuwe territoria in stand te houden. Dit leidt tot de ontwikkeling van de staat.

6.2.5 Wereldrijken

Wereldrijken controleren een **groter grondgebied**, omvatten een **grotere bevolking** en kennen **meer niveaus van politieke, sociale en economische stratificatie**.

Het gaat om een exponentiële groei qua grondgebied en invloed van een **dominante staat**.

Ze worden omschreven als een **territoriaal expansieve en territoriaal omvattende staatsvorm** gekenmerkt door **relaties van controle van één staat over meerdere andere sociopolitieke entiteiten** (horden, stammen, chiefdoms en andere staten) en gekenmerkt door **imperialisme** als proces waarbij wereldrijken gecreëerd en onderhouden worden.

6.3 Sociale verandering

6.3.1 Inleiding

Sociale verandering wordt gedefinieerd als **verandering die objectief waarneembare gevolgen heeft voor de sociale structuur en de cultuur van een maatschappij**. Sociale veranderingen moeten **grondig** zijn en betrekking hebben op **verschillende sferen van het maatschappelijke leven** voordat we ze zo benoemen.

6.3.2 Theorieën van sociale verandering

Aanvankelijk werden nogal wat theorieën geformuleerd die de **oorzaak van sociale verandering ging zoeken in één factor**. Het effect van die ene factor werd geïsoleerd en beschouwd als dé determinant van de sociale verandering. Dit zijn de zogenaamde **monistische of monocausale theorieën**. Eén van de meest bekende monocausale theorieën is die van **Marx**, waarbij wordt gesteld dat sociale verandering een gevolg is van de competitie tussen belangengroepen in de maatschappij.

We kunnen **3 criteria** gebruiken om theorieën over sociale verandering **van elkaar te onderscheiden**:

- worden **culturele veranderingen of veranderingen in de technologische/materiële sfeer** als oorzaak gezien?
- wordt de nadruk gelegd op **interne of externe oorzaken** van sociale verandering?
- zijn die invloeden **bovenindividuele sociale processen of kunnen individuen of groepen die transformaties sturen**?

Schematisch:

Bovenindividuele processen	Intern	Cultuur als motor van verandering	Cyclische theorie van Sorokin Postmodernisatietheorie van Inglehart
		Materiële oorzaken: technologische vernieuwingen als oorzaken van verandering	Industrialisatietheorie (netwerksamenleving in het informatietijdperk)
Bovenindividuele processen	Extern	Cultuur als motor van verandering	Diffusietheorieën
		Materiële oorzaken: technologische vernieuwingen als oorzaken van verandering	Wereldsysteemtheorieën (netwerksamenleving in het informatietijdperk)
Actoren maken geschiedenis			Sociale hervormingsbewegingen

Materialistische verklaringen: technologische theorieën

Technologische theorieën stellen algemeen dat **culturele en sociaalstructurele veranderingen afhankelijk zijn van technologische evoluties**. Bovendien wordt verondersteld dat **nieuwe uitvindingen gedaan worden op basis van al bestaande elementen**. De materiële cultuur heeft daardoor een **cumulatief karakter** en de ontwikkeling van **nieuwe uitvindingen is onafwendbaar of onvermijdelijk**.

Technologische verklaringen gaan verder uit van de veronderstelling dat de **creatie van nieuwe technologieën enkel aanleiding geeft tot sociale verandering als ze de andere sferen van de samenleving direct beïnvloedt**.

° Drie fases van maatschappelijke transformatie volgens Rose

1. **Technische innovaties hebben een effect op het economische stelsel van de maatschappij**. Nieuwe technieken zorgen voor een wijziging in de manier waarop goederen geproduceerd, verspreid en/of geconsumeerd worden.
2. **Veranderingen in de economische structuur hebben een impact op de aard van de te verrichte taken en de arbeidsverdeling**. Arbeid en tewerkstelling wijzigen grondig.
3. **De maatschappelijke sferen die slechts indirect met de economische sfeer verbonden zijn, passen zich aan de veranderingen in productie, distributie en consumptie aan**. Zowel de sociale structuur als de cultuur van de samenleving past zich aan.

° Technologische evolutie en ‘cultural lag’

De **niet-materiële cultuur** (wetgeving, onderwijs, normen) **verandert trager dan de materiële cultuur**. Dit fenomeen wordt **cultural lag** genoemd. Het resultaat hiervan is dat er een **continue sociale onaangepastheid zal bestaan tussen de twee vormen van cultuur**. Volgens Ogburn, de socioloog die wees op cultural lag, moeten we dit fenomeen dan ook beschouwen als **één van de belangrijkste oorzaken van sociale problemen in de maatschappij**. Dit probleem zal ook steeds verergeren omdat uitvindingen een cumulatief karakter hebben.

De tegenhanger van cultural lag is **structural lag**. Deze theorie stelt dat **nieuwe technologieën leiden tot wijzigingen in de levensloop die niet adequaat gevolgd worden door veranderingen in de maatschappelijke structuren**.

Een concreet voorbeeld van structural lag zijn de wijzigingen in het domein van de biotechnologie die leiden tot een toename van de levensverwachting. Het merendeel van onze rollen zijn geconstrueerd in een bepaalde fase van onze levensloop (jongeren studeren, volwassenen werken en bouwen een gezinsleven uit en senioren genieten van hun vrije tijd). Deze rolverdeling leidt tot een onderbenutting van menselijke capaciteit bij de senioren en roloverbelasting en problemen van werk-gezinsbalans bij volwassenen.

Met andere woorden: taken en rollen in onze samenleving kennen een sterke leeftijdsdifferentiatie en dit leidt, in een samenleving van mensen met een hoge levensverwachting, tot sociale problemen.

° Voorbeelden van technologische theorieën van sociale verandering

* De industrialisatiethese

Technologische ontwikkelingen drijven de industrialisatie voort door verschillende stadia (de verschillende industriële revoluties). Moderne samenlevingen moeten zich voortdurend aan veranderingen in die technologische realiteit aanpassen.

*De opkomst van de postindustriële samenleving

In de tweede helft van de 20ste eeuw zijn westerse samenlevingen in een **totaal nieuwe fase van ontwikkeling** gekomen: de postindustriële samenleving. De klemtoon ligt niet meer op de productie van goederen, maar op de **productie van diensten**. Mens-mensrelaties komen centraal te staan. Er heeft zich dus een tertiaire sector ontwikkeld om tegemoet te komen aan de behoeften in het kader van het **verhogen van de levenskwaliteit**. In deze sector is het **belangenconflict tussen kapitaal en arbeid niet meer aanwezig**. Conflicten hebben meer te maken met het spanningsveld tussen het versterken van de professionele autonomie van een groeiende klasse van specialisten en technocraten enerzijds, en de roep om meer zeggingschap en beslissingsmacht door de steeds beter geïnformeerde burgers anderzijds.

Kritiek:

- het belang van de secundaire sector mag niet onderschat worden
- de tertiaire sector kan niet onafhankelijk van de secundaire sector van de economie groeien: beiden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, en groei in de eerste is afhankelijk van groei in de tweede
- de nieuwe klasse van professionelen, ingenieurs en wetenschappers tewerkgesteld in onderwijs en wetenschappelijk onderzoek hebben geen echte controle verworven over de economie, het zijn niet meer dan werknemers in een economie die nog altijd onder de controle staat van managers en grote investeerders

° De netwerksamenleving in het informatietijdperk

De laatste twee decennia voltrekt zich een fundamentele transformatie van de samenleving: de opkomst van de netwerksamenleving. Deze transformatie wordt gekenmerkt door:

- **een nieuw technologisch paradigma:** opgebouwd rond ICT en gentechnologie
- **een nieuwe economische ordening:** informatieel, globaal en netwerkgeorganiseerd
- **een nieuwe organisatie van arbeid en tewerkstelling:** worden flexibeler en individualiseren
- **transformaties in andere, niet rechtstreeks met de economische orde verbonden maatschappelijke domeinen:** één grote multimediale ruimte, gedeelde en globale cultuur en taal, timeless time, space of flows

Idealistische theorieën: cultuur als motor van sociale verandering

Sommige theorieën wijzen op het belang van wijzigingen in de cultuur van de samenlevingen.

° De cyclische theorie van Sorokin

Deze theorie beschouwt veranderingsprocessen in termen van cyclische bewegingen of **steeds terugkerende veranderingspatronen**. Het uitgangspunt van deze theorie is dat **elke gemeenschap** wordt gekenmerkt door een **bepaalde mentaliteit**, door Sorokin een type van **culturele geestesgesteldheid** genoemd. Die mentaliteit berust op de algemene visie van de werkelijkheid die in een maatschappij overheerst, de aard van de waarden, de kenmerkende ideeën, het soort van behoeften,... Kortom, de **culturele geestesgesteldheid bepaalt de sociale werkelijkheid**.

Er zijn drie bijzondere types van visies op de werkelijkheid: **het *sensate* type, het *ideational* type en de overgangsvorm, het *idealistic* type**. Maatschappijen worden gekarakteriseerd naargelang één van die types domineert.

	<i>SENSATE</i> (Westen, 18e-20ste eeuw)	<i>IDEATIONAL</i> (Middeleeuws Europa)
REALITEIT	Materieel, empirisch	Bewustzijn, transcendent
BEHOEFTE	Zintuiglijk, fysiek	Spiritueel
VOORUITGANG	Beheersing omgeving	Zelfbeheersing
KUNST	Gericht op vermaak	Symbolische voorstelling van hogere waarden
BASISKARAKTER	Extravert	Introvert
BRON VAN KENNIS	Observatie en experimenteren	Intuïtie

Het derde type, de ***idealistic* cultuur** omvat een **harmonieus geheel van de belangrijke aspecten van beide extreme types** en impliceert een **meer rationele levensbeschouwing**. Dit type komt naar voren telkens een bepaalde maatschappij bijna voor 100% *sensate* of *ideational* is. Daarbij zullen er zich een aantal **wijzigingen voordoen van het waardestelsel** en in de **basispersoonlijkheden van de leden van de maatschappij**.

Kritiek:

- overvloedig gebruik van kwantitatieve gegevens en het ruwe karakter van de aangewende meetmethodes
- verschaft geen inzicht in de factoren die de dynamiek van de maatschappij bepalen

Sorokin versus Comte:

Het onderscheid dat Sorokin maakt tussen *ideational*, *sensate* en *idealistic* maatschappijen heeft een **gelijkenis met het onderscheid** dat Comte maakt tussen de **theologische, metafysische en positieve fasen van de maatschappelijke wording**. Het verschil is dat Comte die fasen zag als een unilineair proces, terwijl Sorokin spreekt over terugkerende cycli. Verder is het duidelijk dat Sorokin de voorkeur geeft aan het *ideational* stadium (Comtes theologische fase), terwijl Comte de voorkeur geeft aan de positieve fase (Sorokins *sensate* stadium).

° De postmodernisatietheorie van Inglehart

Volgens Inglehart volgen **culturele evoluties** niet alleen op **wijzigingen in het economische stelsel**, maar kunnen ze er **ook aan voorafgaan** en zelfs die transformaties **bepalen**.

Hij wijst erop dat het laatste kwart van de 20ste eeuw gekenmerkt wordt door een

fundamentele wijziging in:

- **het waardepatroon van de westerse mens:** van een materialistisch naar een **postmaterialistisch waardepatroon** (gekenmerkt door gerichtheid op levenskwaliteit, zelfverwerkelijking, zelfexpressie, gebondenheid en individuele vrijheid)
- **de basisinstellingen van de westerse samenleving:** onze samenleving evolueert weg van de bureaucratisch georganiseerde massaorganisaties, door een zucht naar **zelfontplooiing en zelfstandigheid**

Kerninstellingen van de huidige maatschappij verliezen dus langzaamaan hun functionaliteit, omdat ze niet kunnen tegemoetkomen aan nieuwe behoeften en waarden. Maar **waar komen deze culturele veranderingen vandaan?**

Om deze vraag te beantwoorden ontwikkelt Inglehart een verklaring over **intergenerationele waardeverandering**, op gebouwd **rond twee hypotheses:**

- **de schaarstehypothese:** doelstellingen en kernwaarden van een persoon vormen een weerspiegeling van de socio-economische situatie waarin ze vertoeven. Vooral de ervaring van schaarste laat een grote impact na. In een situatie van **materiële schaarste** leggen mensen de nadruk op de **realisatie van materialistische waarden**. In een situatie van **materiële overvloed** zal de aandacht voor **hogere behoeften** toenemen.
- **de socialisatiehypothese:** de basispersoonlijkheid wordt gevormd gedurende de primaire socialisatie. Latere levenservaringen veranderen de basispersoonlijkheid niet meer fundamenteel. Dit betekent dat **veranderingen in de kernwaarden onder invloed van maatschappelijke evoluties** maar heel langzaam plaatsgrijpen, in het bijzonder wanneer **nieuwe generaties de plaats van oudere generaties innemen**.

De **toename van welvaart** in gevorderde markteconomieën heeft de mensen dus bevrijd van een gerichtheid op een materialistisch waardepatroon en heeft ruimte geschapen voor het **nastreven van hogere waarden**. Het eeuwenoude proces van **modernisatie** is daardoor de **nieuwe weg van de postmodernisatie** ingeslagen.

Modernisatie: overgang van gezagsverhoudingen gebaseerd op traditie naar gezagsverhoudingen gebaseerd op rationaliteit, het vervangen van een religieus gemeenschappelijk normen- en waardenstelsel door waarden en normen die prestatie centraal stellen, het toekennen van verworven statuskenmerken, secularisatie en bureaucratisering.

Postmodernisatie: economische groei en industrialisatie als motor van vooruitgang worden vervangen door de maximalisatie van de levenskwaliteit en het subjectieve welbevinden, prestatiegerichtheid maakt plaats voor postmaterialistische waarden en normen, gezagsverhoudingen (ook de moderne, rationele-legale) worden ter discussie gesteld.

Kritiek:

- evolutionair denkkader
- samenlevingen maken deel uit van een ruimer geheel en beïnvloeden elkaar

6.3.3 Culturele diffusietheorieën

Bij deze theorieën is **cultureel contact met andere cultuurgemeenschappen de bron van sociale verandering**. Dit impliceert tegelijkertijd dat geïsoleerde maatschappijen een weinig dynamisch, vrij stabiel en stagnerend karakter hebben.

Diffusie verwijst naar een proces waarbij **cultuurelementen zich verspreiden**, waarbij ontdekkingen of uitvindingen of nieuwe instellingen aangenomen in een bepaalde regio, worden **overgenomen door nabijgelegen samenlevingen**, tot ze zich **over de hele aardbol hebben verspreid**. Deze theorieën vormen een alternatief voor de evolutionaire theorieën van sociale verandering; ze laten immers toe na te denken over hoe samenlevingen elkaar beïnvloeden.

Ze zijn gebaseerd op het idee van **cultureel dominante centra**: hieruit worden vernieuwingen naar de omgeving uitgestraald. Hoe verder samenlevingen verwijderd zijn van de dominante centra, hoe minder ontwikkeld en hoe meer marginaal ze zijn.

Factoren die de overname van culturele elementen vergemakkelijken: materiële aspecten worden makkelijker overgenomen dan niet-materiële, een zeker **contact** tussen twee gemeenschappen **gedurende een lange tijd**, een **niet zo sterke sociaal geïntegreerde maatschappij** (die culturele elementen zal overnemen van een andere) en elementen van een vreemde cultuur die **niet in conflict zijn met de dominerende waarden**

Twee soorten diffusie zijn mogelijk:

- **rechtstreekse diffusie**: grijpt plaats wanneer bevolkingsgroepen emigreren en hun **gebruiken** in nieuwe locaties voortzetten of wanneer **objecten en materialen** zich verspreiden
- **stimulusdiffusie**: de verspreiding van ideeën

Een voorbeeld van een **klassieke diffusietheorie** is die ter verklaring van de overgang van jagers- en verzamelaarsculturen naar landbouwsamenlevingen, de **neolithische revolutie**. Landbouw zou ontstaan zijn in Zuidoost-Azië en zich vandaar verspreid hebben. De landbouw in de Nieuwe Wereld wordt dan verklaard door het feit dat de laatpaleolithische mens al over de technologie beschikte om oceanen te doorkruisen. Zo werden er ook Afrikaanse planten gevonden in Amerika.

Tegenwoordig wordt landbouwproductie niet meer automatisch superieur gevonden, waardoor de diffusie niet meer vanzelfsprekend wordt gevonden, **deze theorie heeft dan ook afgedaan op het vlak van de verspreiding van landbouw**. Jagers en verzamelaars waren immers niet geneigd om over te stappen naar de landbouw omdat dit eerder een kost dan een winst inhield. Eén van de omstandigheden die ertoe bij heeft gedragen dat dit toch gebeurde, is de toename van de bevolking en de druk die daardoor op de omgeving ontstond.

Dit betekent echter niet dat er zich helemaal geen culturele diffusie heeft voortgedaan in sommige delen van de wereld.

Kritiek:

- handelt niet over de sociale veranderingsprocessen zelf, maar alleen over de wijze waarop die zich verspreid hebben
- zegt erg weinig over de specifieke voorwaarden

6.3.4 De wereldsysteemtheorie van Wallerstein

Deze theorie werd ontwikkeld als **reactie tegen de modernisatietheorie**. Onderdeel van dit modernisatiedenken was de **convergentiehypothese**, die stelt dat **alle samenlevingen onder invloed van de industrialisatie met dezelfde maatschappelijke problemen** geconfronteerd worden. Ze zullen daarvoor **soortgelijke oplossingen** vinden en bijgevolg **steeds meer en meer op elkaar gelijken**.

Na de dekolonisatie bleek echter dat er eerder sprake was van divergentie dan van convergentie: de kloof tussen het rijke Noorden en het arme Zuiden nam eerder toe dan af. Een **alternatieve verklaring** voor deze ontwikkeling was de **Dependencia- of de afhankelijkheidstheorie**. Deze stelde dat **onderontwikkeling en ontwikkeling twee zijden van één relatie van dominantie en onderwerping waren**.

Wallerstein heeft dit inzicht meer systematisch uitgewerkt. Hij stelt dat de relatie van **ongelijke ruil en afhankelijkheid** een onderdeel is van de **kapitalistische wereldeconomie**. Deze economie ligt aan de basis van een **wereldsysteem van staten** en heeft een **specifieke sociale organisatie**.

Hij definieert een **wereldsysteem** als een **multiculturele, territoriale arbeidsverdeling met één systeem voor de productie en ruil van alle goederen en ruwe grondstoffen die noodzakelijk zijn voor het dagelijkse bestaan van zijn inwoners**.

Er bestaan verschillende soorten van wereldsystemen, waarvan de belangrijkste zijn:

- **wereldimperia**: systeem met een **gemeenschappelijk** politiek systeem of bestuur
- **wereldeconomieën**: systeem met een **gefragmenteerd** politiek systeem of bestuur

Het politieke systeem van de huidige, kapitalistische wereldeconomie bestaat uit:

	EEN KERN	EEN PERIFERIE
Steden	Goed ontwikkeld	Sociale problemen
Economische productie	Kapitaalsintensief en gedifferentieerd	Arbeidsintensief en weinig gedifferentieerd
Lonen en arbeidsproductiviteit	Hoog	Laag
Sociale klassen- en staatsvorming	Sterk uitgesproken	Moeizaam

Daarnaast is er ook nog de **semiperiferie: een schemerzone** tussen de kern en de periferie.

Het **economisch belang van de periferie** is grotendeels beperkt tot de **beschikbaarheid van ruwe grondstoffen** en **goedkope arbeidskrachten**. De onderontwikkeling van de periferie is het gevolg dat het **economische surplus** dat gegeneerd wordt, **afvloeit naar de kern** door processen van kapitaalaccumulatie in de kern. Het gevolg is een **ongelijke economische ontwikkeling** en het verder uitdiepen van de relatie van **ongelijke ruil, afhankelijkheid en uitbuiting**.

Dit zijn echter **geen statische gegevens**, de posities van staten en regio's kunnen **wijzigen onder de invloed van**:

- **een economische cyclus**: fluctuaties in vraag en aanbod
- **een sociale cyclus**: klassenstrijd op het internationale niveau
- **een politieke cyclus**: wijzigende machtsverhoudingen

Kritiek:

- negatieve en pessimistische benadering van de invloed van de internationale economische verhoudingen
- te weinig aandacht voor andere factoren dan economische

6.3.5 Theorie van de sociale hervormingsbeweging

Begripsomschrijving en studieveld

Een sociale beweging is een **georganiseerde inspanning door een aanzienlijk aantal mensen om bepaalde aspecten van de samenleving te veranderen** (of om zich tegen verandering te verzetten). In veel gevallen worden ze **tegengewerkt door machtshebbers**. Ze wensen een situatie te realiseren die nog niet bestaat en zijn dus per definitie niet goed ingebed in de dagelijkse praktijk. Sociale bewegingen moeten een **sociale basis** hebben, een **support base** (het geheel van mensen dat geacht wordt de beweging te steunen).

Kenmerken:

- ontstaan binnen een specifiek **geheel van historische, culturele en structurele voorwaarden**
- bij het ontstaan rijzen een aantal **problemen wat betreft de participatie** (bvb rekruteren van nieuwe leden, opbouwen en in stand houden van de betrokkenheid of commitment)
- in zekere mate **georganiseerd**; het meest zichtbare aspect zijn de **Social Movements Organizations (SMO)**
- hebben **gevolgen**, hoe minimaal die ook zijn

Ontstaan

* Theorie van Blumer

Sociale verandering is afhankelijk van sociale hervormingsbewegingen. Wanneer de bestaande maatschappelijke organisatie of bepaalde aspecten daarvan **niet meer voldoen aan de behoeften**, zullen een aantal personen zich bewust worden van de **noodzaak van sociale vernieuwing**. **Onderling contact** tussen deze personen zorgt ervoor dat dit **bewustzijn groeit**. Men beseft dat de verandering **op een welbepaalde wijze** moet gebeuren, maar dat men hiertoe eerst de **publieke opinie** achter zich moet hebben.

Eén van de eerste fasen is dus het spuien van nieuwe ideeën via **geschriften, persberichten en demonstraties**, om het **bewustzijn bij en de aanhang onder de massa te vergroten**. Zo evolueert de sociale beweging naar een **structurele eenheid met de kenmerken van een organisatie** (regels en normen worden op papier gezet, bepaalde personen nemen de leiding in handen, er is een rollenverdeling,...)

De verandering zal meestal het karakter hebben van een vernieuwing in een welbepaalde sector van het maatschappelijke leven, **eerder in de niet-materiële dan in de materiële**

cultuur. Wanneer de vernieuwing op **vreedzame wijze** kan gebeuren, zal de beweging **niet evolueren naar een revolutie** (tenzij onder een dictatoriaal stelsel).

* Macrosociologische en structurele determinanten

Sommige sociale wetenschappen bestuderen de **structurele kenmerken van een samenleving** die **aan de basis liggen** van de opkomst en het succes van sociale bewegingen.

Voorbeelden van structurele kenmerken:

- de structurele distributie van politieke kansen, of de **political opportunity structure**: dit verwijst naar **de ontvankelijkheid of kwetsbaarheid van het politieke systeem voor georganiseerd protest**
- **de afwezigheid van repressie**: onderdrukking leidt tot een toename van ontevredenheid en een versterking van het protest
- **de aanwezigheid van al bestaande organisaties**: deze bieden een netwerk aan dat kan worden gebruikt om te mobiliseren
- **de omvang van de staatsinmenging in de privésfeer**: als de staat zijn controle probeert uit te breiden tot domeinen die tot de privésfeer behoren (zoals seksuele relaties, biologische identiteit, ziekte, relatie met de natuur), geeft dit aanleiding tot het ontstaan van nieuwe sociale bewegingen of **New Social Movements (NSM)**. Zij proberen die gebieden opnieuw van de staat afhandig te maken. Voorbeeld van NSM's zijn de vrouwenbeweging, de halebibbeweging en de euthanasiebeweging.

De strategie van SMO's is afhankelijk van het **politieke systeem** waarin ze functioneren:

- repressieve eenpartijstaat: clandestien
- tweepartijensysteem: belangengroepen (weinig kans tot omvormen tot een nieuwe politieke partij)
- meerpartijenstelsel: wel kans tot het omvormen naar een nieuwe politieke partij

In specifieke omstandigheden kan een SMO tot **gewapende opstand** of **destabilisatie** overgaan.

* Meso- en microsociologische determinanten en betekenissystemen

Structurele factoren bieden geen volledige verklaring voor het ontstaan van sociale bewegingen, ook microsociologische aspecten moeten bij de analyse betrokken worden.

Sociale bewegingen ontstaan omdat mensen klachten hebben. Het onderzoek naar de microsociologische determinanten heeft vooral betrekking op **de wijze waarop die klachten worden geïnterpreteerd en die interpretaties in handelen worden omgezet**. Centraal hierbij staat de vraag hoe mensen gaan een situatie die als **'onjuist en onveranderlijk'** wordt gezien, **herdefiniëren** naar een situatie die zij als **'onjuist en veranderlijk'** beschouwen.

Volgens de **rational choice-benadering** participeren mensen in sociale bewegingen omdat de **winsten die ze verwachten groter zijn dan de investeringen die ze moeten doen**. Anderen wijzen op het belang van de kenmerken van **sociale netwerken** waartoe men behoort.

Organisaties zijn een belangrijk element in het mobiliseren van voldoende materiaal of steun (**resource mobilization**) zodat de beweging het hoofd kan bieden aan de uitdagingen waarvoor ze staat. Daarnaast worden ze gekenmerkt door een **wijze van machtsuitoefening** (gecentraliseerd, gedecentraliseerd of via een celstructuur), een zekere **arbeidsverdeling en differentiatie**.

* De gevolgen van een sociale beweging voor de samenleving

Effecten kunnen meestal pas **na verloop van tijd** tot uiting komen, hierdoor is het moeilijk om ze te identificeren. Algemeen kan men stellen dat sociale bewegingen **eerder culturele dan structurele veranderingen** teweegbrengen (maar een gewijzigde attitude leidt niet noodzakelijk tot een structurele verandering).

Bewegingen die als doel hebben een bestaande elite te verdringen of te vervangen, hebben weinig kans op slagen. Een belangrijk element tot succes bestaat uit het passend herinterpreteren van het probleem dat men wenst aan te pakken (**reframing**).

Revoluties

* Begripsomschrijving

Een revolutie is een **geheel van sociale processen waarbij politieke conflicten én veranderingen in de verhoudingen tussen sociale klassen centraal staan**. Die processen leiden tot **snelle, fundamentele en gewelddadige veranderingen** in het geheel van dominante waarden en mythen van een samenleving, alsook in de politieke instituties, de sociale structuur, het leiderschap en het overheidsbeleid. Revoluties brengen uiteindelijk een **totale maatschappelijke verandering** teweeg.

Onderscheid:

- **rebellie**: de opstand van ondergeschikte sociale klassen, gericht op een verbetering van de leefvoorwaarden, zonder totale maatschappelijke verandering teweeg te brengen
- **staatsgreep**: het leiderschap van een staatsstructuur wordt vervangen, maar de maatschappelijke verhoudingen worden niet ingrijpend gewijzigd
- **politieke revolutie**: wijzigt drastisch het politieke systeem, maar laat de sociale verhoudingen meestal ongemoeid

Een **sociale revolutie** wordt gekenmerkt door het **wederzijds beïnvloeden** van de wijzigingen in de **politieke en sociale structuur**.

* Verklaring

Dergelijke ingrijpende veranderingen kunnen we op **twee manieren** verklaren: sociaalpsychologisch en sociaal-structureel.

Sociaalpsychologische theorieën leggen de nadruk op **gemoedsgesteltenissen**. Centraal hierbij staat **hoe mensen maatschappelijke processen ervaren**. Hierbij kent men de ‘wet

van de rijzende verwachtingen’: revoluties komen voor wanneer na een lange periode van objectieve economische en sociale ontwikkeling er een periode van scherpe terugval is. De ontevredenheid over het niet voortzetten van een trend leidt tot politieke strijd en revolutie.

Sociaal-structurele theorieën wijzen op het belang van **externe én interne factoren**. Zo benadrukken ze de relaties tussen een staatselite en andere maatschappelijke elites, de internationale context, een slecht functionerende economie,... Hieruit trekt men de conclusie dat **landen die het niet goed doen in het internationale statensysteem het meest kwetsbaar zijn voor sociale revoluties**.

Een **samenvattende theorie** over het ontstaan van revoluties vinden we bij **Goldstone**. Hij stelt dat er **drie componenten moeten aanwezig zijn** voordat een volledige desintegratie van een staat mogelijk is:

- **fiscale spanning:** de onmogelijkheid van de staat om staatsambtenaren (en meer specifiek militair) te betalen
- **conflict tussen heersende elites:** de onmogelijkheid om adequaat te regeren
- **volksopstand:** leidt tot het vernietigen van de staat én tot het instellen van nieuwe machtscentra

7. Sociale stratificatie

7.1 Het ontstaan van sociale stratificatie

Sociale stratificatie wordt gebruikt om **sociale ongelijkheid** te meten. Het verwijst naar de **opsplitsing van een samenleving in sociale strata**: boven elkaar gestapelde sociale lagen die onderling verschillen in sociale status en andere indicatoren van ongelijkheid.

De stratificatiesystemen in onze samenleving zijn het resultaat van een **graduele ontwikkeling**. Bij de **jagers-verzamelaars** was er een grote mate van **gelijkheid**. Door de aanwezigheid van een **surplus** ontstaat er **materiële ongelijkheid** die betrekking heeft op een ongelijke verdeling van de opbrengsten van de materiële productie. Het gevolg van het surplus is een meer **sedentaire levenswijze** en de mogelijkheid om het **surplus op te slaan** (en dus voor zichzelf te houden).

Dit leidt tot een **afname van het collectief delen** van voedsel, dit gebeurt namelijk enkel nog binnen families. Daarnaast is er ook **een toenemende complexiteit van familiestructuren**: niet alle families zijn even groot of hebben evenveel mannen als vrouwen. Dit heeft gevolgen voor de **geslachtsratio** (aantal mannen t.o.v. aantal vrouwen) en de **afhankelijkheidsratio** (productieve versus niet-productieve leden).

De tweede stap is het **ontstaan van klassen**. Dit komt neer op het **ontstaan van een ongelijke toegang tot productiemiddelen**. Sociale ongelijkheid is hier dus het gevolg van schaarste.

Door een **complexere en meer succesvolle productietechnologie** komt er een **bevolkingsgroei**, in combinatie met **bevolkingsdruk**. Landbouwgrond wordt hierdoor schaars. Dit leidt tot **competitie**: naarmate families of verwantschapsgroepen een betere toegang hebben tot die schaarse hulpbronnen, ontstaat er **maatschappelijke ongelijkheid**.

De sterkere families zullen proberen deze **ongelijkheid te bestendigen** (erfrecht, coalities). Op deze wijze ontstaan er **maatschappelijke groepen die op een stabiele basis productiemiddelen bezitten, en groepen die deze niet bezitten**. Het gevolg is dus **klassenstratificatie**.

7.2 Stratificatie in landbouwsamenlevingen

We onderscheiden **drie stratificatiestelsels: slaven-, kasten- en standensamenleving**. De **gelijkenis** tussen deze systemen is dat de basis van sociale ongelijkheid de **toegang tot landbouwgrond** was. Ze **verschillen** echter in de manier waarop de samenleving die stratificatie **reguleert**.

7.2.1 Slavernij

- slavernij komt vooral voor bij **agrarische en sedentaire volkeren** (bij nomadische volken vormen gevangenen een last)
- de slaaf is **eigendom van een andere persoon**, dit is **juridisch geregeld**. Slavernij is dus **onderdeel van een legale orde**. De status van slaaf is **soms erfbaar**.

7.2.2 Kasten

- bepaalde **niet-economische kenmerken** (religieuze status, etniciteit, ras) worden gekoppeld aan **economische posities** (grondbezit, beroep)
- de niet-economische kenmerken zijn doorgaans **toegeschreven**: mensen zijn bijvoorbeeld onrein op basis van slechte prestaties in hun vorig leven
- dit impliceert dat de **positie vastligt van bij de geboorte en niet meer veranderbaar** is
- doel: **legitimeren** van de bestaande economische sociale ongelijkheid (maatschappelijke consequenties van die inferioriteit worden makkelijker aanvaard). Het systeem is dus gebaseerd op een **religieuze (of ideologische) verantwoording van de sociale stratificatie**.
- **onderscheid tussen kaste** (geen overlap tussen de statussen van de leden van de kasten, geen integratiemogelijkheden in andere kasten, geen contacten tussen leden van verschillende kasten) **en quasikaste** (wel uitwisselingen en contacten mogelijk, al worden ze ten sterkste ontraden)

7.2.3 Standen

- hoge status is gebaseerd op **landbezit** (landheren, clerus en grote massa)
- hebben onderling een **wederzijdse relatie van rechten en plichten**
- deze contractuele verbintenissen impliceren echter **geen gelijkheid**
- **verschil met slavernij**: de standenmaatschappij is niet op brute verovering gebaseerd, maar op **contractuele overeenkomsten**. Soms was het mogelijk om **van stand te veranderen** en zo de maatschappelijke positie te verbeteren.
- **verschil met kasten**: de **extreme religieuze legitimatie ontbreekt**

7.3 Stratificatie in industriële samenlevingen: klasse

7.3.1 Marx

Volgens Marx bestaat de samenleving uit een **onderbouw** (het economische systeem, de manier waarop mensen in hun levensonderhoud voorzien) en de **bovenbouw** (instituties zoals religie, recht en staat). Het economisch systeem wordt getypeerd door de **productiewijze** (feodale, kapitalistische of communistische productiewijze), die bestaat uit **productiekrachten** (productiemiddelen zoals goederen, gereedschap, machine, grond) en **menselijke arbeidskracht** én **sociale verhoudingen** (namelijk de eigendoms-, machts- en controlerelaties in de materiële productie).

Marx onderscheidde drie klassen: de **arbeiders** (verkopen hun arbeidskracht), de **kapitalisten of de bourgeoisie** (de eigenaars van kapitaal of productiemiddelen) en de **grondbezitters**.

De **onderbouw bepaalt de bovenbouw**. De **bovenbouw bestendigt de onderbouw**. De bovenbouw levert dus als het ware een legitimatie en ondersteuning voor de sociale verhoudingen.

Marx concentreert zich in zijn analyse op de **kapitalistische samenleving**.

1. **De tegenstelling tussen arbeiders en kapitalisten: beide klassen hebben tegengestelde belangen.** De arbeider wil zijn arbeiderskracht zo duur mogelijk verkopen, de kapitalist wil die zo goedkoop mogelijk aankopen.
2. **Het kapitalisme is een economisch systeem waarbij het levensonderhoud niet op de eerste plaats komt.** Een essentieel kenmerk van het kapitalisme is de verzelfstandiging van het **winststreven**. In **overlevingseconomieën** worden goederen gebruikt om andere goederen te verkrijgen (**goed → geld → goed**). In het **kapitalisme** krijgen goederen een andere betekenis; men produceert om te verkopen (**geld → goed → geld**). In dit circuit verliest het echte product aan belang.
3. **Kapitalisten zijn in een bikkelharde competitie verwickeld.** Ze moeten hun **productiekosten zo laag mogelijk houden om hun winst te maximaliseren**. Marx gebruikt hier de term **surpluswaarde**: het verschil tussen de prijs van het product op de markt en de productiekosten. De kapitalist moet de **aangekochte arbeidscapaciteit maximaal uitbuiten** en dus de lonen zo laag mogelijk houden. Hoe lager de lonen, hoe hoger de surpluswaarde wordt. Een deel van het surplus wordt gebruikt voor privé-consumptie. De rest wordt weer in het bedrijf gestoken: **kapitaalsaccumulatie**.
4. **Deze competitie heeft steeds zwaardere gevolgen voor de arbeiders.** Het zo laag mogelijk houden van de lonen leidt tot een toename van **verpaupering** onder de arbeiders, die uiteindelijk niets meer te verliezen hebben (**Verelendung**). De verdere competitie onder kapitalisten leidt tot een **uitschakeling van kapitalisten** die zich bij de massa van het proletariaat voegen. De winnaars van de concurrentiestrijd zijn een **relatief beperkt aantal grote bedrijven**.
5. **De omstandigheden voor een arbeidersopstand worden steeds gunstiger.** Om echter volledig te slagen moeten klassen zich volledig ontwikkelen: er is een **klassenbewustzijn** nodig. Hiervoor moeten de klassen met elkaar in contact komen en communiceren. Zo ontstaat de overgang van een **Klasse-an-sich** (niet politiek georganiseerd, geen identiteit) naar een **Klasse-für-sich**.
6. De noodzakelijke uitkomst van deze strijd zal een **klassenloze samenleving** zijn, waarin productiemiddelen het **collectieve bezit** zijn van de gemeenschap.

7.3.2 Weber

Weber geeft een **meerdimensionale verklaring** voor sociale ongelijkheid. Hij maakt het onderscheid tussen **status** (sociale sfeer), **partij** (wetgevende/politieke sfeer) en **klasse** (economische sfeer).

Een klasse is een groep mensen die gelijke levenskansen hebben. Deze kansen worden bepaald door de **plaats die ingenomen wordt op de markt** waar goederen of arbeid verhandeld worden. Hiermee wordt **zowel het bezit van productiemiddelen als scholing** (of skill) bedoeld.

Status heeft betrekking op de **sociale eer**. Ze kunnen gebaseerd zijn op etniciteit, religie, afstamming,... Statusgroepen vormen **leefgemeenschappen** en kennen een **gemeenschappelijke leefstijl**.

Zowel klassen als statusgroepen kunnen overgaan tot **organisatie in het politieke veld**. Hierdoor kunnen ze **machtsgroepen of partijen** worden. Die partijen vallen niet noodzakelijk samen met klassen of statusgroepen: partijen kunnen bijvoorbeeld gebaseerd zijn op regionale afkomst. Een partij verwijst ook naar **coalities binnen organisaties**.

Dit multidimensionaal perspectief op sociale stratificatie kunnen we ook anders bekijken: Weber verwijst eigenlijk naar **drie verschillende soorten macht**.

- **klasse: macht gebaseerd op bezit of vaardigheid**. Objectieve, materiële machtsbronnen.
- **status: macht gebaseerd op het geloof van mensen, namelijk erkenning van hogere kwaliteiten door de gemeenschap**. Dit berust op een gedeelde visie over wat goed of respectabel is. Dit mechanisme kan ook werkzaam zijn in het economische veld (bvb onderscheid tussen arbeiders en bedienden).
- **partij: macht gebaseerd op afspraken tussen mensen**, wat zich kan uiten in coalities en wetgeving/statuten, en **macht gebaseerd op het innemen van een hiërarchische positie**. Mensen die een hoge positie innemen, krijgen een aantal voorrechten die niet te herleiden zijn tot hun klasse of statuspositie.

7.3.3 De uitbreiding van de marxistische en weberiaanse visie: Dahrendorf

Dahrendorf vertrekt vanuit een andere context dan Marx en Weber: de economische structuur heeft heel wat veranderingen ondergaan, met name de **opkomst van het anonieme kapitaal** (naamloze vennootschappen) wijzigde de economische relaties grondig.

Dahrendorf gaat uit van een rollendifferentiatie tussen de aandeelhouders en degenen die het bedrijf leiden. Door de **toegenomen schaalgrootte** van het economische bedrijf is het **aantal aandeelhouders toegenomen**. Hun **impact op het beleid van het bedrijf is dus verminderd**, **managers** nemen nu de **belangrijkste posities** in. De centrale bron van tegenstelling in de samenleving is niet meer bezit, maar de **uitoefening van gezag of autoriteit**.

De **hiërarchie van autoriteit** neemt de vorm aan van een beroepshiërarchie. We kunnen volgende groepen onderscheiden:

- **executives en bureaucraten**
- **werkende klasse**: bedienden en arbeiders
- **intermediaire posities**: men bezit autoriteit, maar moet ook verantwoording afleggen aan derden

De posities waaraan autoriteit verbonden is, vallen samen in **clusters**: klassen of conflictgroepen. Deze groepen noemt Dahrendorf **quasigroepen**. Wanneer de **latente belangen** die deze groepen kenmerken omgevormd worden tot **manifeste belangen**, worden deze groepen **belangengroepen**. Er wordt een politiek programma uitgestippeld, er komen leiders en men wordt politiek actief.

Volgens Dahrendorf is er **geen echte polarisering meer tussen klassen**. De differentiatie van kapitaal en het ontstaan van intermediaire posities hebben voor een enorme **differentiatie in de beroepenstructuur** gezorgd. Dit heeft de grenzen en de contouren van de verschillende sociale strata gewijzigd. Ook de **institutionalisering van het industriële conflict** (oprichting van een welvaartstaat) zorgde ervoor dat de polarisering verdween.

7.4 Sociale mobiliteit

Sociale mobiliteit verwijst naar de **verandering van plaats binnen het stratificatiesysteem**. Dit kan plaatsvinden binnen de beroepsloopbaan van het individu (**intragenerationele mobiliteit**), of men kan een vergelijking maken tussen de positie die de ouders innemen en de positie die de zoon of dochter inneemt (**intergenerationele mobiliteit**).

Er zijn **twee types oorzaken** van sociale mobiliteit:

- **veranderingen in het aantal beschikbare plaatsen** in een bepaalde positie of klasse
- **statusverwerving**

Welke factoren bepalen de uiteindelijke plaats die personen in de beroepshiërarchie innemen? Harde economische factoren zoals het ouderlijke bezit en scholing zijn hier van belang, maar ook **sociaalpsychologische processen** zoals de wijze waarop ouders hun kinderen aanmoedigen om te studeren of de beïnvloeding door leeftijdsgenoten.

7.5 Hoe worden economische klassen sociale klassen?

Het begrip **sociale klassenformatie** verwijst naar de **omvorming van een klasse als categorie binnen het economische systeem tot een klasse als een groep van met elkaar interagerende mensen**.

Naast Marx met zijn Klasse-an-sich en Klasse-für-sich hebben verschillende auteurs dit thema bestudeerd:

Weber:

Social class: een reeks **klassensituaties** waartussen een **uitwisseling** (huwelijkscontracten) van mensen vaak voorkomt. Weber heeft veel aandacht voor **sociale closure** of sociale sluiting: **strategieën die bepaalde groepen hanteren om hun klassepositie te beschermen**. Het is een proces waarbij groepen hun positie vrijwaren door de toegang van hun machtsbronnen af te schermen voor outsiders.

Giddens:

Welke oorzaken zorgen er voor dat er in onze hedendaagse maatschappij sociale klassen gevormd worden? Het centrale begrip hierbij is **structuratie**: de reproductie of transformatie van de sociale structuur in het dagelijks handelen of anders gezegd, aspecten van ons dagelijks handelen die de klassenstructuur bevestigen of wijzigen.

Sociale klassen zijn het **gevolg van twee soorten structurerende mechanismen**: **mobilitetskansen** (wanneer er hoge mobiliteitskansen zijn tussen posities, hebben mensen in deze posities min of meer dezelfde levenskansen) en **kenmerken van de arbeidsverdeling en de autoriteitsstructuur** (onze dagelijkse leefwereld zorgt er soms voor dat mensen minder en of anders in contact komen met mensen uit een andere klasse).

7.6 Democratie, welvaart en... elites

Ondanks decennia welvaartstaat, blijft er een grote mate van sociale ongelijkheid in onze samenleving. Dit soort vaststellingen hebben aanleiding gegeven tot de idee dat **sociale ongelijkheid simpelweg inherent is aan menselijke samenlevingen**. Een tweede vaststelling is het **bestaan van (politieke) elites in westerse democratieën**. Dit fenomeen wordt bestudeerd vanuit het **elitetheoretisch denken**, dat er vanuit gaat dat er **altijd elites zijn** die de samenleving leiden, vaak tegen de massa – en elkaar – in.

7.6.1 Pareto

De leden van de elite zijn **de besten, de superieuren**. Pareto is voorstander van een **meritocratische maatschappij**, waar posities worden verworven op basis van eigen verdiensten. In dat geval zullen **de besten**, dus zij die tot de elite behoren, de **staatsmacht hebben**. Om die macht te verkrijgen is **vrije competitie** wel noodzakelijk.

Zodra mensen zich in de hoogste positie bevinden, zullen ze deze niet meer willen afgeven. Meer nog: ze wensen vaak hun positie door te geven aan hun afstammelingen. Bovendien proberen ze ambitieuze tegenstanders uit te sluiten. Het gevolg hiervan is dat **er niet altijd geschikte individuen in bevelssituaties staan**. Nieuwe mensen moet worden aangetrokken, er is dus **nood aan een circulatie van individuen in bevelsituaties**. Pareto stelt dat de geschiedenis het verhaal is van de **continue val en opkomst van elites**.

7.6.2 Mosca

Mosca maakt het **onderscheid** tussen:

- **politieke elite**: de georganiseerde kern van personen die participeren in de uitoefening van politieke autoriteit. Deze elite wordt altijd bedreigd door bekwame personen die niet tot de elite behoren. Om die dreiging te neutraliseren, moeten die bekwame mensen ingelijfd worden in de elite. Indien dit niet gebeurt, blijven zij een bedreiging.
- **leidende elite**: elke institutionele sector (kerk, economie) heeft zijn eigen elite. Deze klitten samen in de leidende elite: er is een bewustzijn van de leidende positie en men streeft naar onderlinge samenhang.

Er zal altijd een elite zijn. Elites zijn namelijk een **selectie van de beste elementen** uit de samenleving, zijn **makkelijker te organiseren** en worden doorgaans **niet met de massa als geheel geconfronteerd**. Bovendien kan een elite, zodra die aan de macht is, haar **positie** gebruiken om die door de tijd te **bestendigen**.

7.6.3 Mills

De elite wordt gecontroleerd door de **economie, de politiek en het militaire apparaat**. De elites die deze sectoren domineren, zijn bovendien **heel sterk met elkaar vervlochten**. Er is een groep mensen die min of meer samen de grote, belangrijke beslissingen nemen: **de power elite**. Deze mensen delen eenzelfde sociale origine, een identiteit en hebben tal van informele bindingen. Er is ook mobiliteit tussen deze sectoren, wat tot **cliquevorming** en **onderlinge beïnvloeding** leidt.

7.7 Is sociale stratificatie noodzakelijk?

Een aantal sociologen stelt dat sociale stratificatie bijdraagt tot de stabiliteit van de samenleving. Met andere woorden, **sociale ongelijkheid is functioneel**.

Gemeenschappen moeten zorgen voor een **adequate rollenallocatie** als ze willen voortbestaan. Dit houdt in dat:

- **alle noodzakelijke rollen vervuld moeten worden**
- **de rollen moeten vervuld worden door de personen die daar toe het meest geschikt zijn**
- **deze personen moeten hiertoe de nodige opleiding krijgen**
- **de rollen moeten zo goed mogelijk vervuld worden**

Er is dus nood aan een systeem dat er voor zorgt dat de **belangrijkheid van een bepaalde functie samenvalt met de bekwaamheid van een bepaald persoon**. Dit systeem is de **sociale stratificatie**. Het impliceert een **beloningssysteem**: het zorgt ervoor dat bekwame mensen een veeleisende functie zo goed mogelijk vervullen. Er is een hogere vergoeding voor het vervullen van een bepaalde functie.

Sociale stratificatie is dus een **motiveringsmechanisme** voor meer status, macht en loon. Dit garandeert dat de belangrijkste functies ingenomen worden door de meest bekwamen.

Criteria om de belangrijkheid van een functie te bepalen:

- **in welke mate is een positie uniek**
- **in welke mate is een positie afhankelijk van andere posities** (hoe afhankelijker, hoe minder belangrijk)

Kritiek:

- de grootte van de functionele bijdrage van bepaalde taken **is niet altijd even eenduidig**
- de werking van de sociale stratificatie is zo **imperfect** dat het moeilijk te geloven is dat dit systeem ook daadwerkelijk functioneel is: vrije competitie kan omzeild worden, of mensen worden van de arbeidsmarkt uitgesloten om wie ze zijn
- **morele kanttekening**: is een levenslange ongelijke beloning verantwoord voor taken die slechts gebaseerd zijn op enkele jaren extra training?

7.8 Sociale ongelijkheid op basis van geslacht

In onze samenleving is er nog steeds sprake van een loonkloof tussen mannen en vrouwen, een 'glazen plafond', kortom: **geslachtsstratificatie**.

Geslachtsstratificatie verwijst naar de **dominantie van de man over de vrouw**. Mannen en vrouwen neigen tot het hebben van langdurige relaties met elkaar. Binnen deze relaties is er potentieel altijd een strijd aanwezig. Mannen hebben wellicht betere troeven om die strijd in hun voordeel te beslechten.

Wat zijn de belangrijkste kenmerken van de maatschappelijke verankering van de mannelijke dominantie?

- **cultureel:** de idee dat het hoort (en natuurlijk is) dat vrouwen emotioneel en zorgend optreden. Hierbij wordt het biologische geslacht vrouw geïnterpreteerd en omgezet in een **sociaal gender**. Gender verwijst dus naar de socioculturele aspecten van het vrouw of man zijn.
- **toegang tot economische macht:** de mate waarin vrouwen toegang hebben tot productiemiddelen en (betaalde) arbeid
- **de instelling van het klassieke huwelijk:** de man is de kostwinner, de vrouw krijgt de kinderopvang en het huishouden toegewezen

De laatste decennia is er heel wat vooruitgang geboekt op het vlak van de positie van de vrouw. Onze samenleving was vroeger eerder **patriarchaal** (gebaseerd op een sociale organisatie die het mannen mogelijk maakte te domineren), terwijl er nu een nieuwe impuls is onder invloed van de **vrouwenbeweging** naar een groter bewustzijn over de gelijkwaardigheid van de vrouw, een soepelere echtscheidingsprocedure, een massale toename van vrouwen in het hoger onderwijs en op de arbeidsmarkt,...

Dit had echter ook **negatieve gevolgen:** een **groter aantal echtscheidingen** (eenoudergezinnen bestaan vooral uit alleenstaande moeders met jongere kinderen) en **feminisatie van de armoede**.

8. Godsdienst

8.1 Inleiding

We staan stil bij de vraagstellingen die de relatie tussen godsdienst en samenleving vanuit een macrosociologisch perspectief behandelen.

8.2 Omschrijving

Er is **geen volledige overeenstemming** over de juiste omschrijving van het verschijnsel godsdienst. Religie is immers een complex gegeven en kent meerdere dimensies.

8.2.1 Vroege pogingen tot afbakening

8.2.1.1 Het animisme

Taylor probeerde godsdienst te omschrijven in termen van zijn oorsprong in het animisme. Animisme impliceert het **geloof in en het aanbidden van geesten**. Deze vroegste vorm van godsdienstbeoefening zou een gevolg zijn van de **menselijke zoektocht naar het verschil tussen het leven en de dood** en de **betekenis van dromen en visioenen**. Beide vragen werden beantwoord door de **introductie van het begrip ziel**.

Volgens Taylor impliceert dit dat godsdienst zijn oorsprong vindt in de **menselijke behoefte naar kennis** of de inherent **menselijke nieuwsgierigheid**. Via het begrip ziel of geest kan de primitieve mens een min of meer **rationele denkwereld opbouwen** door bijvoorbeeld de dood niet langer te beschouwen als een probleem, maar als een overgang.

Als we dit in een evolutionair wereldbeeld toepassen, zal de **godsdienst volledig verdwijnen** als zijn basisfunctie (verklaren) overgenomen wordt door de **wetenschap**.

Kritiek:

- te sterk gefocust op het cognitieve, er is geen plaats voor emoties
- de definitie is beperkt tot het geloof in spirituele wezens, terwijl dit bij andere religies dan het animisme niet altijd het geval is
- sociale aspecten zoals godsdienstige praktijken en rituelen worden miskent

8.2.1.2 Durkheims omschrijving van godsdienst

Volgens Durkheim staat in alle religies het **geloof in krachten die het leven van mensen bepalen** centraal. Om dit aan te tonen bestudeerde hij het totemisme.

Totemisme bestaat erin dat leden van de stam de **naam aannamen van een dier of plant** uit hun omgeving waarvan ze beweerden **af te stammen**, en zekere **riten** vervulden voor die totem.

Voor de stam betekent het totemisme drie zaken:

- het impliceert een **geloof in een mysterieuze of heilige kracht** die de totem bezielt
- het zorgt voor **sancties** wanneer bepaalde regels of taboes worden overtreden
- het omvat een geheel van **morele verantwoordelijkheden**

De kracht die uitgaat van de totem komt niet voort uit de totem zelf, maar uit de **symbolische betekenis** die door de groep aan de totem wordt toegekend. Zo kunnen we stellen dat de hordeleden eigenlijk onbewust de **eigen groep aanbidden**, met alle structurele (relaties en posities) en culturele (waarden en normen) aspecten die deze omvat.

Volgens Durkheim gaat dit ook op voor onze huidige maatschappij: **ook onze godsdiensten vormen een weerspiegeling van de maatschappij**. Godsdienstige ervaringen zijn dus niet louter denkbeeldig, maar hebben betrekking op de **sociale realiteit: gelovigen vereren tijdens godsdienstige plechtigheden onbewust de samenleving waartoe ze behoren**.

Om het verschijnsel godsdienst te omschrijven maakt Durkheim het onderscheid tussen het sacrale en het profane:

- **de sacrale aspecten** van een gemeenschap verwijzen naar **objecten, gebeurtenissen, ideeën e.d. waaraan de leden van de groep een bijzondere betekenis geven** en die een waarde of een macht vertegenwoordigen (bijvoorbeeld een totem, een heiligenbeeld, de wijn als het bloed van Christus)
- **profane zaken** verwijzen naar de aspecten die een **utilitair karakter** hebben, naar de dagdagelijkse bezigheden om aan de materiële behoeften te voldoen

Of gebeurtenissen of objecten een sacrale betekenis krijgen, is afhankelijk van het feit of de gelovigen er al dan niet een bijzondere betekenis aan toekennen. Het **sacrale karakter komt dus voort uit de houding van de gemeenschap**, niet uit het element zelf.

Durkheim definieert godsdienst dan ook als een **systeem van onderlinge afhankelijke geloofsideeën en geloofspraktijken, die verband houden met het sacrale en de aanhangers verenigen in een gemeenschap**.

Godsdienst omvat die elementen waarmee de leden van de gemeenschap zich op eenvormige wijze identificeren. Zo kan een hoge graad van nationalisme of patriottisme ook beschouwd worden als een vorm van godsdienstbeoefening. Durkheim stelt dan ook dat **godsdienst altijd onder een of andere vorm zal blijven bestaan**.

Een andere implicatie is dat de aard van de **godsdienst afhankelijk** is van de **aard van de sociale structuur en de cultuur van de maatschappij**.

Verschil met Taylor:

- nadruk op het sociale
- religie is meer dan een verzameling van geloofsideeën
- godsdienst vervult bepaalde basisfuncties en zal daarom in alle samenlevingen voorkomen

8.2.2 Hedendaagse, functionalistische en substantiële definities van religie

Een **functionalistische omschrijving** van de godsdienst stelt **wat de godsdienst doet**, terwijl een **substantiële omschrijving** zich richt op **wat godsdienst is**.

8.2.2.1 Functionalistische omschrijvingen van godsdienst: Yinger

Een functionalistische benadering van godsdienst zal uitgaan van de veronderstelling dat de godsdienstige geloofsopvatting en –praktijken nagenoeg **universeel aanwezig** zijn en bijgevolg **bepaalde functies** hebben voor de maatschappij en haar leden. Godsdienst wordt hier beschouwd als één van de deeleenheden die ervoor zorgt dat de maatschappij haar **evenwicht** behoudt, of als een verschijnsel dat de **uitdrukking is van een basisbehoefte** die universeel aanwezig is bij de mens.

Yinger omschrijft **godsdienst** als een systeem van geloofsideeën en geloofspraktijken door middel waarvan een gemeenschap de **ultieme problemen van het menselijk bestaan aanpakt**. Met **ultieme problemen** bedoelt Yinger in de eerste plaats **leven en dood**. Een tweede ultiem probleem betreft het **leven in gemeenschap**. Iedereen wordt met dit soort problemen geconfronteerd en in die zin beantwoordt godsdienst dan ook aan een basisbehoefte.

Yinger wijst er echter ook op dat dit niet alleen de functie van de godsdienst is; ook ideologieën of bepaalde moralen kunnen deze ultieme problemen behandelen. Godsdienst impliceert echter een geloof in een **bovennatuurlijk wezen** waardoor het **ook vragen kan beantwoorden die logisch of empirisch moeilijk zijn te beantwoorden zijn**.

Daarnaast draagt godsdienst bij tot het **bestendigen van een samenleving**, omdat het de bevolking helpt het **stratificatiestelsel te aanvaarden**, ook al zorgt dit voor een ongelijke verdeling van schaarse middelen. Godsdienst zal de **frustraties verminderen** van diegenen die er niet in geslaagd zijn een zekere maatschappelijke positie te verwerven (door bijvoorbeeld een leven na de dood). Hieruit komt voort dat religie een **conservatief karakter** heeft.

Kritiek:

- cirkelredenering
- niet iedereen is het eens over het nodig zijn van een bovennatuurlijke kracht om van een godsdienst te kunnen spreken
- gevolgen worden omschreven door de theorie, niet empirisch aangetoond
- de theorie impliceert dat een samenleving zonder religie onmogelijk is (modernisatie zal niet leiden tot secularisatie: ideologieën zullen functies overnemen van de godsdienst waardoor deze quasireligieus worden)

Berger

Sociale orde wordt niet van bovenaf opgelegd, maar van benedenaf geconstrueerd. Religie is een gewelf dat gelovigen beschermt tegen de vernietigende kracht van een chaotisch en doelloos bestaan. Hij definieert godsdienst als **de menselijke activiteiten waarmee een heilige kosmos wordt gevestigd**. Ook hier is godsdienst dus **functioneel**, omdat het tegemoetkomt aan **universele behoeften van individuen**.

8.2.2.2 Substantiële omschrijvingen: geloofsideeën, geloofspraktijken en geloofsgemeenschappen

Een hedendaagse, substantiële omschrijving van godsdienst is die van Wallis en Bruce, die godsdienst definiëren als de **handelingen, geloofsovertuigingen en instellingen** die gebaseerd zijn op de veronderstelling dat **bovennatuurlijke wezens, onpersoonlijke krachten of processen** behept met **morele principes** bestaan die over de capaciteit beschikken om te **intervenieren in het menselijke bestaan**.

Substantiële definities **onderscheiden geloofsideeën van geloofspraktijken en van de opname in een gemeenschap van gelovigen**. Ze leggen de nadruk op één of meerdere van deze dimensies:

- **geloofsideeën:** bijvoorbeeld het geloof in één almachtige persoonlijke godheid
- **geloofspraktijken:** bijvoorbeeld begrafenisrituelen
- **opname in een gemeenschap van gelovigen:** bijvoorbeeld deelname aan en betrokkenheid op religieuze activiteiten

Godsdienst kan ook verder omschreven worden door het te onderscheiden van **wat het niét is**. Een invloedrijke indeling is het **onderscheid tussen religie en magie**.

Magie	Religie
Manipulatief, probeert goden of geesten te dwingen	Aanbidt enkel goden en geesten
Goden, geesten en krachten zijn onderdeel van de natuur (immanentie)	Transcendentale visie, goden en geesten staan boven de natuur

Een ander belangrijk onderscheid is dit tussen een **kerk, een sekte, een denominatie en een cult**.

Sekte	Kerk
Vrijwilligersorganisatie	Geen vrijwilligersorganisatie
Lidmaatschap gebaseerd op verdiensten of bekering	Lidmaatschap vraagt geen specifieke kwalificaties of verdiensten
Exclusief, beschouwt zichzelf als de enige verdediger van de waarheid	Inclusief, grotere openheid voor verschillende wereldbeelden
In oppositie met de heersende kerkleer	Leer wordt in overeenstemming gebracht met de heersende cultuur
Geen professioneel geestelijk ambt	Professioneel geestelijk ambt, sterk geformaliseerd
Grote betrokkenheid van leden	Deelname leden is beperkt tot bepaalde activiteiten, betrokkenheid leden is niet hoog
Afgezonderd van de samenleving	Staan in de samenleving, niet erbuiten
Sancties of verbanning mogelijk	Verbanning is uitzonderlijk
Nadruk op bekering van andere	Nadruk op religieuze socialisatie van jongeren

Wanneer kerken het bestaan van **soortgelijke organisaties naast zich dulden**, dan duidt men ze aan als een **denominatie**. Ze keert zich niet af van de wereld en maakt ook geen aanspraak op een al omvattende religieuze waarheid.

Een **cult** is **sterk individualistisch** en afhankelijk van **persoonlijke ervaringen en interpretaties**. Het is een **los georganiseerde groep** die samenhangt rond een **aantal thema's en belangen**, maar **geen afgebakend en exclusief geloofssysteem** heeft. Elk individueel lid beslist zelf over de ultieme waarheid of het pad naar redding. De cult is **tolerant ten opzichte van andere opvattingen**. Ze kennen doorgaans een **kort leven**, vallen uiteen over uiteenlopende meningen en zijn meestal **niet in staat gehoorzaamheid van hun leden te eisen**.

Deze 4 organisatievormen kunnen we in een typologie onderbrengen aan de hand van twee assen:

- ziet de religieuze organisatie zichzelf als pluralistisch of als de unieke drager van de waarheid?
- wat is de houding van de samenleving tegenover de religieuze samenleving?

Interne beschouwing	Externe beschouwing (relatie met machtshebbers)		
		Respectabel	Deviant
	Uniek legitiem	Kerk	Sekte
	Pluralistisch legitiem	Denominatie	Cult

8.3 Het secularisatiedebat

Secularisatie wordt omschreven als een **sociaal proces waarbij godsdienst zijn relevantie voor de samenleving verliest**.

8.3.1 De klassieke secularisatiethese

De klassieke secularisatiethese stelt dat het maatschappelijke belang van godsdienst afneemt als gevolg van drie belangrijke onderdelen van het modernisatieproces, namelijk:

* Sociale differentiatie: twee ontwikkelingen eigen aan modernisatie. Aan de ene kant de **vorming van gespecialiseerde rollen en instellingen** om tegemoet te komen aan **specifieke maatschappelijke behoeften** of aan functies die vroeger door één rol of instelling werden vervuld, en aan de andere kant slaat sociale differentiatie ook op een **economische ontwikkeling**, waarbij een **steeds complexer geheel van beroepen en taken** of een **steeds complexere arbeidsdeling** ontstaat.

Deze ontwikkelingen gaan gepaard met een **differentiatie van leefwerelden, metafysische denkbeelden en geloofssystemen** volgens de behoeften van specifieke maatschappelijke subgroepen. Met andere woorden, sociale differentiatie **ondermijnt de waarschijnlijkheid van één universele moraal** en **leidt tot meerdere moraliteiten en wereldbeelden**.

* Vermaatschappelijking: het **maatschappelijke leven** wordt **minder lokaal** en **meer supralokaal** georganiseerd. Meerdere morele en geloofssystemen ontwikkelen zich naast elkaar en de nadruk komt te liggen op een meer **persoonlijke, private individuele geloofsbeleving**.

* Rationalisatie: een transformatie van de cultuur. Een rationele cultuur stimuleert de zoektocht naar technisch efficiënte middelen om wereldse doelstelling te bereiken.

Kritiek:

- men gaat niet altijd akkoord met de veronderstelling dat de afname van de kerkelijkheid van protestanten en rooms-katholieke christenen een voortzetting is van de trend sinds de middeleeuwen
- men gaat ten onrechte uit van een romantische, maar irrealistische visie op de middeleeuwen als een periode van alomtegenwoordige godsdienstigheid en devotie
- de these dat secularisatie het gevolg is van een proces van modernisatie, kan niet altijd hard worden gemaakt
- de opkomst van het religieuze fundamentalisme lijkt in tegenspraak te zijn met de secularisatiethese

8.3.2 Economische theorieën van religieuze betrokkenheid

In tegenstelling tot de secularisatiethese, gaat men er hier van uit dat de **aanwezigheid van verschillende religies** aanleiding kan geven tot een **verhoogde competitie tussen godsdiensten** voor aanhangers en het aantal **religieuze activiteiten kan doen toenemen**.

Het **godsdienstig pluralisme** wordt als een voorwaarde beschouwd voor de ontwikkeling van een sterke godsdienstigheid. De **Europese situatie** wordt als **uitzonderlijk** beschouwd: dit is het gevolg van de sterke verwevenheid tussen de godsdienst en de staat en de aanwezigheid van quasimonopolistische staatsgodsdiensten.

Dit perspectief steunt verder sterk op de **rational choice theorie**: religieuze activiteiten vinden plaats binnen **religieuze markten**, waar **producten en consumenten** elkaar ontmoeten. Religieuze goederen worden **geproduceerd, gekozen en geconsumeerd**. Variatie in religieuze activiteiten is **afhankelijk van factoren die het aanbod sturen en factoren die de vraag bepalen**. Men heeft bijgevolg zowel aanbodgestuurde als vraaggestuurde verklaringen uitgewerkt.

8.3.2.1 Religieuze economieën: vraaggestuurde verklaringen (Stark en Bainbridge)

De godsdienstige sfeer van de samenleving moeten we beschouwen als religieuze markten waar algemene, bovennatuurlijke compensatoren geruild worden. Stark en Bainbridge gaan er hierbij van de **ruiltheoretische veronderstelling** uit dat **mensen rationele wezens** zijn en de **maximalisatie van winst** nastreven.

Godsdiensten bieden mensen **compensatie** aan voor sommige **onbereikbare baten**. Ze doen dit door **bovennatuurlijke verklaringen** te formuleren voor belangrijke levensgebeurtenissen, die **beloningen beloven** in een verre, ongedefinieerde toekomst ('het hiernamaals'). Deze verklaringen worden **bovennatuurlijke compensatoren** genoemd.

Omdat deze bovennatuurlijke compensatoren **niet geverifieerd** kunnen worden, is het **risicovol** om in religieuze goederen te investeren. **Onzekerheid over de waarde** van bovennatuurlijke compensatoren doet hun **ruilwaarde dalen** en verhoogt de kans dat mensen

hun **religieuze investeringen diversifiëren**. Daarom is de **kwaliteit van sociale contacten met de aanbieders van die goederen (= de kerken) van essentieel belang**. Enkel via die sociale relaties slagen kerken erin om te **vertrouwen van mensen te winnen** en hen te overtuigen van de waarde van religieuze goederen.

De vraag naar bovennatuurlijke verklaringen kan niet door wetenschappelijke verklaringen bevredigd worden. De religieuze economie wordt dan ook gekenmerkt door een **relatief constante vraag naar bovennatuurlijke compensatoren**. Daardoor kan **modernisatie niet leiden tot het verdwijnen van religie**. Wat er wel gebeurt, is dat leidende kerken hun aantrekkingskracht zullen verliezen en vervangen worden door nieuwe kerken.

Het **marktsegment van de religies vergroten gaat ten koste van de specificiteit van hun leer**. Hierdoor wordt de **ontwikkeling van nieuwe religieuze bewegingen** gestimuleerd. Deze spelen beter in op de behoeften van die sociale groepen die hun vragen niet adequaat beantwoord weten. Een **kerk-sektecyclus** ontstaat.

8.3.2.2 Religieuze economieën: aanbodgestuurde verklaringen

Deze theorieën willen de **veranderingen in religieuze betrokkenheid** verklaren. Hoe zijn veranderingen in georganiseerde praktijken mogelijk, terwijl er een relatief constante nood aan subjectieve geloofsbeleving is? Om dit te beantwoorden, ontwikkelden **Stark en Iannaccone** een aantal definities.

- * **Religie:** elk systeem van geloofsideeën en geloofspraktijken begaan met ultieme betekenis, of begaan met zingeving dat het bestaan van een bovennatuurlijke werkelijkheid veronderstelt.
- * **Kerken:** religieuze bedrijven of maatschappelijke organisaties gericht op de schepping, het onderhoud en het aanbod van religie aan een specifieke groep van individuen.
- * **Religieuze economie:** het geheel van religieuze activiteiten van een samenleving, bevattende een markt van gebruikers en een set van producenten of bedrijven.

Onder welke omstandigheden zijn religieuze bedrijven in staat een vraag naar religieuze goederen te creëren en te stimuleren? Belangrijk daarbij is het verschil tussen een vrije, gesegmenteerde en een, door de staat, gereguleerde markt. Ze bouwen hun verklaring op rondom drie veronderstellingen:

1. **Er is een grote verscheidenheid aan godsdienstige behoeften** (al naar gelang leeftijd, geslacht, etniciteit, sociale klasse,...). Hierdoor is geen enkel godsdienstig bedrijf in staat een product aan te bieden dat alle consumenten kan bevredigen. Het gevolg is dat de natuurlijke conditie van een religieuze economie die is van de **gesegmenteerde markt**, waar verschillende gespecialiseerde **kerken met elkaar in competitie** zijn.
2. **Een meer gevarieerd aanbod van religieuze producten leidt tot een betere afstemming op de behoeften van de consument**. Een doorgedreven marketing is nodig om hoge niveaus van consumptie te realiseren. **Competitie tussen kerken leidt dus tot een toename van religieuze betrokkenheid**. Bovendien stimuleert die competitie de consumptie van religieuze producten.

3. In samenlevingen waar de **staat tussenbeide komt**, leidt dit tot een **monopoliepositie van één grote religieuze producent**. Door de staat gesteunde monopolies zijn niet geneigd de investeringen in marketing te maken die nodig zijn om hoge consumptieniveaus te behouden en leveren bijgevolg **minderwaardige religieuze producten af**.
4. **Secularisatie van een samenleving is niet gelijk aan desacralisatie van de maatschappij**. Sacralisatie is het overdekken van allerlei primaire aspecten van het maatschappelijke leven met religieuze symbolen, rituelen en retoriek. Het is een wederdienst van godsdienstige elites aan de staatselites voor de hulp bij het verzekeren van een religieuze monopoliepositie. Wanneer de staat die bescherming niet meer levert, verdwijnt die steun en desacraliseert een samenleving. Dit is echter een **tijdelijke vorm van secularisatie** en blijft beperkt tot de participatie aan officiële religieuze activiteiten. Desacralisatie komt voor in de overgang van een door de staat gereguleerde markt naar een vrije religieuze markt.

Kritiek op de economische theorie van religieuze betrokkenheid:

- het geloof in het bovennatuurlijke is niet eigen aan alle godsdiensten
- er wordt verondersteld dat de behoefte aan godsdienst en religieuze verklaringen constant en universeel is, deze aanname sluit secularisatie a priori uit
- het verband tussen religieuze betrokkenheid en religieus pluralisme kan niet altijd en overal teruggevonden worden
- de rol van areligieuze betekenisystemen of ideologieën en bewegingen wordt genegeerd

8.4 Religieus fundamentalisme

Globaal fundamentalistische bewegingen willen van **religie opnieuw de dominante hoeksteen** van de samenleving maken. De dominante kenmerken van deze bewegingen zijn van ideologische en organisatorische aard.

Kenmerken van hun ideologie:

- het is een **reactie op de marginalisering van religie**
- fundamentalisme is **selectief**: een beperkte set van thema's worden geselecteerd waarrond men strijd gaat voeren
- men valt terug op de **opsplitsing tussen goed en kwaad**, op een dualistisch wereldbeeld zonder ruimte voor relativisering
- de **heilige Schriften** worden als **onaantastbaar** beschouwd: deze moeten letterlijk geïnterpreteerde worden en zijn de directe weerspiegeling van de woorden van god
- men gelooft in een **concreet einde der tijden**, waarbij de geschiedenis zal eindigen wanneer de goeden gered en de slechten veroordeeld worden

Specifieke organisatorische kenmerken:

- **uitverkoren lidmaatschap**: de leden voelen zich geroepen en uitverkoren om een zending uit te voeren
- **scherp begrensd**: zwart-witte tegenstelling tussen degene die tot de beweging behoort en degenen die er buiten staan
- **autoritaire organisatie**: charismatische leider, speciaal uitverkoren door de godheid
- **specifieke gedragsvoorschriften**

9. Sociologische benaderingswijzen

9.1 Inhoudelijke richtingen

9.1.1 Structuralisme

Het structuralisme beschouwt de **maatschappij als een zelfstandige entiteit**: een sociale eenheid met eigenschappen, dimensies en subeenheden die op hun beurt specifieke kenmerken hebben, **los van de leden van de maatschappij**. Men gaat er bovendien van uit dat de **maatschappelijke werkelijkheid niet noodzakelijk datgene is wat men percipieert als de realiteit**.

Het structuralisme zal inzicht proberen te verschaffen in de maatschappelijke werkelijkheid via de studie van de externe aspecten van de sociale omgeving. Deze aspecten staan in onderling verband met elkaar en bepalen het gedrag van de personen die erbij betrokken zijn.

8.4.1.1 Oorsprong: Durkheim

Volgens Durkheim kan de studie van het individu op geen enkele wijze inzicht verschaffen in de maatschappelijke werkelijkheid. **Menselijk ontwikkelen hun eigenschappen onder invloed van omgevingsfactoren en niet andersom**. Daarom moet men het **sociale door het sociale verklaren**.

Durkheim stelt dat de sociologie de wetenschap van de ontwikkeling en de functies van **sociale feiten** is. Dit zijn manieren van handelen, denken en aanvoelen die een dwingende macht uitoefenen op de leden van een sociale eenheid. Het zijn **objectief gegeven ‘zaken’ of ‘dingen’ die het gedrag bepalen en beheersen, onafhankelijk van de psychologische en biologische kenmerken van het individu en van de wijze waarop dit individu de maatschappij ervaart**. Voorbeelden van sociale feiten zijn instellingen, normen, waarden, publieke opinie, arbeidsverdeling, bevolkingsgroei,...

Daarnaast moet een **sociaal feit verklaard worden in termen van andere sociale feiten**, of door te kijken naar de rol die het vervult binnen een ruimere context.

Durkheim onderscheidt **verschillende soorten sociale feiten**:

- **morfologische verschijnselen**: arbeidsverdeling, grootte van de groep, urbanisatiegraad
- **gemeenschappelijke zingeving**: collectieve waarden, opvattingen, geloofssystemen en normen

Een **aggregaat van individuele feiten**, uitgedrukt als een verhoudingsgetal (bv. het werkloosheidscijfer) kan ook fungeren als een sociaal feit.

8.4.1.2 Basisveronderstellingen

Eén van de primordiale taken van de structuralist bestaat in het ontdekken van nieuwe structurele kenmerken. Met betrekking tot dit soort van factoren gelden **twee basisstellingen**:

1. **Personen die deel uitmaken van eenzelfde sociale eenheid of beïnvloed worden door dezelfde structurele kenmerken, ontwikkelen een min of meer soortgelijk gedragspatroon.** Structurele eenheden beïnvloeden het gedrag omdat ze op eenzelfde manier inwerken op de personen die erbij betrokken zijn of omdat ze de aard van de interactieprocessen in de sociale eenheid bepalen (**mediërend effect**).
2. **De structurele deelcomponenten van een sociale eenheid (zoals een maatschappij, instellingen, organisatie of groep) houden verband met elkaar.** Ze kunnen van elkaar afhankelijk zijn of elkaar beïnvloeden.

Aan de term '**structurele factor**' wordt binnen de structuralistische analyse een zeer ruime betekenis gegeven. Het kan gaan over de **facetten die verband houden met de vorm van de sociale eenheid** (de morfologische kenmerken zoals omvang, densiteit, leeftijd en beroepsstructuur), over **aspecten die betrekking hebben op de aard van de interactiepatronen binnen een sociale eenheid** (de formalisering, de aard van de gezagsrelaties, de kwaliteit van relaties), over de **normatieve elementen** (waarden, wetten, ideologieën) of over de **gemiddelde waarden van individuele kenmerken van de leden** (gemiddelde studiemotivatie, gemiddeld beroepsniveau, gemiddelde leeftijd).

Personen kunnen zowel in **sociale categorieën** (leeftijd, geslacht, beroep) als in **sociale eenheden** (gezin, school) een **positie innemen** en daardoor een **rol vervullen**. Posities en rollen kunnen onafhankelijk van de personen die ze innemen worden beschouwd, en fungeren daarom als **structurele factoren**.

Naast deze elementen zal de structuralist doorgaans ook gebruik maken van **contextuele factoren**.

9.1.2 Sociologie van het sociaal handelen

Bij deze benadering wordt er meer direct de nadruk gelegd op het **individu**, op zijn **handelingen** en vooral op de **betekenis** die hij aan zijn handelen geeft. **Niet de sociale omgeving bepaalt het gedrag, maar de wijze waarop die wordt beschouwd.** Personen worden hier dus niet gescheiden van de structuren waartoe ze behoren.

9.1.2.1 Grondlegger: Weber

Weber zag de **sociale werkelijkheid** als iets dat in essentie **gevormd wordt door individuen** en hun **betekenisvolle sociale handelingen**. Voor hem is sociologie dan ook de wetenschap die streeft naar een **interpreterend begripen (deutend verstehen) van sociale handelingen**, om zo te komen tot een causale verklaring van het verloop en de gevolgen van dit sociale handelen. Met **handelen** bedoelt hij alle menselijk gedrag waaraan door de handelende persoon een subjectieve betekenis wordt gegeven. Dit handelen wordt **sociaal** als het gericht is op het gedrag van anderen en erdoor wordt bepaald.

Weber probeert de maatschappelijke werkelijkheid te begrijpen vanuit de **motieven van handelende persoon**, via interpreterend begripen. Dit noemt men de **verstehende methode**.

Mensen ondergaan niet alleen de werkelijkheid, ze **handelen volgens de subjectieve betekenis die ze geven aan de sociale werkelijkheid**, i.e. de **voluntaristische visie**. Weber wil vooral nagaan **in hoeverre die betekenissen een gemeenschappelijk karakter hebben**. Door de inwendige betekenissen die aan het sociale handelen worden toegekend te verbinden met culturele waarden, probeert Weber een brug te slaan tussen de psychologie en de sociologie.

Om het onderlinge verband tussen inwendige betekenissen en culturele waarden aan te tonen, gebruikt Weber het concept '**ideaaltype**'. Dit algemene begrip verwijst naar een **zuiver en hypothetisch handelingsverloop dat in feite op zich niet voorkomt in de realiteit**. Het wordt gevormd door het **overdrijven of accentueren** van een of meerdere typische karaktertrekken of gezichtspunten, als **instrument om concrete sociale fenomenen te analyseren**. Het ideaaltype is een soort **meetlat waartegen de realiteit wordt afgemeten**. Een voorbeeld van een Weberiaans ideaaltype is de bureaucratie.

9.1.2.2 Algemene kenmerken

Volgens de hedendaagse sociale handelingssociologie bestaat de taak van de socioloog erin te **achterhalen welke ideeën, motieven, doelstellingen en geloofssystemen de mens aanzetten tot handelen**. Men benadrukt de **subjectieve aard van de maatschappelijke werkelijkheid**, in plaats van haar bestaan te gaan analyseren los van de personen waarop ze betrekking heeft.

Als men de ideeën, motieven, doelstellingen en geloofssystemen die personen aanzetten tot handelen kan achterhalen, dan zal men vaststellen dat de **personen zo handelen omdat ze hun wensen en aspiraties zo goed mogelijk gerealiseerd willen zien**. Er wordt dus ook rekening gehouden met de **sociale situatie en de mogelijke gedragskeuzen** binnen die situatie.

Reductionistische visie: in de maatschappelijke werkelijkheid bestaan geen sociale structuren onafhankelijk van de interagerende personen. Een sociale eenheid is gelijk aan de som van de handelende personen.

Nominalistische visie: groepen kunnen maar bestaan omdat personen interageren, en normen omdat personen ze toepassen. Wat niet concreet waarneembaar is, bestaat enkel bij naam en kan bijgevolg geen invloed uitoefenen.

10. Korte historische achtergrond van de sociologie

10.1 De ontstaansvoorwaarden

In de sociologie wordt de **verklaring van de samenleving gezocht in de samenleving** zelf. Bovendien stelt de sociologie het **collectief** centraal. Het leven van een individu is niet te begrijpen door enkel te verwijzen naar intra-individuele factoren. Verder claimt de sociologie dat je verklaringen over de samenleving **empirisch** moet toetsen, om te zo te komen tot **generaliserende uitspraken**.

Enkele **voorbereidende stappen** waren noodzakelijk om de **weg vrij te maken** voor de sociologische verklaring van de wereld.

De eerste stap is de **ontwikkeling van de logica**. Hierdoor kwam er een eerste doorbraak in de **overgang van transcendentie naar wetenschappelijke verklaringen**. In de logische benaderingswijze ligt het vinden van waarheid in de capaciteiten van de menselijke geest en dus niet meer buiten de wereld. Mensen kunnen via **logisch redeneren** tot een verklaring komen voor waarneembare verschijnselen.

Een tweede stap was de **ontwikkeling van de historiografie**. Die houdt zich bezig met de **beschrijving en verklaring van het verleden (en heden) van de samenleving**. Door de historische maatschappelijke verandering te bestuderen, kom je haast automatisch bij de idee dat de maatschappelijke verschijnselen zelf (structuur en cultuur) een belangrijke rol spelen in het tot stand komen van maatschappelijke verschijnselen.

Een volgende stap was het **ontwikkelen van de natuurwetenschappen**. Dit betekende een **omwenteling in de visie op de werkelijkheid**. De idee groeide dat de werkelijkheid ook echt kan worden geobserveerd en dat je daarvoor geschikte instrumenten en omstandigheden moet creëren. De opvatting dat oorzaken binnen de wereld lagen, wonnen steeds meer veld. De natuurwetenschappen had ook funeste gevolgen voor de religieuze verklaring van de wereld.

De vierde stap kwam er met de **Verlichting**. Grote denkers pasten de logica op een systematische wijze toe op de verklaring van hun maatschappelijke verschijnselen. Hun denken werd gekenmerkt door volgende stellingen:

- **de rede is het universele kenmerk van de mens:** gezond verstand is de meest kenmerkende eigenschap van alle mensen
- **de menselijke natuur is overal dezelfde:** verschillen tussen mensen zijn het resultaat van lokale invloeden, historische toevalligheden en het voortbestaan van traditie of irrationaliteit
- **instituties werden ontwikkeld voor mensen en niet omgekeerd:** instituties zijn instrumenteel en moeten worden beoordeeld op hun vermogen om bij te dragen tot de ontwikkeling van de menselijke persoon
- **voortgang is de centrale wet van de samenleving:** de menselijke geest ontwikkelt zich progressief, waardoor er steeds minder fouten gemaakt worden. De mens moet zich dus niet meer op het verleden concentreren, wel op de toekomst.
- **het ideaal dat uiteindelijk leidt naar de toekomst is het ideaal van de realisatie van het menselijke potentieel (humanity):** de toekomst moet van dien aard zijn dat de mens zichzelf kan realiseren en zijn potentieel kan ontplooiën

Een laatste stap was de **grote maatschappelijke veranderingen van de 19de eeuw**, zoals de Franse Revolutie en de industrialisatie. Bij de Franse Revolutie werd er een nieuwe samenleving **georganiseerd**, bij de industrialisatie zag men een dramatische andere wereld **ontstaan**.

10.2 De pioniers

10.2.1 Comte

Comte benadrukt het verschil tussen **maatschappelijke statica** (de aspecten van een samenleving die samenleven juist mogelijk maken, zoals solidariteit of het bestaan van instituties) en **maatschappelijke dynamica** (de evolutie van samenlevingen, de ontwikkelingsstadia).

Hij specificeerde ook hoe de maatschappelijke wereld moest worden bestudeerd. Om dit te begrijpen, bespreken we zijn **synthese over de ontwikkeling van het denken**. Hij onderscheidt **drie stadia, de loi des trois états**:

- **theologisch stadium**: religie levert de kennis die mensen gebruiken om inzicht te hebben in de hen omringende wereld
- **metafysisch stadium**: fenomenen worden door abstracte begrippen verklaard (kracht, ziel, rede,...). Dit is het stadium waarin het kritische denken de religieuze verklaring in twijfel trekt.
- **positieve stadium**: in deze overtreffende fase is de menselijke kennis het resultaat van waarneembare feiten. Het toppunt van die evolutie is voor Comte de **sociologie**.

10.2.2 Quetelet

De meest belangrijke bijdrage van Quetelet voor de sociologie is de impuls die hij gaf aan de **statistische benadering van de sociale werkelijkheid**. Hij maakt gebruik van empirische waarnemingen en metingen op grote schaal. Volgens hem is de samenhang die er zit in de maatschappelijke realiteit pas te ontsluiten als we massaal veel observatie-eenheden op een statistische manier onderzoeken.

Zo beseftte hij dat het menselijk handelen door een **veelheid van factoren** wordt verklaard. Vandaag de noodzaak om **multivariate analyses** te gebruiken. Bij deze aanpak legde Quetelet de nadruk op het bestaan van **regelmatheden in het complexe sociale leven**. Dit bracht hem ook tot het concept van ***l'homme moyen*: een fictieve persoon die het gemiddelde scoort op X aantal variabelen die belangrijk zijn voor het bepalen van menselijk gedrag**. *L'homme moyen* is dus een persoon die gekenmerkt wordt door een per definitie regelmatig profiel.

Samengevat, in de visie van Quetelet zijn **mensen typisch en voorspelbaar** en is ook het **menselijk handelen voorspelbaar**.

10.2.3 Spencer

Spencer stelde dat de **samenleving zich ontwikkelt van het homogene of het uniforme naar het heterogene of het pluriforme**. Deze ontwikkeling zal leiden tot **vooruitgang**. Zo wordt er namelijk een **samenleving gecreëerd die beter is aangepast aan de omgeving** waarin ze zich bevindt. In dit proces is er **toenemende structurele differentiatie**, maar ook **onderlinge afhankelijkheid en integratie**.

Sociale evolutieprincipe van Spencer:

1. **Evolutie is de overgang van eenvoudige samenlevingen naar complexe samenlevingen.** Zo worden eenvoudige samenlevingen die enkel uit families bestaan, samengevoegd in complexere samenlevingen die uit clans bestaan, en zo verder, tot we naties en staten bekomen. De toename in omvang leidt tot een complexere structuur met machtsverschillen en arbeidsspecialisatie.
2. **Evolutie is een overgang van een militaire naar een industriële samenleving.** Een militaire samenleving wordt gekenmerkt door een nog beperkte vorm van structurele differentiatie en is gebaseerd op een (door de overheid) gedwongen samenwerking. De industriële samenleving kent een verregaande structurele differentiatie en is gebaseerd op vrijwillige samenleving.

Deze sociale evolutieleer sluit nauw aan bij het Darwinisme. Spencer hanteert hierbij het concept '*cultural selection*': eenheden worden **gedwongen zich aan te passen** aan de voorwaarden die een evenwichtige samenleving stelt. Door de '*survival of the fittest*' gaan de deeleenheden met de **minst gunstige eigenschappen verdwijnen**, terwijl die met de **meest gunstige eigenschappen overleven**.

Spencer poneert dan ook dat er **niét in het maatschappelijk proces mag worden ingegrepen**. Sociale of maatschappelijke diensten mochten niet uitgaan van de staat, de zieke en de kreupelen mochten niet geholpen worden zodat de gezonde, intelligente personen zouden overblijven. Dit was vooral een **verantwoording voor het industriële en liberale 19de-eeuwse Engeland**.

10.3 De klassieke sociologen

10.3.1 Marx

De verdienste van Marx voor de hedendaagse sociologie is drievoudig:

- **structurele analyse van de samenleving**, door een wetenschappelijke analyse van de structuur van het kapitalisme
- **basis van de sociologische studie van sociale problemen**: door aan te tonen dat het kapitalisme leidde tot armoede en werkloosheid
- **sociologie van de studie van de sociale verandering**: de argumentatie dat de ontwikkeling van het kapitalisme onvermijdelijk zal leiden tot een sociale revolutie

Centraal in zijn methode staat de **dialectische benadering**. Hierbij denkt men niet in oorzaak-gevolgrelaties, maar over **wederkerigheid**. De **relatie tussen verschillende delen van een**

geheel staat centraal en deze relatie wordt gekenmerkt door **conflicten en tegenstellingen**. Een tweede kenmerk van de dialectiek is dat **feiten en waarden sterk met elkaar verbonden zijn**. Tussen theorie en praktijk, dus tussen feiten en waarden, is er een fundamentele wederkerigheid. Een laatste kenmerk van de dialectiek is de **aandacht voor de relatie tussen het verleden en de toekomst**. Het heden is maar begrijpelijk in relatie met het verleden en de toekomst.

Bij Marx bestaan sociale structuren uit een geheel van sociale relaties die extern en dwingend zijn. Dit betekent niet dat ze eeuwig en onveranderlijk zijn. Het beginpunt van zijn analyse ligt bij de **goederen**. De grond van de **waarde** van de goederen is de **hoeveelheid arbeid** die noodzakelijk is om het bedoelde goed te produceren. In het **kapitalisme** worden goederen niet meer geproduceerd voor hun gebruikswaarde, maar voor hun **ruil- of marktwaaarde**.

De waarde wordt dus bepaald door een nieuwe realiteit. Mensen vergeten dat het hun eigen arbeid is die waarde geeft aan goederen, de **creatie van waarde wordt verkeerd toegekend aan de markt**. Goederen op de markt krijgen dus **een onafhankelijke, mystieke, externe realiteit**. Marx noemt dit het **fetisjisme van de goederen**.

Als we dit begrip uitbreiden naar tot buiten de economische sfeer staande objecten, komen we bij het concept **reïficatie**. Dit is het **proces waarbij we denken dat door mensen gemaakte sociale vormen universeel en natuurlijk zijn en hiermee absoluut**. Mensen vergeten dat instituties gemaakt worden door mensen en dus ook door mensen kunnen worden veranderen. Zodra we goederen reïficeren is de **overgang naar andere reïficaties** vlug gemaakt.

Arbeidsdeling is er tussen de bezitters van de productiemiddelen en de bezitlozen. Door arbeidsdeling ontstaat er **specialisatie**. De **gevolgen** hiervan zijn:

- **het individu komt afgezonderd tegenover de gemeenschap te staan**
- **het arbeidsproces wordt in stukken opgesplitst**
- **individuen worden instrumenten in het productieproces**
- **elke persoon maakt een kleine bijdrage tot het geheel**
- **de mens wordt een gedehumaniseerde machine**

De **economische structuren bepalen het sociale bewustzijn**. Marx klaagde het kapitalisme dan ook aan door de manier waarop het de creatieve mens vernietigde en verving door de vervreemde mens.

De aandacht voor de wijze waarop sociale structuren en cultuur samengaan met economische structuren is een wezenlijke bijdrage van Marx tot de sociologie. Ze lagen aan de basis van de **marxistische sociologie**: deze keek niet zozeer naar individuele actoren, maar naar de wijze waarop structurele elementen min of meer dwingend het handelen van actoren bepaalde.

De **socialistische feministische theorie** richt zich vooral op **de band tussen het patriarchaat en het kapitalisme**. Het doel bestaat erin tot een **kritische analyse te komen van seksisme, klassenconflict en racisme**. De basisstellingen zijn de volgende:

- alle vrouwen worden in een kapitalistische samenleving onderdrukt
- de geslachtsverdeling van de verantwoordelijkheden samengaan met reproductie verhinderen de volle deelname van vrouwen in elke samenleving
- de onderdrukking van vrouwen vertoont een sterke gelijkenis met die van raciale groepen en de uitbuiting van verdrukte klassen

10.3.2 Durkheim

Een centraal concept in het denken van Durkheim vormen de **sociale feiten**. Onder sociale feiten moet men alle producten begrijpen die **voortspruiten uit het georganiseerde sociale leven, zoals structuren, instituties en cultuurelementen**. Sociale feiten zijn **dwingend en extern** aan het individu. Ze worden gekenmerkt door een **statistische regelmaat** en zijn **niet aangeboren**.

Er zijn twee groten groepen sociale feiten:

- **materiële**: alle sociale producten die een materiële vorm kunnen aannemen (het recht, de architectuur, de organisatievormen,...)
- **immateriële**: hebben een ideëel bestaan, maar zijn extern aan het psychische (waarden en normen)

Durkheim maakt verder nog een onderscheid tussen twee vormen van solidariteit, de mechanische en de organische:

- **mechanische solidariteit**: komt voor in een **niet-gedifferentieerde structuur**. Er ontstaat eenheid omdat mensen samen identieke activiteiten ontwikkelen. De interacties die deze ontwikkelingen ondersteunen, liggen aan de basis van waarden en normen. Door de grote homogeniteit is er **weinig differentiatie op het vlak van waarden en normen**.
- **organische solidariteit**: mensen nemen in de samenleving posities in waaraan **gespecialiseerde rollen** gekoppeld zijn. Er zijn **minder algemeen gedeelde waarden** en een **toename van het individualisme**. Er ontstaat wel een **grotere kans op samenwerking** door de onderlinge specialisatie en de onderlinge afhankelijkheid.

De samenleving oefent zowel een integrerende als een regulerende kracht uit over individuen. Een **integrerende kracht leidt tot gedeelde collectieve gevoelens**, een **regulerende kracht leidt tot een externe dwang die vrijheid van passies garandeert**. Zowel integratie als regulatie kunnen abnormale vormen aannemen.

	INTEGRATIE	REGULATIE
TE HOOG	Altruïstische zelfdoding (opoffering voor de groep)	Fatalistische zelfdoding (eigen inspanning haalt niks uit)
TE LAAG	Egoïstische zelfdoding (zinloosheid van bestaan en depressiviteit)	Anomische zelfdoding (verdwijnen van structuren en waarden en normen)

10.3.3 Weber

Weber probeerde de 19de eeuwse **methodestrijd** te overbruggen. Die bestond uit het intellectuele conflict tussen **nomothetische denkers** (willen wetmatigheden formuleren) en **ideografische denkers** (wetenschap moet vooral beschrijvend zijn). Weber **combineerde** beide inzichten.

Voor Weber is de taak van de sociologie concepten en algemene empirische regelmaten te identificeren die de historische wetenschap moeten helpen bij causale analyse. Vanuit deze

optiek moeten de begrippen **zinadequatheid** (het met elkaar in verband brengen van sociale elementen in een geheel wordt als zinvol ervaren) en **causale adequatheid** (juiste waarschijnlijkheidsuitspraak m.b.t. oorzaak-gevolgrelaties) begrepen worden.

Concepten zijn voor Weber **ideaaltypes**. Op basis van studie van de werkelijkheid gaat Weber over tot de constructie van **typologieën**. Die zijn **niet altijd in zuivere vorm terug te vinden** in de werkelijkheid, maar **verschaffen wel inzicht**. Hun functie bestaat erin de **theoretische relevante kenmerken van een maatschappelijk fenomeen te beklemtonen**.

De klemtoon die Weber op het *Verstehen* van de sociale werkelijkheid legt, moet worden gezien in de traditie van **hermeneutiek**. De hermeneutiek is de wetenschap die zoekt naar de betekenis van teksten. Als we de klemtoon op *Verstehen* leggen, kunnen we ons concentreren op **twee dimensies van de sociale werkelijkheid: culturelen begrijpen, of individuen begrijpen**. Bij Weber zijn **beide dimensies aanwezig**.

Weber concentreert zich op de **rationalisatie van de moderne samenleving**. Hij maakt het onderscheid tussen:

- **praktische rationaliteit** (dagelijkse beslommeringen)
- **theoretische rationaliteit** (bv. filosofie)
- **substantiële rationaliteit** (het realiseren van waarden)
- **functionele rationaliteit** (middelen/doel combinatie).

Weber ziet vooral een **spanning tussen substantiële en functionele rationaliteit**.

Bij Weber wordt niet gesproken over individuele betekenisconstructie noch over de onderliggende sociaalpsychologische processen. De **betekenis van sociaal handelen vindt meestal haar grond in de omvattende cultuur**.

Zo kan een religie een leefstijl creëren die bevorderlijk is voor de ontwikkeling van een economisch systeem, omdat het economische systeem in zijn ontwikkeling eigenlijk ondersteund wordt door het uit het religieuze volgende ethos (de aanvaarde leefwijze). Tussen religie en economisch systeem is er dus **een op elkaar betrokken zijn**. Weber noemt dit **Wahlverwandschaft (keuzeverwantschap)**.

10.3.4 Simmel

Centraal in het werk van Simmel staat de **dialectiek**. Bij hem kenmerkt die zich door **multicausaliteit** (een fenomeen heeft meerdere oorzaken) en **multidirectionaliteit** (eenvoudige oorzaak-gevolgrelaties zijn er zelden). Simmel richtte zich in zijn verklaringen op **dualismen en conflicten**. De wereld bestaat, binnen de dialectiek, uit contrasten en tegenstellingen.

De studie van de interactie op microniveau is de basis voor de studie van de macro-eenheden. Simmel had in die optiek veel belangstelling voor de **vormen van de interactie**: dyade, triade, ruil, conflict, samenwerking,... Centrale vormen van interactie zijn **onderschikking en bovenschikking**. Onderschikking aan regels of principes beschouwt Simmel als onmenselijk. De onderschikking aan een individu vindt hij vrijer en spontaner. De onderschikking aan objecten is onmenselijk en maakt mensen zelf tot objecten.

Een **toename van actoren** leidt tot **onafhankelijkheid van het geheel tegenover de actoren**, de **toename van de groepsomvang** leidt ook tot een **grotere vrijheid en mindere controle** op het individu. Ook de **afstand tussen de actoren** is belangrijk.

10.4 Ontstaan van de Amerikaanse (toegepaste) sociologie

In de Verenigde Staten waren het merendeel van de sociologen **sociale hervormers**. Ze kenmerkten zich door een **pragmatisme**: sociologisch onderzoek is interessant vanaf het ogenblik dat het nuttig is voor de samenleving.

Centraal bij de uitbouw van de Amerikaanse sociologie stond de **Chicago School**. Vertegenwoordigers van die school zijn **voorstander van een zuiver empirische benadering. Kennis van de samenleving dient om die te veranderen en niet om in abstracte discussies terecht te komen**. Qua methode staat de **participerende observatie** centraal.

De participerende observatie liep vooruit op de ontwikkeling van het **symbolisch interactionisme**, een product van de tweede Chicago School. **De betekenis van de interactie volgt uit de interactie zelf**. De definitie van de situatie staat centraal (**Thomastheorema**). Anders gesteld, de betekenissen worden door actoren gegeven en niet door buitenstaanders, versta hieronder... sociologen.

In de VS ontstond ook de **stadssociologie**. Men beschouwde ***urbanism as a way of life***. De Chicago School was tevens een pionier op het vlak van de **diversiteit van de onderwerpen**: migranten, raciale en etnische minderheden, marginalen en devianten, misdaad en delinquentie en criminele sociale ecologie.